

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

ФАКУЛЬТЕТ № 2

КАФЕДРА УКРАЇНОЗНАВСТВА

УКРАЇНСЬКА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

(МОВНІ НОРМИ)

Навчальний посібник

**Харків
2019**

УДК 811.161.2:351.74](477)(073)

ББК 81.2 Укр-923

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 22 березня 2019 року, протокол №

Українська мова професійного спрямування (мовні норми): навчальний посібник / уклад. Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків, ХНУВС, 2019. – 182 с.

Анотація: Навчальний посібник оптимально поєднує теоретичні положення й практичні завдання, що сприяє вдосконаленню знань з української мови професійного спрямування й формуванню мовних компетенцій у курсантів і студентів, які навчаються у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Посібник може бути використаний викладачами для організації індивідуальної або групової роботи на практичних або семінарських заняттях, а також для самостійного навчання.

Рецензенти:

Гарюнова Ю. О. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Чорний І. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства факультету № 2 ХНУВС.

УДК

811.161.2:351.74](477)(073)

ББК 81.2 Укр-923

© Єльнікова Н. І., Голопич І. М.,
Полтавська Д. В., 2019

© Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2019

ЗМІСТ

1. Передмова	С. 6
2. Розділ 1. Мова і культура мовлення в житті професійного комунікатора. Основні ознаки культури мови	С. 7
3. Розділ 2. Стилї сучасної української літературної мови	С. 13
Практичні завдання	С. 30
Запитання для самоконтролю	С. 46
Використані джерела	С. 47
4. Розділ 3. Орфоепічні норми сучасної української літературної мови	С. 48
Практичні завдання	С. 53
Запитання для самоконтролю	С. 56
Використані джерела	С. 56
5. Розділ 4. Акцентуаційні мовні норми	С. 58
Практичні завдання	С. 59
Запитання для самоконтролю	С. 63
Використані джерела	С. 64
6. Розділ 5. Лексичні мовні норми	С. 65
5. 1. Синоніми	С. 65
5. 2. Антоніми	С. 67
5. 3. Пароніми	С. 68
5. 4. Омоніми	С. 70
5. 5. Вживання слів іншомовного походження в професійному мовленні	С. 71
5. 6. Фразеологія	С. 72
5. 7. Мовні кліше	С. 74
5. 8. Найпоширеніші лексичні помилки в професійному мовленні	С. 76
Практичні завдання	С. 77
Запитання для самоконтролю	С. 81
Використані джерела	С. 81
7. Розділ 6. Словотвірні норми	С. 82
6. 1. Морфологічні способи творення	С. 82
6. 2. Неморфологічні способи творення	С. 83
6. 3. Нормативність відтопонімного словотвору	С. 84
Практичні завдання	С. 86
Запитання для самоконтролю	С. 89
Використані джерела	С. 89

8. Розділ 7. Морфологічні норми	C. 90
7. 1. Нормативні аспекти граматичних категорій іменника	C. 90
Практичні завдання	C. 98
Запитання для самоконтролю	C. 100
Використані джерела	C. 100
7. 2. Нормативні аспекти граматичних категорій прикметника	C. 100
Практичні завдання	C. 104
Запитання для самоконтролю	C. 105
Використані джерела	C. 105
7. 3. Нормативні аспекти граматичних категорій числівника	C. 105
Практичні завдання	C. 109
Запитання для самоконтролю	C. 110
Використані джерела	C. 110
7. 4. Нормативні аспекти граматичних категорій займенника	C. 111
Практичні завдання	C. 114
Запитання для самоконтролю	C. 114
Використані джерела	C. 115
7. 5. Нормативні аспекти граматичних категорій дієслова	C. 115
Практичні завдання	C. 120
Запитання для самоконтролю	C. 121
Використані джерела	C. 121
7. 6. Морфологічний склад та правопис прийменників	C. 122
7. 7. Синонімія та труднощі перекладу прийменників	C. 124
Практичні завдання	C. 126
Запитання для самоконтролю	C. 126
Використані джерела	C. 127
9. Розділ 8. Синтаксичні норми	C. 128
8. 1. Порядок слів у реченні	C. 128
8. 2. Узгодження підмета і присудка	C. 130
8. 3. Синтаксичні особливості офіційно-ділового стилю	C. 132
8. 4. Складні випадки керування	C. 133
Практичні завдання	C. 135

Запитання для самоконтролю	С. 140
Використані джерела	С. 140
10. Розділ 9. Орфографічні норми	С. 141
9. 1. Уживання апострофа	С. 141
9. 2. Уживання м'якого знака	С. 143
9. 3. Правопис префіксів	С. 145
9. 4. Уживання великої літери	С. 146
9. 5. Подвоєння та подовження приголосних	С. 147
9. 6. Спрощення у групах приголосних	С. 148
9. 7. Відтворення слов'янських власних назв українською мовою	С. 149
Практичні завдання	С. 150
Запитання для самоконтролю	С. 154
Використані джерела	С. 154
11. Розділ 10. Пунктуаційні норми	С. 155
10. 1. Крапка	С. 155
10. 2. Знак питання	С. 155
10. 3. Знак оклику	С. 156
10. 4. Кома	С. 156
10. 5. Крапка з комою	С. 160
10. 6. Двокрапка	С. 161
10. 7. Тире	С. 162
10. 8. Крапки	С. 164
10. 9. Дужки	С. 164
10. 10. Лапки	С. 165
10. 11. Розділові знаки при прямій мові	С. 165
Практичні завдання	С. 166
Запитання для самоконтролю	С. 174
Використані джерела	С. 174
12. Предметний покажчик	С. 176
13. Список використаної літератури	С. 180

ПЕРЕДМОВА

Одним із провідних завдань закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання є формування у курсантів і студентів мовної компетентності. Мовна ситуація в комунікативному просторі України зобов'язує всіх мовців вільно володіти й послуговуватися державною мовою не тільки як засобом спілкування, а й засобом формування національного інтелекту, свідомості, ментальності та моральних якостей особи.

Висока культура мовлення є показником високої культури та професійної компетентності мовця.

Мова правників і правоохоронців ґрунтується на законах української мови, її лексичних, морфологічних і синтаксичних нормах. Мовні засоби, які використовуються у їх професійному мовленні, вимагають використання усталених термінів, формул, зворотів, що входять до офіційно-ділового стилю й характеризують професійні ситуації в галузі правоохоронної діяльності.

Із метою вдосконалення та поглиблення у курсантів і студентів знань із української мови професійного спрямування, створено навчальний посібник, у якому надано інформацію про орфоепічні, акцентологічні, лексичні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні, пунктуаційні норми. Розглянуто стилі сучасної української літературної мови. Надано інформацію про власне українську й запозичену лексику. Висвітлено функціонування у словниковому запасі правників та правоохоронців синонімів, паронімів, омонімів. Приділено значну увагу функціонуванню іменників, прикметників, числівників, займенників, дієслів і дієслівних форм у професійному мовленні. Проаналізовано синтаксичні особливості простого та складного речення в юридичних текстах.

Кожний розділ містить теоретичну інформацію та практичні завдання, до яких входять лексико-граматичні вправи, матеріали для самостійної роботи, питання для самоконтролю та теми рефератів.

Практичні завдання кожного розділу спрямовані на розвиток і вдосконалення лексично-граматичних умінь і навичок оформлення писемного й усного професійного мовлення.

Навчальний посібник розрахований на курсантів, студентів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання IV рівня акредитації нефілологічного напрямку підготовки, що вивчають дисципліну «Українська мова професійного спрямування».

РОЗДІЛ 1. МОВА І КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ В ЖИТТІ ПРОФЕСІЙНОГО КОМУНІКАТОРА.

ОСНОВНІ ОЗНАКИ КУЛЬТУРИ МОВИ

Мова і культура як духовні цінності органічно пов'язані між собою. Слово культура (від лат. *cultura* – освіта, розвиток) означає сукупність матеріальних і духовних цінностей, які створило людство протягом своєї історії. Мова – характерний для людського суспільства специфічний вид знакової діяльності, який полягає у застосуванні історично усталених у певній етнічній спільноті артикуляційно-звукових актів для позначення явищ об'єктивної дійсності, їх ідеальних відображень у свідомості з метою обміну між членами спільноти осмислюваною інформацією та фіксації інформації.

Мова – це прояв культури. Мова утримує в одному духовному полі національної культури всіх представників певного народу і на його території, і за її межами. Вона об'єднує всі явища культури, є їх концентрованим виявом.

Мовлення – процес реалізації мовної діяльності, єдиний об'єктивний прояв *мови*. Поняття мовлення охоплює такі конкретні аспекти мови, як усне висловлення вголос, промовляння без сприйманої на слух *артикуляції* (внутрішнє мовлення), письмова фіксація висловлень у процесі їх формування, а також *тексти* як письмове відображення чи усні повторення процесів висловлення і як результати цих процесів. Мовлення як загальний процес суспільної мовної діяльності складається з індивідуальних актів мовлення кожного члена мовного колективу.

Культура мови – дотримання усталених мовних норм усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування. Наука про культуру мовлення – окрема галузь мовознавства, яка, використовуючи дані історії української літературної мови, граматики, лексикології, стилістики, словотвору, виробляє наукові критерії в оцінці мовних явищ. Культура мови виконує регулюючу функцію, оскільки вона впроваджує нормативність, забезпечує стабільність, рівновагу мови та передбачає виховання навичок літературного спілкування; поширення і засвоєння літературних норм у слововжитку, граматичному оформленні мови, у вимові та наголошуванні; неприйняття спотвореної мови або суржику.

Культура мови вимагає обов'язкового дотримання комунікантами мовних норм вимови, наголосу, слововживання і побудови висловів, точність, ясність, чистоту, логічну стрункість, багатство і доречність мовлення, дотримання правил мовленнєвого етикету.

Професійна мова регулює стосунки між людьми, впливає на них, виявляється в мовленні, коли виникають певні обставини. Щоб професійні мовці розуміли один одного, їх мовлення повинно бути якісним.

Низький рівень мовної культури спричинений багатьма чинниками, серед яких основними є:

1. знання мови й мовна грамотність не усвідомлюються певною категорією суспільства як такі, що є обов'язковими для досягання високих щаблів у кар'єрі;
2. невміння відділяти явища однієї мови від іншої в умовах функціонування на одній території двох і більше мов;
3. шаблонність, несамостійність мислення і мовленнєвої діяльності (некритичне наслідування хибних “зразків”);
4. відсутність навичок користування довідковою літературою;
5. спрощений підхід до вивчення фахової мови взагалі та мови документів зокрема.

Культура мови тісно пов'язана з особливостями розвитку і функціонування мови, а також з мовною діяльністю. Мовна культура не обмежується тільки правильністю мови, вона надає можливість знаходити при спілкуванні нові мовні форми, регулює вживання мовних засобів, допомагає оволодіти нормами літературної мови.

До основних ознак (критеріїв) культури мови належать:

- багатство і різноманітність словника;
- правильність;
- змістовність;
- точність;
- логічність та послідовність;
- чистота мови;
- ясність та зрозумілість;
- виразність;
- доречність і доцільність.

1. Багатство і різноманітність мови визначається насамперед багатством її словникового складу, який зафіксований у словниках.

Людині необхідно мати достатній запас слів, щоб висловити свої думки чітко і ясно. Важливо постійно піклуватися про розширення цього запасу, намагатися використовувати багатство рідної мови, постійно працювати із словниками.

Лексичне багатство мови створюється явищами багатозначності, синонімії, омонімії, антонімії, паронімії. Джерелом виразності мови є фразеологізми і прислів'я.

2. Правильність мовлення – визначальна ознака культури мовлення, яка полягає у відповідності його літературним нормам, що діють у мовній системі (орфоепічним, орфографічним, лексичним, морфологічним, синтаксичним, стилістичним, пунктуаційним, словотвірним).

3. Змістовність передбачає глибоке усвідомлення теми й думки висловлювання, різнобічне та повне розкриття теми, уникнення зайвого. Змістовність тісно пов'язана з такою ознакою, як **лаконічність**.

4. Точність мовлення – це таке мовлення, в якому слова повністю відповідають своїм значенням і смислу висловленої думки. Точність професійної мови залежить не від кількості використаних слів, а від їх доступності, недвозначності. Точність мови найчастіше пов'язується з точністю слововживання, правильним вживанням багатозначних слів, синонімів, антонімів, омонімів, паронімів. Для точного вживання слова важлива сфера його вживання, емоційна забарвленість, стилістична характеристика, граматична оформленість.

Отже, точність мовлення вимагає повної співвідносності слів з реальною дійсністю.

5. Логічність мовлення має багато спільного з точністю. Щоб виклад думок був логічним, треба зберігати внутрішню закономірність, послідовність та вмотивованість. Основні причини логічних помилок: 1) тавтологія; 2) поєднання логічно несумісних слів; 3) порушення порядку слів у реченні тощо.

6. Чистота мови – це відсутність в ній зайвих слів, діалектизмів, лайливих слів, жаргонізмів, слів-паразитів. Звичайно, в мові зайвих слів не буває, такими вони стають при недоречному їх вживанні. Зайві слова не володіють інформативністю, відвертаючи увагу від змісту тексту. З'являються вони під час хвилювання при публічному виступі як невміння добирати потрібні слова для усного або писемного оформлення думки, як бідність індивідуального словника.

7. Ясність та зрозумілість мовлення залежить від правильного застосування лексичного складу мови, термінів, слів іншомовного походження, від правильного тлумачення значення слова. Застосування кожного слова в тексті повинно бути обов'язково мотивованим.

8. Виразність мовлення найбільше залежить від особи мовця, його ерудиції. Вона досягається виокремленням найважливіших місць свого висловлювання. Із цією метою треба застосовувати виражальні засоби звукового мовлення: логічний наголос, паузи, дикцію, інтонацію. Виразності сприяють метафори, епітети, порівняння.

9. Доречність мовлення – це ознака, яка організує точність, логічність, чистоту, вимагає такого добору мовних засобів, що відповідають меті й умовам спілкування. Доречне мовлення обов'язково вимагає врахування

ситуації, складу мовців, форм (усної чи писемної) мови. Уміння обирати найбільш доречну форму спілкування залежить від стосунків людей і мовленнєвої практики. Доречність буває ситуаційна (ситуація спілкування), контекстуальна (єдність змісту і форми висловлювання), стильова.

Усі названі комунікативні ознаки культури мовлення тісно пов'язані між собою і засвоювати їх треба загалом.

МОВНІ НОРМИ

Головною ознакою літературної мови є унормованість. *Мовні норми – це уніфіковані, традиційні, найбільш поширені, свідомо фіксовані стандарти реалізації мовної системи, обрані в процесі суспільної комунікації на певному історичному етапі.* Одним із показників досконалості кожної літературної мови є сталість її норм, які є обов'язковими для всіх її носіїв. Мовні норми найповніше й у певній системі фіксуються у правописі, словниках, довідниках, підручниках і посібниках з української мови.

В історичному плані норми національної мови охоплюють її звукову будову, особливості словотвірної, словозмінної, синтаксичної організації. Територіальні та соціальні діалекти як форми існування національної мови так само мають свої норми, однак останні підпорядковуються визначальним системним ознакам, які зумовлюють віднесеність певних комунікантів до конкретних виявів національної мови.

У сучасній літературній мові відбувається активний процес дистанціювання від російської мови. Розходження двох літературних мов в історії відбувалося, очевидно, по-різному; був час, коли російська мова дистанціювалася від української і польської мов, у ХХІ ст. маємо інший процес – українська літературна мова в культивуванні своїх норм активно дистанціюється від російської мови, пор.: *ждати – чекати, держати – тримати, курити – палити, сторона – бік, доказувати – доводити.* За умови існування обох слів наведених пар в українській мові перевага має віддаватись другому, не вживаному в російській мові.

У кожному із функціональних стилів є своя просторова й часова глибина норми. Так, сучасні школярі оцінюють мову “Енеїди” І. Котляревського або “Марусю” Г. Квітки-Основ'яненка як такі твори, в яких багато росіянізмів. Між тим, мова цих письменників становить собою лексично-семантичну систему національної мови ХVIII ст., без цієї специфіки уявлення про неї було б неповним.

Норма – не лише відповідність системі, а реальне вживання в літературній практиці, частотність і авторитет соціальної оцінки.

Серед фактів, які впливають на характер нормативних варіантів, слід виділити давність і стійкість літературних традицій. Як правило, великою варіативністю, або широтою норми, відзначаються літературні мови, що тільки формуються чи сформувалися порівняно недавно. Варіантні форми

здебільшого ще позбавлені у таких мовах виразного функціонального навантаження.

Пізніше, у зв'язку з виробленням і стабілізацією єдиних літературних норм, спостерігається виразне зменшення припустимих у літературній мові варіантів. Потім спостерігається новий розвиток варіантних реалізацій, але вже стилістично диференційованих: закріплених або за формою мовлення (усного чи писемного), або за певним функціональним стилем мови, або за конкретною стилістичною ситуацією.

Необхідно розрізнити поняття «норма» та «правило». *Правила* – це положення, які виражають певну закономірність, постійне співвідношення мовних явищ або які пропонують як нормативний конкретний спосіб використання мовних засобів у писемному і усному мовленні. Правила, як і мовні норми, – категорія історична: зміна в словнику чи в граматичній системі мови призводить до зміни правил, бо вони повинні теж відтворювати розвиток мови. Правила граматичні регулюють застосування форм слів залежно від словозміни та словотвору, синтаксичних конструкцій; орфографічні стосуються написання слів та їх форм; пунктуаційні корегують постановку розділових знаків відповідно до змісту й форми реалізованої засобами мови думки, урахування мети висловлювання.

Норма та правило взаємопов'язані: вони корегують мовну систему й одночасно визначають рівень культури мовлення. Однак правила можуть і не відбивати літературних норм, нерідко навіть суперечити їм (наприклад, правила правопису й орфоепічні норми). Правила не можуть охопити всі норми – доказом цього є численні винятки із правил, які подають словники, правопис. Правила змінюються частіше, ніж норми, – закономірне прагнення зробити правило ближчим до реальної мовної дійсності, урахувати її різноманітність, варіантність.

Критерії нормативності застосовуються завжди комплексно.

Типи мовних норм

Мовні норми	Регулюють правильність	Приклади
<i>Орфоепічні</i>	Нормативна вимова звуків і звукосполучень	<i>[го'луб]</i> , а не <i>[го'луп]</i> ; <i>[молоко']</i> , а не <i>[малако']</i>
<i>Акцентуаційні</i>	Правильне наголошування слів	<i>Сти'на</i> , а не <i>спина'</i> ; <i>чергови'й</i> , а не <i>черго'вий</i>
<i>Лексичні</i>	Вживання слів у властивих їм значеннях	<i>Підбивати підсумки</i> , а не <i>підводити підсумки</i> ; <i>брати участь</i> , а не <i>приймати участь</i>
<i>Словотвірні</i>	Утворення слів за словотвірними моделями	<i>Призабуті</i> , а не <i>підзабуті</i> ; <i>панівний</i> , а не

		<i>пануючий</i>
Морфологічні	Вживання повнозначних змінних слів (морфем)	<i>Найнижчий, а не самий низький; п'ятидесяти, а не п'ятдесяти</i>
Орфографічні	Написання слів згідно з чинним правописом	<i>Бароко, а не барокко; будь ласка, а не будь-ласка</i>
Пунктуаційні	Нормативне вживання розділових знаків	<i>На цьогорічному фестивалі, окрім традиційних, будуть три нові номінації, а не на цьогорічному фестивалі окрім традиційних будуть три нові номінації</i>
Синтаксичні	Керування, узгодження, поєднання і розміщення слів, речень	<i>Вивчаючи проблеми сільського господарства, вчені отримали цікаві результати, а не вивчаючи проблеми сільського господарства, вченими були отримані цікаві результати</i>
Стилістичні	Вживання мовних засобів відповідно до мовного стилю	<i>Звіт подали у березні, а не звіт подали у березні місяці</i>

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Волкотруб Г. Й. Практична стилістика сучасної української мови: Використання морфологічних засобів мови : Навч. посібник / Г. Й. Волкотруб. – К. : ТОВ “ЛДЛ”, 1998. – 175 с.
2. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне “я” / С. Караванський. – К. : Видавн. центр “Академія”, 2001. – 233 с.
3. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, І. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. – 3-тє вид., перероб. – Київ: Либідь, 2005. – 488 с.

РОЗДІЛ 2. СТИЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Стиль (від лат. *stilus*) означає «загострена паличка для писання». У мовознавстві поняттям «стиль» називають різновид літературної мови з властивими йому мовними засобами, що допомагають мовцям висловити й сприйняти певну інформацію. Мовні стилі мають відмінності, які зумовлені тим, що говориться, для чого говориться і в якій ситуації йде мова.

Функціональні стилі не є відокремленими різновидами мови. Вони широко взаємодіють і впливають один на одного. Мовні засоби, характерні для окремого стилю, можуть вживатися й в інших стилях. Переважна більшість мовних засобів є спільною для всіх стилів мови.

В українській мові виділяють **сім стилів**: *офіційно-діловий* (функція повідомлення), *науковий* (функція повідомлення), *публіцистичний і художній* (функція впливу), *розмовний* (функція спілкування), *епістолярний* (функція передання інформації), *конфесійний* (функція впливу).

Характеризуючи функціональне розшарування мови, важливо врахувати лінгвістичні основи кожного стилю й ті позамовні явища, які визначають умови комунікації та вибір мовних засобів.

№ з/п		Стиль	Основна характеристика
		Науковий стиль	функціональний різновид літературної мови, що використовується з пізнавально-інформативною метою в галузі освіти і науки
1.	Ознаки	логічність, чіткість, точність, послідовність і доказовість викладу; ясність (понятійність) і предметність тлумачень; узагальненість понять і явищ; об'єктивний аналіз; докладні висновки	
		пізнавально-інформативна, повідомлення, з'ясування; доказовості наукових теорій,	

2.	Функції	явищ, знань; обґрунтування гіпотез, класифікація й систематизація знань, роз'яснення явищ; збудження інтелекту читача для їх осмислення	
3.	Підстилі	<p>1. <i>Власне науковий</i></p> <p>(реалізується в монографіях, рецензіях, статтях, рефератах, тезах тощо)</p>	<p>Покликаний точно, повно, обґрунтовано подавати наукову інформацію. Призначений для вузького кола спеціалістів і вчених.</p> <p><i>Мовні особливості:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – насиченість термінами, іншомовними словами; – використання складнопідрядних речень (із підрядними означальними, додатковими, причини, наслідку), безсполучникових речень; – сувора логічність, книжність; – використання вставних слів (<i>отже, таким чином, наприклад</i> та ін.); – переважанням розповідних речень, вживання питальних речень при дискусії, полеміці; – прямий порядок слів.
		<p>2. <i>Науково-навчальний</i></p> <p>(підручники, посібники, збірники завдань і вправ, програм, курси лекцій, словники, конспекти тощо)</p>	<p>використовується для написання літератури, призначеної для навчальних закладів; активізує логічне мислення читача (слухача).</p>

			<p>мовні особливості: абстрактна лексика, символи, велика кількість термінів, схем, таблиць, графіків, зразків-символів, часто іншомовних слів, наукова фразеологія (стійкі термінологічні словосполучення), цитати, посилення, однозначна загальноживана лексика, безсуб'єктність, безособовість синтаксису, відсутність всього того, що вказувало б на особу автора, його уподобання (емоційно-експресивних синонімів, суфіксів, багатозначних слів, художніх тропів, індивідуальних неологізмів).</p>
		<p>3. Науково-публіцистичний (використовується в газетах і журналах)</p>	<p>Використовується журналістами для написання інформації про досягнення науки і техніки.</p>
		<p>4. Науково-популярний (есе наукових праць, інтерв'ю вчених, огляди наукової інформації)</p>	<p>– інформація подається вибірково, не в повному обсязі, без докладної аргументації; – наводяться лише факти, положення, які непідготовлений читач (слухач) сприймає як істинні; – образність, емоційність наукового тексту (використання епітетів,</p>

			<p>метафор, образних перифраз);</p> <p>– тенденція до переважання загальнонаукової термінології та обмеженого вживання вузькоспеціальної;</p> <p>– уживається фразеологія;</p> <p>– найбільшого поширення набувають прості речення неускладненої будови, які роблять виклад легшим для сприймання, доступнішим.</p>
		<p>5. Виробничо-технічний</p> <p>(обслуговує різні сфери господарства і виробництва – інструкції, проекти тощо)</p>	<p>Від власне наукового стилю він відрізняється простішою формою викладу, лаконічнішим обґрунтуванням тієї чи іншої проблеми, обмеженою кількістю спеціальної термінології.</p>
		<p>Офіційно-діловий стиль</p>	<p>Обслуговує сферу права, влади, адміністрації, комерції, внутрішньо- і міждержавних відносин</p>
	Ознаки	<p>нейтральний стиль побудови тексту, точність, ясність, лаконічність, стислість, послідовність, структурованість, наявність стандартних мовних зворотів, використання усіх необхідних реквізитів і правильне їх оформлення.</p>	<p>Діловому спілкуванню притаманні офіційний характер, адресність, тематична обмеженість і повторюваність.</p>
	Функції	<p>призначений для регулювання ділових стосунків, спілкування на державно-політичному,</p>	<p>Відрізняється цей стиль регулювально-імперативним характером, документальністю,</p>

		громадському, економічному рівні, у законодавстві, сфері управління адміністративно-господарською діяльністю (офіційно-ділова мовна сфера)	стабільною композицією тексту.
	Підстилі	<p>1. Законодавчий – використовується в законотворчій сфері у вигляді Конституції, законів, указів, статутів, постанов тощо.</p> <p>2. Дипломатичний – використовується в сфері міждержавних офіційно-ділових стосунків у жанрах: міжнародні угоди – конвенції, повідомлення – комюніке, звернення – ноти, листи нагадування – меморандуми тощо.</p> <p>3. Юридичний – використовується в судочинстві у вигляді актів, позовних заяв, протоколів, постанов, запитів, повідомлень тощо.</p> <p>4. Адміністративно-канцелярський – використовується в професійно-виробничій сфері, правових взаєминах і діловодстві, реалізується в таких жанрах: офіційна кореспонденція, договори, контракти, заяви, автобіографії, доручення, накази, інструкції, розпорядження, довідки,</p>	<p><i>мовні особливості:</i></p> <p>1) основна частина тексту – загальноповсюджені лексика (<i>основа, право, свобода, розділити, пояснювальний</i>);</p> <p>2) широко вживається суспільно-політична й адміністративно-канцелярська термінологія (<i>вищезазначений, пред'явник, регламентація дій, конституційні права</i>);</p> <p>3) використовується специфічна фразеологія (<i>порушити питання, взяти до уваги, довести до відома</i>);</p> <p>4) слова вживаються у прямому значенні, що полегшує однозначне розуміння тексту;</p> <p>5) висока частота вживання іменників, зокрема віддієслівних (<i>актуальність, важливість, значення, виконання, розділ</i>);</p> <p>б) використання безособових (<i>завдання виконано; план розроблено</i>) та інфінітивних (<i>заслухати, розробити</i>) форм дієслова;</p>

	заяви, звіти тощо.	<p>7) мінімальна кількість прикметників, з-поміж наявних майже всі відносні, що входять до стійких словосполучень (<i>грошова одиниця, споживчий кошик</i>);</p> <p>8) найчастіше вживаються прості поширені речення, ускладнені дієприслівниковими й дієприкметниковими зворотами, однорідними членами речення (<i>Позивач Прокопенко І. І. оскаржив судове рішення, ухвалене на користь відповідача Стороженка П. П., у справі про порушення умов контракту</i>). Вживаються також складні речення із сурядним і підрядним зв'язком (<i>Коляденко стверджує, що суд першої інстанції помилився, ухваливши, що Демченко виконав матеріальні умови контракту на поставку пакувальних ящиків</i>).</p>
	Публіцистичний стиль	Стиль суспільної комунікації, громадського життя. Синтезує в собі частину функцій, мовних ознак та засобів художнього, ділового, наукового стилів.
Ознаки	спрямованість на новизну; динамічність; актуалізація	Особливістю публіцистичного стилю є

		сучасності; інформаційність; політична, суспільна, морально-етична оцінка того, про що пишеться або мовиться; синтез логізації та образності мовного вираження, що нагадує про близькість публіцистичного стилю до наукового і художнього; документально-фактологічна точність; декларативність; закличність; поєднаність стандарту й експресії; авторська пристрась; емоційність, простота і доступність; переконливість (<i>стаття, інтерв'ю, нарис, фейлетон, есе, репортаж, рецензія, огляд</i> тощо)	експресивний синтаксис із риторично-питальними реченнями, вставними конструкціями, звертаннями, модифікованими фразеологізмами, багатозначною й експресивно-емоційною та імперативною лексикою, неологізмами та алюзіями.
	Функції	Здійснення активного впливу на читача чи слухача, спонукання його до діяльності; агітація, розв'язання суспільно-політичних питань, переконання у справедливості певної ідеї, спонукання до творчої діяльності; пропагування прогресивних ідей, учень, знань, здорового способу життя.	
	Підстилі	1. Стиль засобів масової інформації (газети, часописи, радіо, телебачення)	Широко використовується суспільно-політична лексика, політичні заклики, гасла, точні найменування (подій, дат, учасників,

			місця), юридична, культурно-освітня, філософська, технічна, сільськогосподарська, іншомовна лексика, художні засоби. Лексеми поділяються на позитивно-оцінні й негативно-оцінні. Висловлювання образне, емоційне, логічне.
		2. Художньо-публіцистичний (памфлети, політичні доповіді, нариси)	образність, емоційність тексту (використання епітетів, метафор, образних перифраз);
		3. Науково-публіцистичний (стоїть на межі наукового та публіцистичного, використовується в газетах і журналах)	– наводяться лише факти, положення; – переважає загальнонаукова термінологія й обмежується вживання вузькоспеціальної; – уживається фразеологія; – найбільшого поширення набувають прості речення неускладненої будови, які роблять виклад легшим і доступнішим для сприймання.
		Художній стиль	стиль художньої літератури, який використовується в поетично-художній творчості
	Ознаки	– образність; – поетичний опис словом подій; – естетика мовлення; – експресія та інтенсивність	Характеризується особливою емоційністю, тематичним обсягом, багатством і розмаїттям мовних засобів.

		<p>вираження (урочисте, піднесене, увічливе, пестливе, лагідне, схвальне, фамільярне, жартівливе, іронічне, зневажливе, грубе тощо);</p> <p>– зображувальність тропи: епітети, порівняння, метафори, алегорії, гіперболи, перифрази тощо; віршована форма, поетичні фігури), конкретно-чуттєве живописання дійсності,</p> <p>– відсутнє певне регламентування вживання засобів, про які йтиметься далі, і способів їх поєднання, відсутність будь-якого нормування,</p> <p>– визначальним є суб'єктивізм розуміння та відображення (світогляд, світовідчуття та, відповідно, світовідтворення автора спрямоване на світосприйняття й інтелект читача).</p>	
	Функції	Вплив на людську психіку через почуття, думки, зміст і форму створених авторами поетичних та прозових текстів	
	Підстилі	<p>– епічний (епопея, казка, роман, повість, байка, оповідання, новела, художні мемуари, нарис);</p> <p>– ліричний (поезія, поема,</p>	<p>Наявність багатства найрізноманітнішої лексики, переважно конкретно-чуттєвої (назви осіб, речей, дій, явищ,</p>

		<p>балада, пісня, гімн, елегія, епіграма);</p> <p>– драматичний (драма, трагедія, комедія, мелодрама, водевіль);</p> <p>– комбінований (ліро-епічний твір, ода, художня публіцистика, драма-феєрія, усмішка)</p>	<p>ознак),</p> <p>– уживання емоційно-експресивної лексики (синонімів, антонімів, омонімів, фразеологізмів),</p> <p>– запровадження авторських новотворів (слів, значень, висловів), формування індивідуального стилю митця,</p> <p>– уведення до творів зі стилістичною метою історизмів, архаїзмів, діалектизмів, просторічних складників і жаргонізмів,</p> <p>– поширене застосування дієслівних форм: родових (у минулому часі й умовному способі); особових (у теперішньому та майбутньому часі дійсного способу); у наказовому способі,</p> <p>– широке вживання речень різних типів синтаксичних зв'язків, особливості інтонування та ритмомелодики,</p> <p>– представлено абсолютно всі стилістичні фігури (еліпсис, періоди, риторичні питання, звертання, багатосполучниковість, безсполучниковість тощо).</p>
		Розмовний стиль	<p>обслуговує буденне мовне спілкування носіїв літературної мови і</p>

			реалізується переважно в усній діалогічній формі
	Ознаки	<p>Невимушеність. Людина в процесі спілкування може висловити свою думку з приводу тих чи інших подій, а може цього і не робити. Таке спілкування має неофіційний характер.</p> <p>Спонтанність. Ця ознака полягає в тому, що мовець не готується до висловлення своєї думки, а робить це спонтанно під час розмови. При цьому він більше обмірковує зміст своїх слів, ніж їх правильну подачу. У зв'язку з цим при спілкуванні людей часто відзначається неточність в фонетичному та лексичному планах, а також недбалість у побудові речень.</p> <p>Ситуативність. Передбачає залежність від наявної ситуації, в якій відбувається контакт між людьми. Завдяки конкретній обстановці, часу і місцю спілкування, мовець може скоротити свій вислів. Наприклад, прийшовши в магазин, можна коротко сказати продавцю: «Будь ласка, один нарізний і пакет молока».</p> <p>Експресивність. Характеризується тим, що люди під час спілкування різко змінюють тон голосу,</p>	

		інтонацію, ритм, роблять паузи, логічний наголос. Застосування невербальних засобів. Під час розмови люди дуже часто використовують міміку і жести, які допомагають їм краще висловити свої почуття.	
	Функції	обмін думками, знаннями, почуттями, враженнями, а також просто підтримування контакту одного з одним	
	Жанри	<p>– Бесіда. Це найпоширеніший жанр розмовного стилю. Під час бесіди відбувається просте спілкування, в ході якого люди обмінюються думками, враженнями, почуттями.</p> <p>– Розповідь. Жанр – монолог, який присвячується конкретній події.</p> <p>– Спір. Жанр, у якому люди захищають будь-яку свою точку зору. Це відбувається неофіційно і невимушено.</p> <p>– Записка. Розмовний жанр, який характеризується стислістю. Його завданням є повідомлення про необхідність що-небудь зробити, попередити, запросити тощо.</p> <p>– Щоденник. Жанр, де відбувається розмова із самим собою, який фіксується в письмовій</p>	<p>Мовні особливості: Використовується емоційно забарвлена лексика; – може змінюватися форма слова, наприклад, <i>злюка, молодчина</i>; – нерідко застосовуються фразеологізми, для узагальнення дії, наприклад: «Немає диму без вогню», «Горбатого могила виправить» та ін. – іменники часто змінюють свої суфікси наприклад, <i>добряк, торгош, гуляка, злодюжка, будиночок</i> тощо. – вживаються розмовні прикметники: <i>вухатий, язикатий, предобрый, строкатий, дуже неприємне</i> тощо; – вживаються розмовні дієслова: <i>балакати,</i></p>

		<p>формі. Текст розмовного стилю цього жанру може говорити про те, що сталося, які почуття викликала подія, свої роздуми.</p>	<p><i>бешкетувати, бродяжити, шахраювати.</i></p> <p>– використовуються самостійні частини мови в неправильному відмінку. Наприклад: <i>дякуючи вас, кілька помідор, три товариша, чотири місяця</i> тощо.</p> <p><i>Синтаксичні</i> особливості виражаються так:</p> <p>– найбільш застосовується форма діалогу;</p> <p>– мовці зазвичай послуговуються односкладними реченнями, а якщо й використовують складні конструкції, то в основному складносурядні й безсполучникові;</p> <p>– часто вживаються питальні й окличні речення;</p> <p>– застосовуються односкладні речення, у яких міститься твердження, заперечення та інше;</p> <p>– широко використовують неповні речення;</p> <p>– застосовуються вставні слова й словосполучення;</p> <p>– вживаються вставні речення, які розривають головну конструкцію з метою щось пояснити, уточнити тощо;</p> <p>– часто використовуються емоційні й імперативні</p>
--	--	---	--

			<p>вигуки;</p> <ul style="list-style-type: none"> – повторюються слова, наприклад, «Ні, ні, це не так». – застосовується інверсія, щоб підкреслити значення конкретного слова; – застосовуються спеціальні форми присудка; – використовуються складні речення, частини яких пов'язуються лексико-синтаксичними засобами. Так, у першій частині присутня оцінка вчинку, а в другій частині обґрунтовується перша, наприклад, <i>«Розумниця, все зробила правильно»</i>.
		Конфесійний стиль	<p>Стильовий різновид української мови, який обслуговує релігійні потреби суспільства.</p>
	Ознаки	<ul style="list-style-type: none"> – урочистість, – піднесеність, – благозвуччя, – символізм образів, – алегоричність, – метафоричність, – ситуативність, – стійкість (стандартність) стильової норми. 	
	Функції	<p>апелює до внутрішнього світу, душі людини, впливає на душевні переживання,</p>	

		формує позитивні емоції, сприяє узгодженню духовного світу особи із Всесвітом.	
Жанри реалізації	Святе Письмо (Біблія), Євангеліє, Апостол, Псалтир, катехізис, життя святих, апокрифи, проповіді, послання, молитви, притчі, літургії, релігійні пісні.	Лексика конфесійного стилю тематично спеціальна, стандартна, дещо незвичайна, особлива. Це передусім такі найменування: 1) <i>центральні, основоположні назви:</i> Бог, Ісус (Ісус Христос), Дух Святий, Богородиця, Матір Божа, ангел, апостол, пророк; 2) <i>назви служителів релігії:</i> патріарх, митрополит, єпископ, архієрей, архімандрит, піп, священник тощо; 3) <i>назви таїнств, церковних свят, елементів християнської обрядовості:</i> хрещення, миропомазання, покаяння (сповідь), причастя, вінчання, літургія, говіння, благовіст, Таїнство Священства, Різдво Христове, Великдень (Пасха, Воскресіння Господнє), Трійця, Благовіщення, Покрова, Стрітення Господнє, Богоявлення Господнє тощо; 4) <i>назви постів:</i> Різдвяний	

			<p>піст (Пилипівка), Петрів піст (Петрівка), Піст Великий (Велика Чотиридесятниця, Великоговіння), піст Страсного тижня; 5) <i>назви різних конфесійних реалій, понять:</i> літургія, вівтар, престол, храм, церква, ікона, молитва, кадило, гріх, піст, провидіння, автокефалія, амінь, благодать та ін.;</p> <p>б) <i>поняття-назви неправославних релігій:</i> індульгенція, кірха, конгрегація, Аллах, костьол (костел), курія, маца, мечеть, нунцій, халіф, целібат, Ягве (Яхве, Єгова), абат тощо.</p> <p>7) <i>старослов'янізми:</i> агнець, благословенний, блаженний, взивати, воздати, возсідати, огненний, ректи, священний, сотворити, сотворення, уповати, упованіє та ін.</p> <p>Грамматичні особливості: 1) переважання розповідних, до того ж стандартно-стійких, здебільшого синтаксично повних, простих і складних речень найрізноманітнішої будови: <i>Як він наближався до сходу з гори Оливної, то</i></p>
--	--	--	--

			<p><i>весь натовп учнів, радіючи, почав гучним голосом Бога хвалити за всі чуда, що бачили...;</i></p> <p>2) синтаксична схожість початкових структур, часто з тим самим службовим словом: <i>А як молитися, то...; А ти, коли молишся...</i></p> <p>3) мовлення конфесійного стилю урочисте, йому притаманні інверсія, велика сконцентрованість маркованих одиниць, висока і водночас своєрідна ритмомелодика, елементи прощальності тощо.</p>
		Епістолярний стиль	Приватне листування
	Ознаки	<p>– лаконічність,</p> <p>– логіка побудови й викладу думок,</p> <p>– певна емоційність та експресивність,</p> <p>– вияв ставлення автора до співрозмовника й до сказаного</p>	<p>– наявність певної композиції;</p> <p>– початок, що містить шанобливе звернення;</p> <p>– головна частина, у якій розкривається зміст листа;</p> <p>– кінцівка, де підсумовується написане;</p> <p>– іноді постскрипtum. (P. S. – приписка до закінченого листа після підпису).</p> <p>– поєднання елементів художнього, публіцистичного та розмовного стилів.</p>
	Функції	передача інформації, обмін думками	Приватне листування має переважно побутовий характер. Адресант (автор листа) зазвичай розповідає (від першої особи) про

			<p>певні події і своє ставлення до них, про свій життєвий досвід, інтереси, етичні переконання, естетичні смаки (свої і чужі) тощо.</p> <p>Лист починають звертанням до адресата. Звертання пишуть з великої літери, після них ставлять знак оклику.</p> <p>Щоб спонукати адресата до певної дії, використовують певні слова і словосполучення: «напиши мені», «спитай його», «кланяйся нашим».</p> <p>Усі назви адресата можуть повторюватись, ускладнюватись афіксами позитивної чи негативної оцінки (батечку, рідненький, дорогесенький).</p> <p>Синтаксис залежить від індивідуальності автора.</p>
--	--	--	--

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1. Проаналізуйте наведений уривок: визначте, до якого стилю мови він належить, підстиль (якщо є), жанр, вкажіть мовні особливості.

Варіант 1.

- Доброго дня!
- Доброго дня!
- Нам, будь ласка, два квитки до Львова на завтра.
- На 16:30 чи на 19:10?
- На 19:10
- Добре, давайте паспорти.

- Візьміть!
- Уважно перевірте дату і час відправлення.
- Все правильно. Дякуємо! До побачення!
- Будь ласка! До побачення!

Варіант 2.

В церкві не було нікого: ні біля престолу, ні перед царськими воротами в храмі вірних, ні в темному притворі. Листки шувару хрумтіли сиро під ногами, й пахло млісною вогкістю боліт під теплим ранком. Реєнтій Падаличка стріпнув гіллячки зі свого крилоса, обточив краще май при образі святої Варвари. Дияконськими дверми пройшов іконостас і вернувся знову до престолу здовж стіни, й тоді в сутінках, за віттарем, наткнувся лицем на босі ноги, що гойднулися в'яло в повітрі. Відступив під стіну, протягнув перед собою руки й налапав знову ноги. Були студені, ціпкі, й це був отець Зданович... (Степан Тудор).

Варіант 3.

15 листопада 1839. Петербург.

Микито, рідний брате!

Минуло вже більш як півтора року, а я до тебе не написав ні півсловечка. Вибачай, голубе сизий, так трапилось. Скажу щирю правду...; я так собі думав – що ж, що я напишу письмо, хіба їм буде легше? Твого лиха не возьму на себе, а свого тобі не оддам.. Так що ж з тих писем? Папір збавлять та й годі. Воно, бач, і так і не так, а все-таки краще, коли получиш, прочитаєш хоч одне слово рідне. Серце ніби засміється, коли знаєш, що там діється. Так отаке – то, мій голубе, нудно мені стало, що я не знаю, що у вас робиться. Та й ти таки не без того, щоб не згадав свого брата Тараса, школяра, – бо вже дуже давно, як ми з тобою бачились, та що ж робити ма(є)ш, коли Бог не хоче, потерпим ще трохи, а там, коли живі та здорові будем, – то, може, і побачимось...

Добраніч.

Твій рідний брат.

Тарас Шевченко.

Варіант 4.

ХАРАКТЕРИСТИКА

Тимошенка Анатолія Геннадійовича,
студента економічного факультету

Харківського національного
аграрного університету,
1982 року народження

Тимошенко А. Г. навчається на IV курсі економічного факультету Харківського національного аграрного університету, спеціальність "Облік й аудит". До навчання ставиться сумлінно, постійно підвищує свій професійний рівень. За час навчання Тимошенко Анатолій Геннадійович зарекомендував себе добрим організатором, виконує обов'язки старости групи. З першого курсу займається науковим дослідженням, з темою якого неодноразово виступав на студентських науково-практичних конференціях. Тимошенко А. Г. також брав участь у міжвузівській студентській науково-теоретичній конференції (Національний технічний університет "КПІ", 20 травня 2018 р.). Вимогливий до себе, користується повагою серед товаришів і викладачів факультету.

Характеристика видана для подання до військкомату.
16.02.2019

Декан економічного факультету

підпис

І. В. Давиденко

Варіант 5.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Національна поліція України

1. Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

2. Діяльність поліції спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом.

Стаття 2. Завдання поліції

1. Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:
- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
 - 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
 - 3) протидії злочинності;

4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Стаття 3. Правова основа діяльності поліції

1. У своїй діяльності поліція керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цим та іншими законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами.

Варіант 6.

Мабуть, ще людство дуже молоде.
Бо скільки б ми не загинали пальці, –
XX вік! – а й досі де-не-де
трапляються іще неандертальці.

Подивисься: і що воно таке?
Не допоможе й двоопукла лінза.
Здається ж, люди, все у них людське,
але душа ще з дерева не злізла.

(Ліна Костенко)

Варіант 7.

ПРОФІЛАКТИКА ІНФЕКЦІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ ТА ХАРЧОВИХ ОТРУЄНЬ

У літній період почастишали випадки виникнення спалахів гострих кишкових інфекцій та харчових отруєнь, пов'язаних із вживанням продуктів харчування та питної води, забруднених хвороботворними мікробами.

Більшість групових інфекційних захворювань та отруєнь виникають після проведення масових святкувань – весіль, ювілеїв, випускних вечорів, проводів в армію тощо.

Спеціалісти-епідеміологи стверджують, що основними причинами спалахів є залучення до приготування страв випадкових осіб, котрі не обізнані з елементарними правилами особистої гігієни, а також порушення технологій приготування їжі, зберігання харчових продуктів в антисанітарних умовах, без належного температурного режиму.

Факторами передачі інфекції найчастіше стають готові страви, молоко і молочні продукти, кондитерські вироби, які готуються «із запасом», що призводить до накопичення у продуктах збудників інфекційних захворювань.

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ

Із метою профілактики інфекційних захворювань та харчових отруєнь МОЗ рекомендує:

НЕ вживати продуктів і напоїв при найменшій підозрі щодо їх недоброякісності та з простроченими термінами споживання. Зберігати продукти харчування тільки у спосіб, зазначений на упаковці, та у встановлений термін.

НЕ купувати продукти харчування на стихійних ринках або з рук у приватних осіб. Купуючи будь-які харчові продукти у торговельній мережі, споживач має право вимагати у продавця документи, що підтверджують якість та безпеку продукції.

НЕ вживати незнайомі гриби, ягоди, трави та інші рослини. При харчуванні у непристосованих умовах (ліс, пляж тощо) виключати контакт продуктів з ґрунтом та піском.

НЕ використовувати для пиття, приготування їжі та миття посуду воду з незнайомих джерел водопостачання (ріки, озера, підземні джерела, поверхневі води тощо). Для пиття і приготування їжі використовувати воду тільки з централізованих джерел водопостачання або питну бутильовану. При неорганізованому відпочинку (туристичні мандрівки, екстремальний туризм тощо) для миття посуду і рук вода має бути профільтрована і проварена. Для пиття та приготування їжі необхідно мати з собою запас питної води.

Перед приготуванням їжі та перед її вживанням завжди мити руки з милом. Обов'язково мити руки після відвідування туалетів.

Для купання та відпочинку слід користуватися лише офіційно дозволеними пляжами. У випадку виявлення перших ознак кишкового захворювання необхідно терміново звернутись до найближчої лікувальної установи.

Самолікування небезпечно!

Варіант 8.

Отче наш, що є на небесах!

Нехай святиться Ім'я Твоє.

Хай прийде Царство Твоє,

нехай буде воля Твоя

як на небі, так і на землі.
Хліб наш насущний дай нам сьогодні.
І прости нам провини наші,
як і ми прощаємо винуватцям нашим.
І не введи нас у спокусу,
але визволи нас від лукавого.
Бо Твоє є Царство, і сила, і слава
навіки. Амінь.

Варіант 9.

22 травня відзначається як день перенесення мощей святого Миколая Чудотворця, в народі ж кажуть – «літнього» Миколи.

Уперше це свято було встановлено папою Урбаном II в XI столітті. До українського церковного календаря день Миколая у травні увів митрополит Єфрем при кінці XI ст., тож в Україні цей день святкувався.

Колись у цей день господарі виводили коней у поле на першу пашу і священники служили посеред села молебні та кропили коней свяченою водою. У цей час в полі вершники їздили верхи – *«щоб нечиста сила коней не мучила»*. В народі уклалося декілька приповідок з цієї нагоди: *«Прийшов Миколай – коней випасай»*, *«Юрійз теплом, а Микола з кормом»*, *«Святий Юрійпасе корів, а Микола – коней»*.

Від цього дня починали стригти овець і сіяти гречку, тож склалася приповідка: *«До Миколи не сій гречки і не стрижи овечки!»*

На Київщині і на Поділлі у цей день був звичай робити «заздравні» (щоб усі були здорові) обіди, які називалися нікольщиною. Звідси пішла ще одна приповідка: *«Понаставляли тих мисок, як на нікольщині!»*

За народними віруваннями, святий Миколай є покровителем мореплавців. Козаки перед довгою мандрівкою морем завжди служили молебень Богородиці й Миколаєві Угоднику.

Чорноморські моряки розрізняють також двох Микол: морського і мокрого. Морський Микола керує кораблями, а мокрий – водами. Обидва Миколи завжди є невидимо присутні поміж моряками. Вважається, що, не звертаючись до святих по допомогу, отримаєш певну загибель. Тому під час бурі на морі моряки моляться святому Миколаєві про порятунок від нещастя, а у разі небезпеки потонути виносять на палубу образ Миколи Чудотворця і молять його про спасіння.

Варіант 10.

Інструментарій сучасної доклінічної предикції. Основою доклінічної предикції мають стати актуальні базові алгоритми, що істотно відрізняються від домінуючого нині клінічного підходу та дозволяють застосовувати структурні складові першого рівня надання медичної допомоги або сімейних лікарів для масових цільових діагностичних обстежень [8]. Що ж мають робити «доклінічні діагности» для вирішення поставлених завдань? По-перше, вміти своєчасно передбачати генетичну схильність до виникнення конкретної патології в ймовірного пацієнта в майбутньому. По-друге, з високою вірогідністю визначати кількісний показник ризику виникнення патології ще на її доклінічному (і, як правило, безсимптомному або прихованому) етапі. По-третє, у ході спостереження за зміною кількісних показників вмісту біомаркерів і біопредикторів контролювати відповідні реакції осіб з групи ризику на таргетні фармако-превентивні заходи

(К. О. Талалаєв)

Варіант 11.

Мої дні течуть тепер серед степу, серед долини, налітої зеленим хлібом. Безконечні стежки, скриті, інтимні, наче для самих близьких, водять мене по нивах... Я тепер маю окремий світ... На небі сонце – серед нив я. Більше нікого. Йду. Гладжу рукою соболину шерсть ячменів, шовк колосистої хвилі. Вітер набива мені вуха шматками звуків, покошланим шумом. Такий він гарячий, такий нетерплячий, що аж киплять від нього срібноволося вівса.

Що значить для них людина? Нічого. Он вийшла в поле дрібна біленька цятка і потопла у нім. Вона кричить? Співає? І робить рух? Німа безвладність просторів все це ковтнула. І знов нічого. Навіть сліди людини затерті й закриті: поле сховало стежки й дороги... Над всім панує тільки ритмічний, стриманий шум, спокійний, певний у собі, як живчик вічності. Як крила тих вітряків, що чорніють над полем: байдужно і безупинно роблять у повітрі круг, немов говорять: так буде вічно...: *in saecula saeculorum* (на віки вічні).

(Михайло Коцюбинський)

Варіант 12.

§ 3. ФУНКЦІЇ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Функції теорії держави і права – основні напрямки її теоретичного і практичного призначення, виконувані в суспільстві з метою його прогресивного перетворення.

1. Онтологічна (онтологія – поняття існуючого) – виражається в пізнанні та поясненні явищ і процесів державного і правового життя суспільства. Теорія держави і права не лише вивчає в узагальненій формі

державно-правову систему, а й пояснює об'єктивні процеси її розвитку, з'ясовує, які саме закономірності лежать в підґрунті цих процесів, визначає їх зміст і сутність.

2. Евристична (евристика – мистецтво знаходження істини) – виражається як у глибинному пізнанні основних закономірностей державно-правового життя, так і в з'ясовуванні їх тенденцій, відкритті нових закономірностей, збагаченні новими знаннями про розвиток держави і права («нарощення» знань).

3. Прогностична – виражається в передбаченні («погляд у майбутнє») подальшого розвитку держави і права на основі адекватного відображення його об'єктивних закономірностей. Наприклад, визначення шляхів подальшого вдосконалення законодавства і практики його застосування. Істинність гіпотез, висунутих теорією держави і права, перевіряється практикою.

4. Методологічна – виражається у формуванні поняттєвого апарату системи юридичних наук, створенні універсальної юридичної мови, що забезпечує однаковість у класифікації та оцінці явищ фахівцями різних галузей права.

5. Ідеологічна – полягає у розробці фундаментальних ідей про шляхи прогресивного розвитку держави і права, що впливають на правову свідомість громадян і суспільства (наприклад, ідея про демократичну, соціальну правову державу).

6. Політична – виражається у впливі на формування політичного курсу держави, політичної системи суспільства та у забезпеченні їх науковості.

7. Науково-прикладна – полягає у розробці рекомендацій для практичного вирішення завдань державно-правового будівництва – підготування законопроектів і проектів інших нормативно-правових актів, рішень, що виносяться правозастосовними органами.

(О. Ф. Скакун)

Варіант 13.

Проаналізувавши ч. 1 ст. 78 «Стаж служби в поліції» Закону України «Про Національну поліцію», можна дійти висновку, що стаж служби в поліції дає право поліцейському на надання йому додаткової оплачуваної відпустки. Як закріплено в ст. 92 «Відпустки поліцейських», поліцейським надаються щорічні чергові оплачувані відпустки в порядку та тривалістю, визначені Законом України «Про Національну поліцію», і закріплення тривалості чергової відпустки в році вступу на службу в поліцію закріплено ч. 4 цієї ж статті й пропонується формула її вирахування. Однак застосування

такої формули для обчислення тривалості чергової відпустки в році вступу на службу поліції суперечить нормі ч. 2 ст. 93 Закону України «Про Національну поліцію» (далі – Закону), оскільки її застосування є неоднозначним. Ураховуючи, що окремі працівники вперше приймаються на службу до лав поліції, застосування цієї норми щодо них можна вважати доречним і, відповідно, обрахування відпустки за такою нормою є допустимим. Проте, потрібно пам'ятати, що досить великий відсоток працівників колишньої міліції, які пропрацювали не один рік, продовжували службу в структурі ОВС, і навіть той факт, що Кабміном України було ухвалено рішення про створення національної поліції, яка має діяти окремо від структури МВС, не є підставою для того, щоб нівелювати спеціальний стаж працівників, здобутий роками, про що, відповідно, свідчить надбавка, яка встановлюється до заробітної плати за вислугу років, у такому випадку змінюється служба в міліції на службу в поліції, і застосування норми ч. 4 ст. 93 Закону до таких працівників є неправомірним, оскільки спеціальний стаж працівників міліції прирівнюється до спеціального стажу працівників поліції, а формулювання норми ч. 4 ст. 93 Закону є не досить коректним, через те, що працівники втрачають частину своєї законної щорічної чергової оплачуваної відпустки.

(О. В. Черноус)

Варіант 14.

«Благаємо вас також, браття: наставляйте на розум безчинних, втішайте малодушних, підтримуйте немічних, будьте довготерплячі до всіх. Пильнуйте, щоб хто кому не відплачував злом за зло; але завжди дбайте про добро один одному і всім. Завжди радійте. Безперестанно моліться. За все дякуйте: бо така що до вас воля Божа у Христі Ісусі. Духа не вгашайте. Пророцтва не зневажайте. Все досліджуйте, доброго тримайтеся. Утримуйтеся від усякого зла. Сам же Бог миру нехай освятить вас у всій повноті, і ваш дух, і душа, і тіло у всій цілості нехай збережеться непорочно на прешестя Господа нашого Ісуса Христа.» *1 Сол. 5, 14 – 23.*

Варіант 15.

ПІДПИСАННЯ АКТУ ПРО ДИПЛОМАТИЧНІ ВІДНОСИНИ ВІДБУЛОСЯ СЬОГОДНІ В МЮНХЕНІ

У суботу 16 лютого в рамках Мюнхенської конференції з безпеки Грузія та Північна Македонія підписали акт «Про встановлення дипломатичних та консульських відносин». Про це повідомляє РБК-Україна з посиланням на Press 24.

Як повідомляється, свої підписи під документом залишили міністри закордонних справ Грузії Давид Залкаліані та Північної Македонії Нікола Димитров. Міністри двох країн привітали такий крок та висловили сподівання в подальшому розвитку відносин.

Крім того, глава грузинського МЗС висловив надію, що «встановлені дипломатичні відносини між Грузією та Північною Македонією дадуть новий імпульс динаміці відносин між двома країнами».

Нагадаємо, раніше повідомлялося, що Євросоюз почне переговори з Північною Македонією щодо її членства в ЄС влітку 2019 року.

Раніше 6 лютого послы 29 держав-учасників НАТО і Македонії в Брюсселі підписали протокол вступу країни до Північноатлантичного альянсу. Протокол був підписаний у присутності генсека НАТО Йенса Столтенберга і глави МЗС Македонії Ніколи Димитрова.

(РБК-Україна)

Варіант 16.

До Василя Стефаника
28 жовтня 1902 р.

Високоповажний добродію!

Ніяк не можу погодитися з думкою, що у збірнику на честь Куліша не буде Вашої, хоч би й маленької, новелки! Терпеливо чекав я два місяці обіцяного оповідання, та вже й третій місяць минув, а від Вас як нема нічого, так немає. Прошу й благаю: дозвольте нам бачити Вас дорогим гостем у нашому альманахові....

З високим поважанням

Ваш щирый М. Коцюбинський.

Варіант 17.

Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Варіант 18.

Двори стоять у хуртовині айстр.
Яка рожева й синя хуртовина!
Але чому я думаю про Вас?
Я Вас давно забути вже повинна.
Це так природно – відстані і час.
Я вже забула. Не моя провина, –
то музика нагадує про Вас,
то раптом ця осіння хуртовина.
Це так природно – музика і час,
і Ваша скрізь присутність невловима.
Двори стоять у хуртовині айстр.
Яка сумна й красива хуртовина!

(Ліна Костенко)

Варіант 19.

1.1.1. Рада Європи та Європейська конвенція з прав людини

Рада Європи – це міждержавна організація, заснована після Другої світової війни з метою сприяння ствердженню, серед іншого, верховенства права, демократії, прав людини і соціального розвитку (див. преамбулу та статтю 1 Статуту Ради Європи). З цією метою держави – члени Ради Європи створили ЄКПЛ – першу сучасну конвенцію з питань прав людини в дусі Універсальної декларації ООН про права людини. ЄКПЛ покладає на держави юридичне зобов'язання гарантувати певні права не лише своїм громадянам, а й кожному, хто знаходиться під їхньою юрисдикцією. нагляд за дотриманням ЄКПЛ покладено на Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ), який розглядає скарги проти держав – членів Конвенції (раніше Суду у виконанні його функцій допомагала Комісія). на сьогодні Рада Європи налічує 47 членів, і кожна держава, що бажає вступити до Організації, має прийняти на себе конвенційні зобов'язання.

Варіант 20.

ЯК ВИБИРАТИ ІМ'Я?

Це питання, безперечно, хвилює кожного, хто збирається стати батьком чи матір'ю. Питання, як на мій погляд, не таке вже й дрібне. Бо й справді, яке ім'я дати дитині? Чим керуватися? З чого починати?

Перш за все, слід забути про будь-які сімейні традиції, якщо вони якимось дивом збереглися у вашій сім'ї. Все то пережитки минулого. Тепер нові часи, нові імена. Не варто в ці дні згадувати батька Арсена чи діда Андрія, а тим більш прадіда Данила. Не треба згадувати й маму, бабу, прабабу. Не варто задумуватись і над майбутнім. Хай вас не хвилює вже тепер, як поставиться ваш син чи донька до підбраного вами імені. Це їх не цікавить. Вони ще до цього не доросли. Єдине, що в ці щасливі для вас дні має вас цікавити, так це "Книга власних імен" та поради знайомих.

"Книга імен" запропонує вам чималенький список, і ви зможете знайти сяке-таке ім'я для нащадка. Але моя вам щира порада: не заглядайте туди. Не мине й дня, як до вас завітають ваші знайомі, що дві, а то й цілих три ночі не могли заснути. Все думали, яке б ото вашій дитині ім'я підібрати. ...

Останнє, що я вам пораджу, це не забудьте за гармонію імені й прізвища. Це дуже важливо. Подаю приклади: Нінель Кукурудза, Травіата Пацюк, Жульєна Миска, Анжела Кендюх, Вольдемар Копистка, Гонората Пузир, Геракл Гарбуз, Жузі Коза, Неда Баран, Аттіла Шкапченко й Аполлон Козолуп.

Якщо ця гармонія є, вважайте, що ім'я ви вибрали правильно. Діти вам дякуватимуть. Особливо, як підростуть.

(Чорногуз Олег)

Варіант 21.

МІНІСТЕРСТВО ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ

Київ, 20 листопада 2009

Міністерство Закордонних Справ України засвідчує свою повагу Генеральному Секретаріату Ради Європейського Союзу і має честь підтвердити отримання його Вербальної Ноти N SGS9/13191, в якій повідомляється про завершення Європейськими Співтовариствами процедур, необхідних для схвалення (1) Рекомендації Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС про імплементацію Порядку денного асоціації Україна – ЄС (994-990) та (2) Рішення Ради з питань співробітництва Україна – ЄС про створення Спільного комітету Порядку денного асоціації.

Міністерство Закордонних Справ України інформує Генеральний Секретаріат Ради Європейського Союзу про те, що Українська Сторона завершила внутрішньодержавні процедури, необхідні для схвалення зазначених документів Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС. Крім того Міністерство поінформує, що Українська Сторона погоджується із схваленням цих документів шляхом письмової процедури у відповідності з

Правилами Процедури Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС(994-955).

Міністерство Закордонних Справ України користується цією нагодою, щоб поновити Генеральному Секретаріату Ради Європейського Союзу запевнення у своїй високій повазі.

Генеральний Секретаріат
Ради Європейського Союзу
Брюссель
«Україна – Європейський Союз:
зібрання міжнародних договорів
та інших документів (1991 – 2009)»

Варіант 22.

Директорові ТОВ «Жовті
води»
Кононенко Н. К.
завідувача господарством
Петрененка Павла
Костянтиновича

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Про причини аварії під час ремонту труб опалення

Під час заміни труб опалення в корпусі № 2 ТОВ «Жовті води» по вул. Новгородській, 12/1 у м. Суми 05 березня 2018 року в результаті викиду гарячої води відбулося залиття підвального приміщення. В аварії, що сталася, моєї провини як завідувача господарством немає, оскільки були дотримані всі, передбачені технічною документацією запобіжні заходи.

Аварія не викликала серйозних руйнувань, і її наслідки будуть усунені протягом п'яти робочих днів, починаючи від 07 березня 2018 року.

05.03.2018

П. К. Петрененко

Варіант 23.

Добрий день, Святий Миколаю!

Дякую тобі за те, що допомагав мені цілий рік у навчанні й труднощах. Я намагалась бути ввічливою, слухатися батьків, робити хороші вчинки. І я попрошу тебе принести мені iPhone X та цукерки. За це обіцяю бути більш

чемною. А ще прошу трішечки здоров'я для рідних. Наперед вдячна, твоя Дарина.

Дарина Гайдаченко, 10 років.

Варіант 24.

Палажка. Чого це Гервасій і Матвій заходили?

Мартин. Гервасій свата нашу Марисю за свого Миколу.

Палажка. От і слава богу! Я рада, що такого зятя мати буду: поштивий, добрий і хазяйський син.

Мартин. І хлоп.

Палажка. Такий, як і ми.

Мартин. Дурна!

Палажка. Сам ти дурний! Чого лаєшся? Що ж ти маєш против Миколи?

Мартин. Сліпа!

Палажка. Тьфу! То тобі, мабуть, повилазило. Мартин. Глуха!

Палажка. Отже, ей-богу, так і вчеплюся у чуприну, як будеш лаяться!

Мартин (набик). Чого доброго, вчепиться! Це буде не по-дворянськи. (До Палажки.) Не сердься, Палазю, а скажи мені – ти бачила ту бумагу, що Степан привіз?

Палажка. Бачила.

Мартин. І чула, що він читав у бумазі?

Палажка. Чого ти причепився до мене? Не балакай навтямки; кажи товком: чи віддамо Марисю за Миколу? Не мороч мене.

Мартин. Діло шість місяців в герольдії, не сьогодні-завтра утвердять в дворянстві, а я дочку віддам за мужика!.. Що ж то я з глузду з'їхав, чи як?

(І. Карпенко-Карий)

Варіант 25.

Шановний Валентине Тимофійовичу!

Надсилаємо Вам звіт про виконання науково-дослідної роботи «Науково-теоретичне обґрунтування змісту варіативної дисципліни «Адміністративне судочинство». До звіту додається:

1. Навчально-методичні матеріали.
2. Рецензії.
3. Наукове обґрунтування.

Із повагою – колектив кафедри адміністративного права.

Завдання 2. Відредагуйте словосполучення, уникаючи тавтології та плеоназму.

Атмосферне повітря, багато років тому назад, біографія життя, бурхливі овації, велична монументальність, вільна вакансія, вперше познайомились, емоційні почуття, запобіжна профілактика, заразна інфекція, захисний імунітет, компенсувати відшкодування, коротка ремарка, майбутні перспективи, мій особистий, нагородити премією, обширний діапазон, перебіг процесу, перший дебют, підводячи підсумки, пам'ятні сувеніри, можливий шанс, самий найкращий, старий ветеран, таємнича містика, ультимативна вимога, філігранно витончений, хронометраж часу.

Завдання 3. Прочитайте текст, виправте речення.

1. У серпні місяці 2013 року за статистикою Міндоходів до України було імпортовано понад 535 тонн троянд (6,4 млн. шт.) та сплачено 7,5 млн. грн. митних платежів. 2. У цій публікації ми хочемо надати вам зразок своєї автобіографії, яка допоможе вам бути набагато впевненішими при влаштуванні на роботу. 3. Вчителі та учні школи «Афіни» подарували дітям-аутистам пам'ятні сувенірита одяг, а також передали кошти, зібрані під час благодійного ярмарку. 4. Як сильно ваша власна думказалежить від думки оточуючих нас людей? 5. У колони вишикувалися молоді юнаки у військовій формі, які за мить приймуть присягу. 6. Під захисним імунітетом розуміють здатність організму опиратися інфекціям. 7. «Рукописи не горять» – ця фраза стає головним лейтмотивом усього твору і символізує безсмертя людського духу творчості, добра, любові, волі, християнських ідеалів. 8. У 1972 році відбувся перший дебютспівака на сцені Ковент-Гарден в партії Фієско («Симон Бокканегра» Дж. Верді). 9. Відкрита вільна вакансія менеджера з організаційних питань. 10. Інша альтернативаполягає в тому, що замовник бажає побудувати реальну модель свого об'єкта чи проблеми.

Завдання 4. Усуньте тавтологію в поданих реченнях.

1. Кумедний випадок трапився в одному із українських поліцейських відділків. 2. Оскільки у даному разі йдеться про відшкодування шкоди, завданої потерпілому внаслідок протиправної поведінки (дії або бездіяльності) відповідальної за цю шкоду особи, то зобов'язання, що виникають за зазначеної причини, інколи називають деліктними, а саму шкоду – деліктною. 3. Винуватцем гіпертонії виявився широкопоширений вірус. 4. Дитяча соска-пустушка: шкода і користь використання. 5. Тривалість лікування у хворих на мультирезистентний туберкульоз, за рекомендаціями ВООЗ, триває 18 – 24 місяців. 6. Закарпатський націоналіст

просить суддів не застосовувати стосовно нього заставу. 7. До кінця переатестація працівників поліції в Україні має завершитися до кінця поточного року. 8. До уваги великих платників податків, місце реєстрації яких не співпадає з юрадресою!

Завдання 5. Зредагуйте подані речення, прокоментуйте правки.

1. Трішки більше місяця пройшло з часу, як я очолила Одеську митницю. 2. Колективи Новоолексіївського СБК прийняли участь у благодійному заході «Мамина весна». 3. Рятувальники прийняли міри для захисту мешканців міста від ймовірної надзвичайної ситуації. 4. Який документ необхідно пред'явити податківцям, щоб не оштрафували за несплату податків з вини банку? 5. Для погашення довгострокових кредитів – споживчого, іпотечного або на авто, необхідно здійснити два платежі – для погашення відсотків та частини тіла кредиту. 6. Депутат облради хоче підняти питання про єдиний податок на землю. 7. Вчені визначили, які люди викликають найбільшу довіру. 8. У ході суду стає очевидно, що справу мені сфабрикували. 9. В "Укрнафті" завірили, що Роллінз повернувся до виконання своїх обов'язків. 10. На даний час в Україні склалась ситуація, коли низи дійсно не можуть, не хочуть, але до того ще й не знають як – а верхи можуть, хочуть та знають як. 11. Так, по освіті я режисер. 12. Розглядувані угіддя будуть знаходитися у користуванні платника сільськогосподарського податку.

Завдання 6. Замініть емоційно забарвлені слова на нейтральні.

1. Тут усе в ажурі. Я контролюю ситуацію! 2. Щоб дізнатися ціну року, запитай студента, який провалився на іспиті. 3. Іван Плющенко не може цього зробити, але водночас і не хоче перешкоджати силовикам, тому на деякий час заліг на дно. 4. Я ліг, кімарнув 2 години, а дружина пішла з малим гуляти. 5. Для дослідження Марсу учені апгрейдили марсохід. 6. Їм повідомили, що з області має приїхати якесь начальство, що скажуть щось втішне про їхні зароблені, але так і не отримані кривні пеньонзи. 7. В ідею так і не врубився, але прочитав при цьому книжку із задоволенням.

Завдання 7. Відредагуйте речення.

1. Усі роботи призупинено після розривання договору. 2. Вивчення стану справ з метою подальшого ґрунтовного поліпшення і вдосконалення виробничого процесу. 3. Під час електронних торгів на Лондонській і Нью-Йоркській біржах відбуваються зростання світових цін на нафту. 4. Дати

характеристику надзвичайній ситуації. 5. З метою з'ясування обставин вчинення неправомірних дій працівниками податкової служби. 6. При читанні майже 50% часу очі людини дивляться на різні літери. 7. Німецький уряд може поставити питання про посилення санкцій проти інших країн.

Завдання 8. Відредагуйте речення.

1. Традиційним хресним ходом відзначили свято Торжества Православ'я віруючі рівняни. 2. 9 лютого 2016 р. вступив у силу наказ МОЗ України від 23.12.2015 р. № 890, яким затверджено Положення про реєстр пацієнтів, що потребують інсуліну. 3. Конституційний суд України дав добро ВР на судову реформу. 4. Виписка з наказу – це документ, виданий за запитом для передачі фрагмента інформації з чинного наказу. 5. Учнями ЗШ № 7 продовжується переписка з сільською радою с. Кислівка. 6. На сесії Житомирської облради знову підняли питання придбання МРТ. 7. Демобілізовані військовослужбовці одержали освіту менеджерів з енергоефективності. 8. На даний час урядом зупинено фінансування вищих навчальних закладів України. 9. Експерти пояснили, чому нам крайнє необхідно домовитися про реструктуризацію боргів. 10. В суботу жителі Миколаївської області двічі доказали свою правоту холодною зброєю.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Дайте визначення поняттю «мовний стиль».
2. Назвіть різновиди стилів сучасної української літературної мови.
3. Які ознаки властиві науковому стилю?
4. У яких жанрах реалізується власне науковий підстиль?
5. Які мовні особливості притаманні науковому стилю?
6. Яке основне призначення офіційно-ділового стилю?
7. Назвіть підстилі офіційно-ділового стилю, у яких жанрах вони реалізуються?
8. У яких стилях використовується експресивна лексика.
9. Яку сферу суспільства обслуговує конфесійний стиль?
10. Назвіть особливості епістолярного стилю.
11. Яке основне призначення художнього стилю?
12. Які основні ознаки розмовного стилю?
13. Чому офіційно-діловий стиль відносять до консервативних?
14. Назвіть стиль основним призначенням якого є агітація і пропаганда.
15. У якому стилі здебільшого використовується нейтральна лексика в прямому значенні?

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Агенція Європейського Союзу з питань основоположних прав Європейський суд з прав людини – Рада Європи Посібник з європейського антидискримінаційного права. 2011. 196 стор. 14.8 x 21 см ISBN 978-92-871-9995-9 (Рада Європи) ISBN 978-92-9192-667-1 (Агенція з питань основоположних прав) ISBN 978-617-684-068-8 (Укр.) doi:10.2811/11978
2. Єльнікова Н. І. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Мовні норми) / Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – 44 с.
3. Пономарів О. Д. Культура мови: Мовностилістичні поради: Навч. посібник. 2-ге вид., стереотип. К.: Либідь, 2001. 240 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 2-ге видання. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 520 с.
5. Талалаєв К. О. Інструментарій сучасної доклінічної предикції. URL: <http://repo.odmu.edu.ua:80/xmlui/handle/123456789/3617>
6. Черноус О. В. Проблеми правового регулювання видів щорічних відпусток працівника поліції / Черноус О. В. // Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції: Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (20 – 21 травня 2017 року, м. Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2017. С. 113 – 116.
7. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 6-ти т. – К.: 1964. – Т. 6. – С. 9 – 10.
8. URL : <http://www.dsns.gov.ua/ua/Profilaktika-infekciynih-zahvoryuvan-ta-harchovih-otruen.html>
9. URL : <https://www.rbc.ua/ukr/news/severnaya-makedoniya-gruziya-ustanovili-diplomaticheskie-1550325936.html>
10. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>
11. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=11273>

РОЗДІЛ 3. ОРФОЕПІЧНІ НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Орфоепічні норми – це сукупність правил, які регулюють правильну вимову звуків української мови.

Основні правила вимови такі:

1. Голосні звуки [a], [o], [y], [e], [и], [і] під наголосом вимовляються чітко: [ве'чір], [го'лос], [ти'хо].

2. Звуки [a], [y], [і] у будь-яких позиціях вимовляються повнозвучно: [грама'тика], [ві'сті], [кучугу'ра].

3. Українській літературній мові не властиве «акання».

4. У ненаголошеній позиції [e] наближається до [и]. Голосний [и] у вимові наближається до [e]: [сеило'], [ве'лейтеин'].

(Але: виразно вимовляються вони у таких випадках: а) коли виступають закінченнями іменників, прикметників, дієслів тощо, напр.: [са'ни], [по'ле], [шиєро'ке], [пєса'ти]; б) коли [e] та [и] виступають сполучними звуками у складних словах: п'ятиріччя, полєзахисний; в) на початку слів іншомовного походження: [єтало'н].

5. Однією з характерних ознак української мови є збереження дзвінкості.

Повне оглушення спостерігається лише у словах: нігті [н'іхт'і], кігті [к'іхт'і], легко [ле'хко], вогко [вохко], дьоготь [д'охот'].

6. Губні приголосні [б], [п], [в], [м], [ф] та шиплячі [ж], [ч], [ш], [дж] вимовляються твердо майже в усіх випадках: [го'луб], [стєп], [с'ім], [чеика'ти], [шо'стиј], [бджола'], [же'реїб].

Але: в позиції перед [і] вони напівпом'якшуються: [ж'і'нка], [ш'і'с'т'], [ч'і'л'ниј], [б'іг], [п'івєн']

7. Приголосний [р] вимовляється твердо в кінці складів і слів: [коса'р], [г'ірки'ј];

8. Приголосний [р'] вимовляється м'яко, якщо після нього стоять і, я, ю, є, ь: [р'а'сно], [р'ідки'ј], [тр'ох].

9. Два однакових приголосних звуки на межі префікса і кореня або кореня і суфікса вимовляються як один довгий звук: віддячити [в'ід': а'чиєти], туманний [тума'н:иј].

10. Для української мови характерним є уподібнення звуків, яке відбувається у таких групах приголосних:

а) [с] + [ш], [з] + [ш] = [ш:], [жш]: принісши [приєн'і'ш:и], зшити [сши'ти] – [ш:и'ти], привісши [пριєв'і'жши].

б) групи [ш] + [с'], [ж] + [с'], [ч] + [с'] змінюються на: [с':], [з'с'], [ц':]: радишся [ра'диєс':а], зважся [зва'з'с'а], морочся [мороц':а]

11. Буквосполучення *ст, нт* перед суфіксами **-ськ, -ств** і перед **-ц** у давальному і місцевому відмінках однини іменників жіночого роду спрощуються у вимові: аспірантський [асп'іра'н'с'кий], студентство [студе'нство], артистці [арти'с'ц'і].

12. Звукосполучення (*-ждн-, -здн-, -стн-, -лнц-, -рдц-, -стл-, -сткл-* тощо) значно ускладнює вимову, тому такі нагромадження звуків зазнали спрощення

Окремо слід зупинитися на звукові [г].

Буква **Г г** передає на письмі задньоязиковий зімкнений приголосний як в українських словах, так і в давно запозичених ізукраїнізованих: *а́грус, га́ва, га́зда, гандж, га́нок, гату́нок, гвалт, гвалтува́ти, ге́гати, гедзь, гелго́тати, герго́тати, герго́тіти, гігнути, гирлі́га, глей, гніт* (у лампі), *го́гель-мо́гель, грасува́ти, гра́ти* (іменник), *гратча́стий, грéчний, гринджо́ли, гру́нт, гу́дзик, гу́ля, джигу́н, дзі́га, дзі́глик* тощо та похідні від них, а також у прізвищах *Галага́н, Гудзь* і под

У власних назвах – топонімах України: *Горга́ни* (гірський масив у Бескидах), *Горо́нда, У́гля* (села на Закарпатті), у прізвищах українців: *Галага́н, Галято́вський, Ге́ник, Герза́нич, Герда́н, Гжи́цький, Гі́га, Го́га, Го́йдич, Го́нта, Грі́га, Гудзь, Гу́ла, Лома́га.*

Звуки [g], [h]

Звуки	Букви		
	х	г	г
[g] та близькі до нього звуки		Звук [g] та близькі до нього звуки, що позначаються на письмі буквою g , звичайно передаємо буквою г : <i>аванга́рд, агіта́ція, агре́сор, блогер, гва́рдія, генерал, гламу́р, гра́фік, грог, емба́рго, марке́тинг, мігра́ція; лінгві́стика,</i>	Буквою г передаємо звук [g] у давнозапозичених загальних назвах, таких як <i>га́нок, гату́нок, гвалт, гра́ти, гру́нт і под. та в похідних від них: га́нковий, гратча́стий, грунто́вний</i> і т. ін.

		<p><i>негативний, сёрфінг, синаго́га, Вахта́нг, Гарсі́я, Гайнетді́н, Ердога́н, Гвіне́я, Гольфстрі́м, Гренла́ндія, Гру́зія, Ге́те, Ва́ско да Га́ма, Гео́рг, Гурамішві́лі, Гонга́дзе, Люксембу́рг, Магомéт, Фольксва́ген, Чика́го.</i></p>	
		<p>У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука [g] двома способами:</p>	
		<p>шляхом адаптації до звукового ладу української мови – буквою г: Ва́ско да Га́ма, Вергі́лій, Га́бсбург, Гарсі́я, Ге́гель, Гео́рг, Ге́те, Грегуа́р, Гонга́дзе, Гулліве́р</p>	<p>шляхом імітації іншомовного [g] – буквою г: Ва́ско да Га́ма, Вергі́лій, Га́бсбург, Гарсі́я, Ге́гель, Гео́рг, Ге́те, Грегуа́р, Гонга́дзе, Гулліве́р і т. ін.</p>
<p>[h]</p>	<p>За традицією в окремих словах, запозичених з європейських та деяких східних мов [h], і фонетично близькі до нього звуки передаємо буквою х: хобі, хокéй, хол, хóлдинг,</p>	<p>Переважно передаємо буквою г: гандбо́л, герба́рій, гінді, гіпо́теза, горизо́нт, го́спіс, го́спіталь, гу́мус; Га́рвард, Ге́льсінкі,</p>	

брахма́н, джиха́д, моджахе́д, хану́м, харакі́рі, хіджа́б, шахі́д, Алла́х, Ахме́д, Муха́ммед, Сухро́б, Хакі́м, Хаммура́пі і т. ін.	Гіндуста́н, Ганніба́л, Ге́йне, Гора́цій, Люфга́нза.
---	--

Основні випадки вживання *у – в, з – із – зі – зо, і – й*

Українській мові притаманна милозвучність, яка досягається різними мовними засобами, у тому числі фонетичними, а саме: розподілом голосних і приголосних звуків у потоці мовлення. Щоб полегшити вимову, в українській мові уникають збігу кількох голосних або приголосних звуків.

Для забезпечення милозвучності мовлення відбувається чергування прийменників *у – в*.

У вживається	В уживається
1. На початку речення перед приголосним звуком <i>У</i> Вінниці йде дощ <i>У</i> ямі було повно листя.	1. На початку речення перед голосним звуком <i>В</i> Алушті йде дощ
2. Якщо слово закінчується починається приголосн <i>У</i> приголос Жив у Києві	2. Якщо слово закінчується починається голосн В приголос приголос В голосн голосн В голосн <i>Сіла в крісло</i> <i>Зустрілись в Одесі</i> <i>Читала в автобусі</i>
3. Після знаків: , ; : – () перед приголосним <i>Мудрість іде без блиску,</i> <i>бездумність – у позолоті.</i>	
4. Перед <i>в, ф, льв, хв, св, сф, тв, зв</i> та подібними Жив у Львові	

Жила у своєму будинку Мешкав у твоїй квартирі	
	НЕ ВЖИВАЄТЬСЯ В перед в, ф, льв, хв, св, сф, хв, тв, зв та подібними

З	ІЗ	ЗІ
1. Якщо слово закінч. почин. голосн. З голосн. пригол. З голосн. голосн. З пригол. (крім с, ш, з, ц, ч, щ) Повернулися з Ахтирки Приїхавз Ольгою Танцювала з Максимом	1. Якщо слово закінч. почин. пригол. ІЗ пригол. голосн. ІЗ пригол.(с, ш, з, ц, ч, щ) груп. приг. ІЗ груп.приг Разом із донькою Прийшла із сином Лист із Бразилії	1. Перед словом, яке починається на сполучення приголосних із першим (с, ш, з, ц, ч, щ), незалежно від паузи й закінчення попереднього слова. Прийшов зі школи Сказала зі злості Звели зі світу
2. На початку речення З його приїздом	2. На початку речення перед групами приголосних та с, ш, з, ц, ч, щ Із твоїх очей Із шовку	2. У випадках Зі мною Зі Львова
ЗО		
1. Уживається при числівниках два, три: Позичів зо дві сотні. Разів зо три.		
2. Із займенником мною: Зо (зі) мною.		

І	Й	ТА
1. На початку речення І день іде, і ніч іде...	1. Якщо слово закінч. почин. голосн й голосн голосн й приголос	Використовується для стилістичної різноманітності, особливо, коли в

	(крім й, є, ї, ю, я)	реченні вже є I або Й Ольга й Сашко зайшли та сіли.
2. Після знаків: , ; : - () Мине все на світі: і злочин, і лють.		
3. Якщо слово закінч. почин. приголос і приголос голосн і приголос (й, є, ї, ю, я)		
4. При зіставленні понять: День і ніч, сучасне і минуле, добро і зло		

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1. Дотримуючись орфоепічних норм вимови звукосполучень, прочитайте речення і випишіть слова, в яких є буквосполучення дч, тч, тц, дц, сьч, шч, жч, чц,зч, стц, рдц, ться, шся. З'ясуйте, чи є розбіжність між вимовою звуків та їх позначенням на письмі.

1. З усіх утрат втрата часу найтяжча (Г. Сковорода). 2. «То, мабуть, заробітчани», – подумав я (М. Коцюбинський). 2. Коли не зможу нічим любій вітчизні прислужитись, в усякому разі з усієї сили намагатимуся ніколи ні в чому не шкодити (Г. Сковорода). 3. Сюди на кулаки лиш ближче! (І. Котляревський). 4. Для неї здавалось, що вона тоне у річці (І. Нечуй-Левицький). 3. Ми, братця, оце громадою давайте поміркуємо дещо – справи важливі є (А. Головка). 4. Неподалік у натовпі біля конов'язі Гмиря спідлоба пильно дивиться на нього, і губи звело йому в злорадній усмішці (А. Головка). 5. Лягаючи спати, наче пускаєшся плисти по морю ночі, невідомому, чорному (М. Коцюбинський). 6. Черниш переступив з ноги на ногу і ненароком відчув чийсь тепле спітніле плече (О. Гончар). 7. Сказано ж: солдатом не родишся, а робишся. (О. Гончар). 8. На однім кінці на тій удочці черв'як, а на другім – ви, рибак. (О. Вишня). 9. Мак висить на жердці у сінях (Є. Гуцало). 10. Бічні вулиці були вже розчищені трохи (М. Коцюбинський). 11. По обіді Кайдашиха загадала невістці насіяти борошна (І. Нечуй-

Левицький). 12. Сподіваннями на Каховку зігрівалась тепер Яресьчина хата (О. Гончар). 13. У мене в сумочці лежав сірий пакет (В. Симоненко). 14. Ми вкупочці колись росли, маленькими собі любились (Т. Шевченко). 15. Дужчав мороз, дим із коминів валив рівно, зливаючись з небом. От на цій річечці і вирішив Кузьма самотужки побудувати місток (М. Стельмах). 16. Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнутья. Ой як болить моє серце, а сльози не ллються!

Завдання 2. Від поданих слів суфіксальним або префіксально-суфіксальним способом утворіть прикметники. Поясніть написання утворених слів і звукові зміни, які відбулись.

Джентельмен, тиждень, дослідження, млюсть, пристрасть, ячмінь, користь, опонент, брат, компост, кістка, форпост, покута, капость, без ціни, хвастатися, пеститися, виїздити, улестити, шелест, кореспондент.

Завдання 3. У поданих словах розставте наголос. Визначте, чи впливає наголос на значення слова. У разі необхідності для з'ясування значення слів скористайтесь тлумачним словником.

Випрасувана білизна, білизна снігу; виступав Богдан Петро і Михайленко Богдан, зайшли Максименко Іван Максимович і Максимович Галина Іванівна; правило правопису, швець тримає правило; виборна кампанія, виборна картопля; людська шана, людське ставлення; прошу поради, прошу заспокоїтись; засіяли поле, засіяли зорі; не зроблю помилки, неприємні помилки; не вивчила байки, цікаві байки; стояли біля деревця, садили деревця; щодня приміряти, приміряти обнову зараз; викопану картоплю висипали на купу, висипали картоплю з мішка; раптово розсипались черешні, по небу розсипались зорі; житня мука, вічна мука.

Завдання 4. Поставте замість крапок (де потрібно) пропущені букви.

Бе..шумний, прині..ши, сміє..ся, бе..журний, ро..шарування, ро..жарений, нему..ся, непорі..ся, ..шити, ма..ч, ..жінкою, змиє..ься, б'є..ся, ро..шукати, ..формувати, ..жувати, зустріне..ся, ..цілющий, надорі.. ці, покликан..я, безсмерт..я, повноліт..я, повніст..ю, весіл..я, навман..я, папорот..ю, вічніст..ю, роздоріж..я, узбереж..я, дерт..ю, радіомовлен..я, безліч..ю, ател..є, безчест..я, ніч..ю, засил..я, шерст..ю, затвердін..я, ..щулились, ..прожогу, ро..тин, ..тискач.

На до..ці, у ложе..ці, кри..ці, кни..ці, при сві..ці, Пара..чин, ..жиру, злі..ши, бе.. шапки, контраст..ний, ро..жеврїтися, їдальн..я, зупини..ся, на сте..ці, відчепи..ься, сподіває..ся, згри..ши, балас..ний, бе..чинство, повінн..ю,

Лл..я, мудріст..ю, скрин..я, лист..я, безліс..я, ріл..я, мід..ю, щаст..я, скатер..ю, пам'ят..ю, л..ється, постат..і, ..чищати, засил..я, стат..ей, молодіст..ю, жовч..ю, рішел..є, у піднебес..і, подвір..я, радіст..ю, стат..я, молод..ю.

Завдання 5. Прочитайте текст. Визначте і поясніть випадки порушення орфоепічних норм у словах. Виправте помилки і запишіть текст відповідно до українського правопису.

Полювання на Нестора Махна

Пачинаючи з 1925 року щойна створині підрозділи зовнішньої разведкі ДПУ радянської України здійснювали ширакамаштабну аперацію, митою якої було павернення на радянську територію калишніх махновцев, котрі пирибували в Румунії, Польщі та інших країнах Йєвропи і яким було агалошено амністію. Цій аперації надавалося асобливо важливаго значення, аскільки иноземні розвідки пачали активно вербувати агентуру серед калишніх махновцев для заселання в Україну с розвідувальними та деверсійними завданнями. Неабхідна було посбавити іназемні спецслушби такої мажливасті. Адноу з провідних ролей зіграв калишній начальник контррозвідки махновської армії Зіньковський-Задов Лев Миколаєвич, 1893 року народження. У 1921 – 1924 раках він разом з Махном перебував в еміграції. Після павернення на бітьківщину за неперетбачуваним плином долі його взяли на роботу в органи держбезпеки. Управдовш 13 років він сумлінно і результативно працював в іноземному відділі в Одесі. У пириод масових репресій був заарештований і росстріляний за звинуваченням у шпигунстві на користь іноземних розвідок. Риабілітований у 1990 році.

Завдання 6. Виправте помилки у словосполученнях і реченнях відповідно до правил милозвучності української мови.

Прийшов в середу; посилати к лікарю; в трьох напрямках; звернутися по питанню; по багатьом причинам; віддавати в суд; по підсумкам року; аудиторія знаходиться упершому корпусі; у зв'язку з затриманням злочинця; комісія по розслідуванню; відповідач по справі; заходи з поліпшення умов; інспектор по справах; в одержанні розписався.

Завдання 7. Замість крапок поставте пропущені У, В.

... клямрах подаються використані джерела; знайшов ... шафі; купив ... крамниці; приїхали ... Львів; зустріла ... метро; документи ... мене; написано ... кодексі; поїхав...місто; ... таких справах; кинула ... скриню; зайшла ... воду; зайшли ... кафе; приніс ... бібліотеку; готувались до проведення занять ... аудиторії; прийшов ... гості; пішли ... гори; ворушилася ... воді;

відпочивати ... Єгипті ; прийшла ... свій кабінет; пірнули ... хвили; взяти участь ... цій роботі.

Завдання 8. Замість крапок поставте пропущені З, ІЗ, ЗІ (ЗО).

У зв'язку ... цим; знаю ... власного досвіду; літак ... чужоземними гостями; ніч ... суботи на неділю; кожен ... групи; ходімо ... мною; повернулись ... грошима; ... наказу директора; ... нагоди святкування; перші ... прибулих; дійшли згоди ... арбітром; ... мною нічого не станеться; вийшов ... жовто-блакитним прапором; боротьба ... злочинністю; ... першого дня; почав ... узагальнень; звітувати ... третього липня; засидівся ... своїми колегами; комісія ... спорту; ... власної волі; ... злості; фахівець ... програмування; дізнатися ... часописів; відомо ... чуток.

Завдання 9. Запишіть подані слова, утворюючи форми, у яких було б чергування голосних: о, е з і та о, е з нулем звука.

Вартість, бездумність, більшість, мудрість, цінність, щирість, звітність, шурхіт, присутність, платіж, плести, дозвіл, стерегти, дріт, договір, зберігати, відомість, власність, стрелити, заборгованість, папір, бехати, рік, захід, застебнути, засіб, кількість, підперізувати, якість, привід, зачепити, діяльність, летіти, власність, очікувати, домовленість, шептати, вибір, зачісувати, відповідальність, защепнути, необхідність, підсумок, шість.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що регулюють правила орфоєпії?
2. Розкажіть про норми вимови голосних звуків.
3. Розкажіть про норми вимови губних і шиплячих приголосних звуків.
4. У яких випадках відбувається спрощення в групах приголосних?
5. У яких випадках відбувається чергування голосних?
6. Розкажіть про вимову звукосполучень приголосних.
7. Назвіть 10 українських слів, які пишуться з літерою г.
8. Розкажіть про чергування прийменників У й В.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення: Навч. посібник. Вінниця: Нова книга, 2003. 472 с.
2. Єльнікова Н. І. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Мовні норми) / Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 44 с.

3. Корж А. В. Українська мова професійного спрямування: Навч. посібник. К.: Правова Єдність, 2009. 296 с.
4. Станкевич Н. Українська мова професійного спрямування: Навч. посібник. К.: Каравела, 2008. 352 с.
5. URL : <https://studfiles.net/preview/5771561/page:10/>
6. URL : <https://pidruchniki.com/68648/dokumentoznavstvo/orfoepiya>

РОЗДІЛ 4. АКЦЕНТУАЦІЙНІ МОВНІ НОРМИ

Акцентуаційні мовні норми регулюють уживання наголосу у словах. Наголос – це посилення голосу на одному зі складів слова. Такий склад називають наголошеним. Решта складів у слові є ненаголошеними.

Різновиди наголосу:

1. Словесний (виділення одного зі складів слова): *вИпадок, черговИй, спИна.*

2. Логічний (виділення важливого за змістом слова або словосполучення в реченні): *Третій рік поспіль (а не перший рік) ми святкуємо Масляну; Третій раз поспіль ми святкуємо Масляну (а не інше свято).*

Примітка. Від місця логічного наголосу може залежати зміст речення: *Ти будеш іти до університету?. Ти будеш іти до університету?.*

3. Фразовий (виділення кінцевого слова фрази, що підкреслює завершеність висловлення): *Контрольну роботу треба написати сьогодні!*

Примітка. Як різновид логічного розрізняють ще й **емфатичний** наголос, який додає виділеному слову емоційного забарвлення. Виражається подовженням наголошеного голосного чи приголосного: *Неймов-і-і-і-рна вистава!*

Основні принципи наголошування іменників

1. У більшості випадків іменники множини мають наголос на закінченні: *сторінкИ, рядкИ, книжкИ.*

2. У більшості іменників жіночого роду із суфіксом **-к** при утворенні множини наголос переходить у закінчення: наприклад, *тарІлка – тарілкИ, кнИжка – книжкИ*, але: *сусІдка – сусідки.*

3. Іменники, що утворилися від дієслів, які мають більше ніж два склади та закінчуються на **-ання**, частіше всього мають наголошений суфікс: *дiзнАння, читАння*. АЛЕ: *бiгання, нЕхтування*. Іменники, які утворилися від двоскладових дієслів наголошуються на останньому складі: *знаннЯ, спаннЯ.*

4. В іншомовних словах, що позначають міру довжини, зазвичай наголос падає на **-метр**: наприклад, *кіломЕтр, сантимЕтр*; але в назвах пристроїв – на сполучний звук **О**: *термОметр, барОметр.*

Основні принципи наголошування прикметників

1. Суфікс прикметників **-еньк-**, що позначає пестливість, завжди є наголошеним: *білЕнький, малЕнький.*

2. У більшості випадків, коли прикметник має два склади, наголос падає на другий склад (тобто на закінчення): *новИй, котрИй.*

Основні принципи наголошування дієслів

1. Правила наголошування дієслова «бути» наступні: в теперішньому часі – *бУти, бУдемо*, проте в минулому часі: *булА, булО, булИ*.

2. Багато дієслів мають наголос на останньому складі: *плестИ, везтИ, местИ*.

3. Дієслова із закінченнями *-емо, -имо, -ете, -ите* мають наголос на останній літері: наприклад, *плетемО, веземО*; але: *гуркОчемо*.

4. Інфінітив *-ти*: *навестИ, віднестИ*

Основні принципи наголошування числівників

1. У числівниках, що закінчуються на *-десят*, наголос припадає на останній склад: *шістдесЯт, сімдесЯт*.

2. У числівниках, що закінчуються на *-адцять*, наголошений передостанній склад: *одинАдцять, вісімАдцять*.

Запам'ятати також потрібно слова з подвійним наголосом: *пОмИлка, зАвждИ, наЗавждИ, правОпИсний, слІзьмИ, рОзбІр, АлфавІт, веснЯнИй, доповІдач, дОговОру, жАлібнИй, м 'Я'зовИй, пЕрвІсний, перЕстАрок, прОстИй, тАкОж*.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1. Запишіть слова українською мовою. Поставте наголос.

Начинка, лёгкий, фартук, приятель, грабли, одинадцать, фольга, километр, оптовый, решето, чёрствый, косо́й, колесо, новы́й, подру́га, босо́й, загадка, дрова, дочка, крапива, олень, столяр.

Завдання 2. Випишіть слова з подвійним наголошенням.

Помилка, український, корисний, виразний, вірші, апостроф, русло, фаховий, мережа, байдуже, сторінки, мабуть, первісний, завжди, простий, черговий, дізнання, тощо, новина, середина, вимова.

Завдання 3. У поданих словах поставте правильно наголос.

1) Одинадцять, немає грошей, пізнання, випадок, прошу, також, заміжня, феномен, черговий, циліндровий, шестиразовий, вичерпний, щодобовий, громадський, документ, найцікавіший, у цілому, помилка, машинопис, вітчим.

2) Ненависть, середина, подру́га, порядковий, помилка, приятель, ринковий, черствий, текстовий, фаховий, воднораз, будемо, щипці, привезли, валовий, висіти, виразний, вісімдесят, гуртожиток, подушка.

3) Мармуровий, напишу, недоторканість, ненависний, ознака, чорнозем, завдання, оберемо, феномен, донька, порядковий, перекис, прабатьківщина, лісовий, чотирнадцять, помилка, підлітковий, вимога, старий, речовина.

4) Розпад, статуя, сантиметр, твердий, теплопровід, новий, фільтровий, цеховий, цифровий, нести, каталог, сосна, кілометр, монолог, чорнослив, листопад, некролог, магістерський, після чого, лікарські рослини.

5) Рукопис, всього, дефіс, обіцянка, договір, завдання, наклеп, загадка, квартал, контрактовий, абихто, кропива, легкий, гусениця, одноліток, беремо, шофер, вимова, кидати, маркетинг.

Завдання 4. Поставте наголос. Прокоментуйте, як змінюється лексичне значення слова залежно від наголосу.

Господарський, вигода, соляний, батьків, шкода, доглядіти, атлас, заняття, видання, плачу, пісні, дзвони, скликати, переїзд, заклад, підсумок, ірис, обід, батьківщина, броня, музика, відомість, заняття, характерний, чадіти, ялось, згодитися, магістерський, пересічний.

Завдання 5. У поданих словах поставте правильно наголос.

1) Щавель, беремо, решето, була, верба, валовий, олень, виразний, спина, гостей, кропива, дошка, квартал, ідемо, кілометр, котрий, барометр, курятина, шістдесят, легкий.

2) Близький, одинадцять, металургія, взяли, ненависний, плести, сімдесят, товстий, партер, цеховий, взяла, твердий, приятель, воджу, білизна, заняття, гуртожиток, договір, сільськогосподарський, вісімдесят

3) Вести, текстовий, прийдемо, прийму, дочка, кидати, бюлетень, работоргівля, центнер, візьмемо, розвідка, зокрема, широко, висіти, немає часу, колесо, екскурс, ваги, разом.

4) Ремінь, кладовище, комбайнер, читання, листопад, добуток, осока, аби коли, дрова, визвольний, подружка, відомість, видання, правопис, лантух, солодоші, весняний, набряк, либонь, мозолистий.

5) Рукопис, обіцянка, середина, ручки, ваги, зібрання, звання, дізнання, заголовок, ласувати, пиха, зрання, котрий, первісний, завжди, новий, асиметрія, дефіс, випадок.

Завдання 6. Перекладіть подані слова українською мовою, розставте наголос.

Спина, дежурный, босой, брала, висеть, несла, веретено, отчим, гнала, дрова, далеко, комбайнер, коромысло, крапива, кидать, латте, колея, приятель, мягкий, ненависть, ненавидеть, новый, обруч, грузовик, олень, простой, чернослив, легкий, вместе, ремень, который, разведка, спала, слабый, старый, чернозем, тонкий, широко, щавель, лапша, начинка.

Газопровод, апостроф, приятель, правописание, страшный, смолчать, издательство, загадка, кроить, колесо, высоко, живопись, загадочный, питьевой, молодежь, одиннадцать, попугай, ступень, товарищество, услуга, толстый, горошинка, жилье, засуха, иначе, индустрия, казахи, километр, красить, металлургия, псевдоним, русло, статуя, асимметрия.

Завдання 7. Читаючи вголос текст, прокоментуйте у ньому особливості фразового наголосу.

Коректна ода ворогам

Мої кохані, милі вороги!

Я мушу вам освідчитись в симпатії.

Якби було вас менше навкруги,—

Людина може вдаритись в апатію.

Мені смакує ваш ажіотаж.

Я вас ділю на види і на ранги.

Ви – мій щоденний, звичний мій тренаж,

мої гантелі, турники і штанги.

Спортивна форма – гарне відчуття.

Марудна справа – жити без баталій.

Людина від спокійного життя

жиріє серцем і втрачає талію.

Спасибі й вам, що ви не м'якуші.

Дрібнота бути не годна ворогами.

Якщо я маю біцепси душі –

то в результаті сутичок із вами.

Отож хвала вам!

Бережіть снагу.

*І чемно попередить вас дозвольте:
якщо мене ви й зігнете в дугу,
то ця дуга, напевно, буде вольтова.*

(Л. Костенко)

Завдання 8. Запишіть словосполучення з кожною омонімічною парою, беручи до уваги наголос у слові:

відстояти – відстояти, характерний – характерний, атласний – атласний,
потяг – потяг, вигода – вигода, людський – людський, вразити – вразити,
натужитися – натужитися, лікарський – лікарський, обладнання –
обладнання, сім'я – сім'я, шкода – шкода, господарський – господарський,
копати – копати, гладкий – гладкий, заклад – заклад, милувати – милувати,
нападати – нападати, орган – орган, об'єднання – об'єднання, кредит –
кредит, мокрота – мокрота, захід – захід, попадати – попадати, приклад –
приклад, проклятий – проклятий, розвідник – розвідник, сіяти – сіяти,
торочити – торочити, хаос – хаос, замок – замок, пора – пора, дорога –
дорога, плачу – плачу, білизна – білизна.

Завдання 9. Прочитайте текст, розставте логічний наголос в реченнях.

*Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіша від сльози
Вона хай буде. Вірно і слухняно
Нехай вона щоразу служить вам,
Хоч і живе своїм живим життям.*

*Прислухайтесь, як океан співає –
Народ говорить. І любов, і гнів
У тому гомоні морським. Немає
Мудріших, ніж народ, учителів;
У нього кожне слово – це перлина,
Це праця, це натхнення, це людина.*

*Не бійтесь заглядати у словник:
Це пишний яр, а не сумне провалля;
Збирайте, як розумний садівник,*

*Достиглий овоч у Грінченка й Даля,
Не майте гніву до моїх порад
І не лінуйтеся доглядати свій сад.*

(М. Рильський)

Завдання 10. Прочитайте вголос текст, прокоментуйте у ньому особливості фразового наголосу.

Здавалось, далі пливати нема куди.

Спереду Дніпро мов спинився в несподіваній затоці, оточений праворуч, ліворуч і просто зелено-жовтими передосінніми берегами. Але пароплав раптом звернув, і довга, спокійна смуга річки протяглася далі до ледве помітних пагорків на обрії.

Степан стояв коло поруччя на палубі, мимоволі пірнаючи очима в ту далечінь, і мірні удари лопастей пароплавного колеса, глухі капітанові слова коло рупора відбирали снагу в його думок. Вони теж спинялись у тій туманній далечині, де непомітно зникала річка, немов обрій становив останню межу його прагнень. Хлопець поволі глянув по ближчих берегах і трохи збентежився – на повороті праворуч виникло село, приховане доти за лукою. Серпнєве сонце стирало бруд з білих хаток, мережило чорні шляхи, що гналися в поле й зникали десь, посинівши, як річка. І здавалось, той зниклий шлях, з'єднавшись із небом у безмежній рівнині, другою галуззю вертався знову до села, несучи йому ввібраний простір. А третій шлях, скотившись до річки, брав до села свіжину Дніпра. Воно спало серед сонячного дня, і таємниця була в цьому сні серед стихій, що живили його своєю міццю. Тут, при березі, село здавалось питомим витвором просторів, чарівною квіткою землі, неба й води.

(В. Підмогильний «Місто»)

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Назвіть різновиди наголосу.
2. Чим фразовий наголос відрізняється від словесного.
3. Перелічте основні принципи наголошування іменників.
4. Назвіть основні принципи наголошування прикметників.
5. Назвіть основні принципи наголошування числівників.
6. Перелічте основні принципи наголошування дієслів.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Єльнікова Н. І. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Мовні норми) / Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 44 с.
2. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. 2-ге вид., випр. і допов. Київ: Алерта, 2011. 694 с.
3. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; [ред.: Є. І. Мазніченко та ін.]. Київ: Наук. думка, 2015. 286 с.

РОЗДІЛ 5. ЛЕКСИЧНІ НОРМИ

Мовне багатство людини, передусім, залежить від уміння користуватися лексичним складом мови: синонімами, паронімами, омонімами, запозиченими словами. Розрізнення значень і семантичних відтінків слів, закономірності лексичної сполучуваності становлять основу мовленнєвої досконалості. Правила вживання цих слів регулюють **лексичні норми**, які регламентуються лінгвістичними словниками – тлумачними, іншомовних слів, словниками слововживання, синонімів та антонімів.

Лексичні норми професійного мовлення ґрунтуються на стилістичних особливостях наукового й офіційно-ділового стилів, в основу яких покладена загальноновживана нейтральна лексика, позбавлена експресивно-емоційного забарвлення.

СИНОНІМИ

Синоніми – це слова тотожні або близькі за значенням, але різні за звучанням. Уживання синонімів переважно визначається стилем мовлення. Для художнього й публіцистичного стилів зазвичай обирають синоніми, які надають образності, виразності, емоційності. У наукових текстах й офіційному мовленні синоніми позбавлені експресії та образності, наприклад, *власливий – притаманний; прожити – мешкати; аргумент – доказ*.

Основною функцією синонімів є урізноманітнення власного мовлення, уникнення повторів. Тексти офіційно-ділового стилю вимагають однозначності й точності слів. Оскільки для чіткої регуляції офіційно-ділових стосунків важливо, щоб усі однаково сприймали й витлумачували той чи інший *закон, наказ, договір, контракт*.

Точність й однозначність змісту правових текстів часто залежить від того, наскільки правильно та доречно дібрані лексеми. Багатство синонімії дає правникам можливості найточніше вибрати слова для певного контексту, уникати двозначних тлумачень висловлювань та зберігати нейтральний тон законодавчого стилю. Опановуючи синонімічні можливості мови можна уникнути багатьох помилок і двозначностей.

У юридичних текстах синоніми виконують такі функції, як *диференціація, зіставлення, уточнення, доповнення поняття, вказівка на тотожність, близькість понять*.

Із метою уточнення, деталізації або виділення будь-якої ознаки поняття використовують *ідеографічні синоніми*, наприклад, *ґрунтовний (який характеризується вичерпністю) вичерпний, повний, глибокий, (з*

урахуванням багатьох деталей) **розгорнутий, ретельний, скрупульозний**, (з повнотою і вичерпністю) **фундаментальний, монументальний, капітальний; фальшивий** (який не є оригінальним, правдивим) **підроблений, (документ) сфальшований, фіктивний, (історичний факт) сфабрикований**.

Для вираження скорочених варіантів повних форм юридичних понять виникають *абсолютні слова-синоніми у вигляді абревіатур*, що обумовлено прагненням до стислості терміна, наприклад, **МВС – Міністерство внутрішніх справ, ККУ – Кримінальний кодекс України, ЗКУ – Земельний кодекс України, КЗпП – Кодекс законів про працю, ВВР – Відомості Верховної Ради, ВАКС – Вищий антикорупційний суд**.

Утворення *синонімів-дублетів* допомогло замінити словосполучення однослівними термінами (**нерухоме майно – нерухомість, злочинна дія – злочин, система законів – законодавство, юридична наука – правознавство**).

Частина абсолютних синонімів виникає внаслідок паралельного існування і вживання українських та іншомовних термінів, наприклад, **адвокат – захисник; прокурор – обвинувач; акцептація – згода, схвалення; інцидент – випадок, пригода, подія; юрист – правник, унітарний – єдиний, ідентичний – тотожний, інвестор – вкладник, апеляція – оскарження, дисциплінований – організований, анонімний – безіменний** та ін.

У тих випадках, коли загальноживані слова є надто експресивними або викликають небажані асоціації, правники замінюють їх пом'якшувальними *синонімами – евфемізмами*, які не прямо, а приховано, увічливо або пом'якшено визначають назви якогось предмета чи явища, наприклад: **у стані алкогольного сп'яніння, у нетверезому стані – п'яний; люди похилого віку – старі люди; говорити неправду, відходити від істини – обманювати, брехати**. При перекладі з інших мов, слід пам'ятати, що в українській мові може існувати декілька відповідників. Тому необхідно чітко розуміти не тільки саме значення, а й відтінки у значеннях слова. Правові тексти характеризуються нейтральністю лексики, отже, не допускається вживання синонімів, які мають емоційне забарвлення. Таким чином, укладаючи правові документи, необхідно враховувати лексико-семантичні особливості синонімічних слів та перевіряти їхні значення за словниками.

Українська мова багата на абсолютні синоніми, що відрізняються від іншомовних слів лише звучанням. Однак науковці у багатьох випадках використовують саме запозичені слова. Хоча з метою відродження й

збереження рідної мови, із двох слів для називання того самого поняття слід віддавати перевагу оригінальному українському.

Адаптувати	пристосувати
Адекватний	тотожний
Аеропорт	летовище
Апелювати	звертатися
Вертикальний	прямовисний
Вокзал	двірець
Горизонтальний	поземний
Карта	мапа
Клімат	підсоння
Консенсус	згода
Маркетинг	організація збуту
Паралельний	рівнобіжний
Полюс	бігун
Преференція	вільності
Процент	відсоток
Ранг	звання
Раціонально	доцільно
Саміт	зустріч на вищому рівні
Тротуар	хідник
Фактор	чинник
Феномен	явище
Фіаско	невдача
Фікція	вигадка
Формений одяг	однострій
Фотокартка	світлина
Фундатор	засновник
Часопис	журнал
Чемодан	валіза

АНТОНІМИ

Антоніми – це слова, які мають протилежні значення. Вони утворюють пари на основі зіставлення і протиставлення, яке відбувається в одній семантичній площині: *важкий – легкий, детальний – недетальний, корисний – шкідливий, мовчати – говорити, любов – ненависть*. Найбільше антонімічних пар серед прикметників, прислівників, менше серед дієслів й іменників. Абстрактні іменники мають антоніми: *залежність –*

незалежність, багатство – бідність. Іменники з конкретним значенням, числівники, більшість займенників і службових слів не мають антонімічних пар: *наказ, рішення* тощо.

Стилістична функція антонімів полягає у тому, що ці слова надають контрастної характеристики предметам, явищам, діям. В офіційно-діловому стилі вони використовуються з метою чіткого розрізнення понять, уявлень, точного вираження думки, а також для підкреслення непоєднуваності описуваних реалій: *прийом (на роботу) – звільнення (з роботи); початок – кінець (робочого дня).*

ПАРОНІМИ

Точність мовлення нерідко порушується через неправильне вживання слів, які близькі за звучанням, але мають різні значення – *пароніми*. Вони переважно належать до однієї частини мови й мають однакові граматичні ознаки. Значення паронімів можна перевірити за словником.

За звуковим складом пароніми поділяються на *спільнокореневі* та *різнокореневі*.

Спільнокореневі: *зв'язаний – пов'язаний, сердечний – сердешний, вникати – уникати, ефектний – ефективний.*

Різнокореневі: *мимохіть – мимохідь, компанія – кампанія, розпещений – розбещений, ступінь – степінь, досвідчений – освічений, формувати – формулювати.*

За лексичним складом поділяються:

Синонімічні: *повідь – повінь, притаїтися – причаїтися, рипіти – скрипіти.*

Антонімічні: *кепський (поганий, недобрий) – лепський (хороший, гарний); прогрес (розвиток за висхідною лінією) – регрес (рух назад, повернення до віджилих форм).*

За семантикою пароніми поділяються на *семантично близькі* й *семантично різні*.

Семантично близькі: *крикливий – кричущий, нігті – кігті.*

Семантично різні: *ордер – орден, ефект – афект, дипломат – дипломант.*

Найчастіше сплутувані пароніми в усному мовленні.

акціонерний – той, що стосується акцій, заснований на них;

акціонерський – той, що належить, властивий акціонерам;

апендикс – червоподібний відросток сліпої кишки;

апендицит – запалення апендикса;

вдача – сукупність психічних особливостей людини;
удача – позитивний, бажаний наслідок чогось; успіх;
веліти – вимагати, наказувати;
воліти – хотіти, бажати;
виборний – що визначається чи обирається голосуванням;
виборчий – пов'язаний із виборами;
воєнний – пов'язаний із війною;
військовий – той, що стосується війська;
громадський – належний до певного колективу людей;
громадянський – той, що стосується громадянина як члена суспільства;
дружний – згуртований, одностайний;
дружній – товариський, приятель;
книжковий – той, що стосується книжки;
книжний – характерний для літературно-писемного викладу;
корисливий – той, хто прагне наживи, власної вигоди;
корисний – який дає користь;
мимохідь – проходячи мимо;
мимохіть – мимо хотіння;
музичний – який стосується музики як виду мистецтва;
музикальний – схильний до музики, має здатність тонко сприймати її;
нечисленний – який складається з невеликої кількості когось, чогось;
незчисленний – який складається з великої кількості когось, чогось;
незліченний;
пам'ятник – споруда на честь когось або чогось;
пам'ятка – предмет матеріальної культури минулого;
приводити – допомагати чи примушувати йти за собою (приводити до хати);
призводити – щось, що спричиняє певний негативний наслідок;
рідкий – негустий; розташований нещільно;
рідкісний – що трапляється, буває не часто; незвичайний;
сніговий – утворений зі снігу, який несе сніг; складова частина ботанічних і зоологічних назв;
сніжний – багатий на сніг, подібний до снігу; покритий снігом;
сусідній – розміщений поруч, поблизу когось;
сусідський – що стосується сусіда;
талан – доля, життєвий шлях, щастя;
талант – хист, обдаровання людини;
уява – здатність образно створювати або відтворювати предмет у думках, свідомості;

уявлення – розуміння чого-небудь, знання; чуттєво-наочний образ предметів або явищ, що зберігається і відтворюється в свідомості людини поза безпосереднім впливом на органи чуття;

шкірний – який стосується шкіри;

шкіряний – виготовлений зі шкіри.

ОМОНІМИ

Омоніми – це слова однакові за звучанням, але різні за значенням.

Омоніми поділяються на дві групи: *повні* і *неповні*.

Повні (прості) омоніми зберігають однакове звучання в усіх граматичних формах.

графік (план роботи) і *графік* (художник)

ключ (від замка) і *ключ* (джерело)

міна (вираз обличчя) і *міна* (вибуховий снаряд)

наряд (вбрання) і *наряд* (розпорядження на виконання робіт)

планувати (плавно знижуватися) і *планувати* (складати плани)

порох (пил) і *порох* (вибухова речовина)

рукав (елемент одягу) і *рукав* (річки)

стан (талія) і *стан* (ситуація, обставини)

Неповні омоніми(часткові) поділяються на такі групи:

Омоформи – це різні зазначенням слова, однакове звучання яких зберігається лише в окремих граматичних формах.

Наприклад:

мати (іменник) – *мати* (дієслово)

поле (іменник) – *поле* (дієслово)

руда (корисні копалини) – *руда* (колір, ж.р.)

світи (мн. іменник) – *світи* (дієслово)

три (числівник) – *три* (дієслово, від терти).

Омофони – слова, однакові за звучанням, але різні за значенням і написанням.

Наприклад:

вгорі (прислівник) – *в горі* (прийменник + іменник)

віз (іменник) – *віз* (дієслово)

мене (до я) – *мине* (дієслово)

по три (одиниці) – *потри* (дієслово)

за шию (у занченні за комір) – *зашию*(дієслово)

Омографи – це слова, однакові за написанням, але різні за значенням і звучанням. Омографи розрізняються наголосом.

áтлас (збірка мап) – *атлáс* (тканина)

братí (мн., іменник) – *брати* (дієслово)

дорóга (іменник) – *дорогá* (прикметник)

малá (жін. р., прикметник) – *мáла* (жін. р., дієслово)

óрган (частина організму; установа) – *оргáн* (музичний інструмент)

пóділ (ділення) – *подíл* (низ)

пóтяг (іменник, почуття; поїзд) – *потяг* (дієслово, від потягті)

тéрен (рослина) – *терéн* (територія)

ВЖИВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

Одним із шляхів поповнення лексичного складу мови є запозичення іншомовних слів. Мовні запозичення можуть охоплювати лексичні, морфологічні та фонетичні засоби.

За ступенем засвоєння мовою лексичні запозичення поділяються на:

1. **Запозичені слова**, які повністю засвоєні мовою, мовці сприймають їх як власне українські (походження цих слів можна встановити лише за допомогою спеціальних етимологічних словників): *хліб* (готське запозичення), *гарбуз*, *козак* (тюркське запозичення), *огірок*, *м'ята*, *вишня* (давньогрецьке запозичення), *тролейбус*, *бутерброд* (німецьке запозичення) Запозичені слова використовуються як загальноживані стилістично нейтральні слова.

2. **Інтернаціоналізми, або європеїзми** – слова, які запозичені з давньогрецької або латинської мов, зберігають ознаки цих мов, функціонують у різних мовах, мають однакове лексичне значення й подібний фонетико-морфологічний склад: *адміністрація*, *документ*, *секретар*, *стратегія*.

3. Власне іншомовні слова

– це слова, що зберігають ознаки тих мов, із яких вони запозичені, й сприймаються як чужі: *менеджмент*, *місія*.

Іншомовні слова в професійному мовленні, будучи термінами, виконують номінативну функцію й допомагають створити однозначність у сприйнятті професійного тексту.

Використовуючи іншомовні слова в професійному мовленні, слід дотримуватися таких правил:

1) вживати іншомовне слово в тому разі, коли в українській мові немає відповідника або коли воно має термінологічне значення: *нотаріус, аліменти інспектор*;

2) вживати запозичене слово відповідно до його значення: *омбудсмен* [швед. ombudsman – речник чийх-небудь інтересів] – *спеціально обрана (призначена) посадова особа для контролю за дотриманням прав людини різними адміністративними органами*.

3) не вживати в одному тексті власне українське слово й іншомовне: *координувати – погоджувати, екстраординарний – особливий, фіксувати – записувати, лімітувати – обмежувати, прерогатива – перевага, симптом – ознака*.

Пам'ятайте! Механічне запозичення за наявності власне українських слів збіднює мову й послаблює її виражальний потенціал.

ФРАЗЕОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ

Фразеологізми – стійкі словосполучення, які вживаються в мовленні в незміненому вигляді.

До типових фразеологізмів, які вживають в офіційно-діловому стилі мови, належать: **власне книжні фразеологічні одиниці** (*вводити в оману, дамоклів меч, відволікати увагу, віддавати належне, для більшої переконливості, дошкульне місце*); **термінологічні назви предметів, явищ, понять** (*увільнення від обов'язків, запам'ятовувальний пристрій, кишені пам'яті, автоматична телефонна станція, ланцюгова реакція, політика цін, радіус дії, зона зв'язку, земна вісь, роза вітрів*); **номенклатурні найменування** (*Міністерство внутрішніх справ, старший науковий співробітник, перший проректор, військовий аташе*); **складені термінологізовані назви** (суспільно-політична термінологія: *країни, що розвиваються, Високі Договірні Сторони, країни третього світу, Європейське Економічне Співтовариство*); **лексикалізовані сполуки** (*до певної міри, певною мірою, кінець кінцем, з року в рік, за інших рівних умов, з одного боку, з другого (іншого) боку, мати справу, мати місце, містити в собі*).

Ділове мовлення виробило власну фразеологію. Передусім це різноманітні назви ділових паперів: *Почесна грамота, пам'ятна записка, доповідна записка, витяг із протоколу (трудової книжки, наказу), дорожній лист, трудова угода, посвідка на проживання*. Офіційно-діловому мовленні притаманні **функціональні словосполучення** на зразок *грошова винагорода (компенсація), одноразова (матеріальна) допомога, безперервний (трудовий)*

стаж, авторське (винахідницьке) право, державний герб (прапор), дипломатичний (депутатський) імунітет, пам'ятка історії (старовини, архітектури, культури), місце реєстрації; прізвище, ім'я, по батькові; робочий час, святкові (вихідні) дні, трудові спори тощо. При цьому відбувається **термінологізація словосполучень** – іменних ускладнених одиниць порядку: ведення справи, визнання провини, полегшення вироку, заподіяння шкоди, сума прибутку, зустріч у верхах, мирне співіснування, державний суверенітет, термін повноважень, арбітражне (судове) рішення, держава перебування, рівновага сил, середня заробітна плата, ринкові відносини, соціальний захист, на загальних підставах, кримінальна відповідальність, грошові зобов'язання, дієздатна сторона, приватна (державна) власність, в адміністративному (службовому, робочому, судовому) порядку. Ділове мовлення багате на **стійкі дієслівні сполучення**, наприклад: порушувати питання, надавати відпустку, зараховувати на посаду, брати зобов'язання (відповідальність), зберігати чинність, укласти угоду, досягати згоди, пред'являти вимогу (документ, посвідчення), доводити до відома, брати до уваги, держати (тримати) в полі зору, а також насичене **типовими канцеляризмами** на зразок: у відповідь на... надсилаємо; на додаток до листа; звертаємо вашу увагу; у зв'язку з розпорядженням (вказівкою, вимогою); у порядку надання фінансової (технологічної, виробничої, матеріальної) допомоги; у зв'язку з важким станом, що склався; відповідно до досягнутої домовленості угоди.

Фразеологізми різняться між собою щодо залежності значення фразеологізму від семантики його компонентів. Тут вирізняють чотири типи:

1. **Фразеологічне зрощення** – це семантично неподільний фразеологізм, цілісне значення якого ніяк не пов'язане зі значенням слів-складників: *дати дуба, сміятися на кутні, скакати у гречку*.

2. **Фразеологічні єдності** – семантично неподільні фразеологізми, цілісне значення яких метафорично вмотивоване значенням їх компонентів: *рот води набрати, прикусити язика, вивести на чисту воду, дивитися крізь пальці*.

3. **Фразеологічні сполучення** – семантично подільні фразеологізми, характерною ознакою яких є те, що один із компонентів виступає з вільним, незв'язним лексичним значенням, інший – із фразеологічно зв'язаним: *брати участь, завдавати клопоту, зачіпати інтереси, ставити питання, надавати допомогу*. Слова *участь, клопіт, інтереси, питання, допомога* мають вільне, незв'язане лексичне значення.

4. **Фразеологічні вирази** – це стійкі звороти, всі компоненти яких мають вільне значення, проте у процесі мовлення ці звороти відтворюються

як цілісні мовні одиниці. До них, зокрема, належать прислів'я, приказки, народні порівняння, мовні кліше: *дешево й сердито; як з хреста знятий; курчат по осені рахують; дивиться, як баран на нові ворота; біла ворона; крокодилячі сльози; нуль на масу; гострий на язик* тощо.

Оскільки професійна діяльність правоохоронців передбачає спілкування з різними категоріями громадян, то їм також варто ознайомитися зі “Словником жаргону злочинців” (1996) О. Поповченка, “Першим словником українського молодіжного сленгу” (1999) С. Пиркало, “Коротким словником жаргонної лексики української мови” (2003) Л. Ставицької, до якого увійшло 650 стійких словосполучень, серед них немало власне фразеологізмів, як-от: жрм. *вставити диню* (кому), мол. *вставити пейджер* “вилаяти, покартати когось”; крим. *втирати окуляри* (кому) “обдурювати когось”; мол. *висіти на вухах* (у кого) “набридати комусь розмовами, проханнями”; крим. *вуха нагострити* “відчути небезпеку”; крим., жрм. *вуха пухнуть* “про сильне бажання палити”; крим. *вухо давити* “спати”; крим. *дати по вухах* (кому) “позбавити когось злодійського звання”; жрм. *перемкнуло між вухами* (в кого) “хтось говорить дурниці”; жрм. *поставити / ставити / на вуха* (кого) “побити, бити когось”.

МОВНІ КЛІШЕ

Для професійного мовлення є характерними загальнолітературні стійкі звороти, які виконують номінативну функцію й позбавлені образності, емоційно-експресивного забарвлення – **мовні кліше**: *брати участь, виносити ухвалу, підбивати підсумки*.

Мовним кліше притаманні такі ознаки:

- 1) постійний склад компонентів;
- 2) звичність звучання;
- 3) відтворюваність готових мовних блоків;
- 4) вільний зв'язок між словами.

Мовні кліше є наслідком загальної стандартизації професійного мовлення, оскільки регулярно повторюються в певних контекстах і виконують функцію готових елементів професійної комунікації. Вони не мають різнотлумачень, сприймаються однозначно та забезпечують максимум інформації.

Типові мовні кліше, які вживаються в адміністративному підстилі офіційно-ділового стилю, характеризуються нейтральністю: *відповідно до постанови – згідно з постановою – на виконання постанови; з метою виконання – для виконання – на виконання; брати участь, визнати недійсним, вживати заходів, відшкодувати збитки, діяти на підставі,*

зловживати становищем, завдати збитків, завдати шкоди, залишити питання відкритим, запобігти поширенню, порядок денний.

У дипломатичному підстилі вживаються експресивно забарвлені фразеологізми з урочисто-піднесеним звучанням: *випала висока честь, справа честі, знаходити спільну мову, відвертий і широкий обмін думками, принципи невтручання у внутрішні справи інших держав.*

Також в офіційно-діловому стилі часто вживаними є кліше мовного етикету: *добрий день, доброго здоров'я, радий вас бачити, до побачення, на добраніч, будьте здорові, на все добре, будь ласка, якщо ваша ласка, ласкаво просимо, будьте люб'язні, щиро дякую, глибоко вдячний, із повагою, шановний пане, вельмишановний добродію, з роси й води, бажаю щастя й добра вам.*

МОВНІ ШТАМПИ

Мовні штампи – це образні вислови, які з часом від багаторазового повторення у відповідних і невідповідних мовних ситуаціях перетворилися на «мертві» вислови, зміст й образність яких стерлася і вони втратили свою інформативність.

Хоча мовні штампи створюють негативний стилістико-смісловий ефект, вони все ж таки трапляються в діловому мовленні, у текстах художнього й публіцистичного стилів, побутовій розмові та наукових працях: *дати путівку в життя, біле золото (про бавовну), чорне золото (про вугілля), люди в білих халатах (про лікарів), мати велике значення, відігравати важливу роль, приділяти значну увагу, необхідно відзначити, одержати пропуску, виконано фронт робіт, спортивний дуєт, у зв'язку з відсутністю коштів, за наявності відповідних умов, у цей час, поставити на лінійку готовності, вводити в дію, проведена певна робота.*

Характеризуючи керівника підприємства, який має успіхи в роботі, вживаються штампи типу: *талановитий керівник, людина високих професійних якостей, людина невтомної енергії, має організаторські здібності, пройшов всі сходинки службової кар'єри, реалізує новаторський підхід до роботи, має високий авторитет серед колег, знаходить спільну мову (з), на посаді... виявив себе мудрим господарником, ініціативним керівником-організатором, постійно перебуває у творчому пошуку, бере курс на людський фактор; підприємство, очолюване цим керівником, характеризується таким чином ... тощо.*

Варто пам'ятати, що фразеологізми не перекладаються буквально, а їх специфічні відповідники потрібно знати, наприклад:

принятые меры – вжиті заходи

повідомлення дня – *порядок денний*

діююче законодавство – *чинне законодавство*

закон вступає в силу – *закон набуває чинності*

НАЙПОШИРЕНІШІ ЛЕКСИЧНІ ПОМИЛКИ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ:

1. Уживання слів у невласивому для контексту значенні. Часто помилково вживаються слова: *білет, відкривати, виключати, являтися, крайній, рахувати* тощо.

2. Уживання слів-паразитів, які засмічують мовлення й заважають сприймати та розуміти висловлену думку: *ну, значить, взагалі, от, так би мовити, знаєте, розумієте, також, так сказати, га, ага, як це, тобто*.

3. Уживання ненормативних слів, жаргонізмів, які мають знижений, згрубілий колорит і перебувають поза літературною нормою: *доносити комусь (а не здавати), говорити (а не гавкати), продати (а не загнати), обманювати (а не брехати), речі (а не барахло)*.

4. Уживання лайливих і вульгарних слів, недопустимих з погляду літературної норми та етикетних правил: *холера ясна, паскудний, чорт забирай, дурепа* та інші;

5. Уживання росіянізмів: *прати (а не стірати), їдальня (а не столова), збіг (а не співпадіння)* та інші;

6. Зловживання іншомовними словами й перенасичення тексту чужомовними запозиченнями, які в українській мові мають свої відповідники: *головний (а не домінуючий), перевезення (а не транзит), подвійний (а не бінарний), товариство (а не корпорація), особливий (а не ексклюзивний), найкраща ціна (а не оптимальна ціна), відпочинок (а не вікенд), видовище (а не шоу), дійти висновку (а не констатувати)*.

Філологи радять вживати ці слова тільки тоді, коли вони дійсно необхідні – і, безумовно, у власивому для них значенні.

7. Уживання тавтології (повторення спільнокоренових слів), плеоназмів (синонімічне повторення слів з однаковим змістом, наприклад, українського та іншомовного відповідників: *виконати роботу (а не зробити роботу), свято (а не святкове свято), аборигени або корінне населення (а не корінні аборигени); прем'єра (а не перша прем'єра), вакансія (а не вільна вакансія), автобіографія (а не моя автобіографія), квітень (а не квітень місяць)*).

8. Уживання зайвих слів: *кожна хвилинка дорога (а не кожна хвилинка часу дорога)*.

9. Сплутування паронімів: *моя домашня адреса (а не мій домашній адрес), дружна група (а не дружня група)*.

10. Порушення точності фразеологізмів: *брати участь (а не приймати участь); мова про (а не мова йдеться)*; дослівний переклад іншомовних висловів, які в українській мові мають свої відповідники: *збожеволіти (а не зійти з розуму)*; незнання точного значення фразеологізму, його слововживання: *Ні сіло ні впало з'явився новий свідок у справі*.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1. З'ясуйте значення поданих слів. До кожного зі слів доберіть із дужок потрібне за змістом.

1. Вникати, уникати (зустрічей, в суть справи);
2. Гривня, гривна (курс, три, давньоруська, гарна);
3. Громадський, громадянський (організація, думка, обов'язок, мужність);
4. Житловий, жилий (фонд, відділ, проблема, будівництво, будинок);
5. Оснований, заснований (на праці, на успіхах, президентом);
6. Особистий, особовий (речі, охорона, уподобання, посвідчення, склад, справа, рахунок);
7. Повноваження, уповноваження (здійснювати свої ..., за ... керівництва);
8. Показник, показчик (культури, роботи, економічні, температури, алфавітний);
9. Управління, правління (житлове, президентське, кооперативу);
10. Тактовний, тактичний (людина, допомога, зауваження, план, удар, успіх, заходи, міркування);
11. Уява, уявлення (багата, збуджена, художня, плід, викривлене, повне, помилкове, правильне, давати, складати).

Завдання 2. До поданих слів доберіть із дужок абсолютні синоніми.

Адвокат, аномалія, анонімний, апеляція, бандит, бешкет, безчинство, божевільний, вартовий, відомості, відплата, відступництво, вірогідний, грабіж, громадський, громадянство, довідка, доводити, слідкувати.

(Ненормованість, відхилення, неправильність, патологія, захисник, речник, оборонець, оскарження, безіменний, дебош, хуліганство, гангстер,

нальотчик, грабіжник, розбійник, безумний, психічно хворий, душевнохворий, помішаний, розбій, насильство, насилля, дані, вартівник, чатовий, караульний, страж, конвойник, конвоїр, стежити, пантрувати, наглядати, припильновувати, приглядати, зрада, зречення, помста, розплата, прорахунок, грабунок, пограбування, імовірний, правдивий, достовірний, публічний, доказувати, обґрунтовувати, мотивувати, аргументувати, підданство, посвідчення, посвідка).

Завдання 3. У наведених синонімічних рядах визначіть стилістично нейтральні й стилістично забарвлені слова.

Іти – прямувати – чапати – клигати; баба – бабуня – бабка; відмовлятися – відступати – відпекуватися – відмахуватися; щастити – таланити – везти – фортунити; щебетуха – говоруха – балакуха – пустомеля; жалюгідний – убогий – злиденний – миршавий; п'яний – нетверезий – захмелений – підпитий; ображати – принижувати – зневажати – ятрити душу; ударити – бухнути – гепнути – припечатати; улюбленець – коханець – фаворит – любимчик.

Завдання 4. Укажіть на порушення чистоти мовлення. Запишіть правильні варіанти.

Заплатити налічними, зробити вскритіє, вилучено персні з брильєнтами, затриманий взломщик, проведено досмотр, на мойому участку, надіти наручники, ограбив лоток, рішення обжалував, затримати по підозрінню, нечистоплотні дії, правоохоронцями задержаний, противоречиві свідчення, стояв регуліровщик, скрився від переслідування, записано в уставі, визначений срок ув'язнення, ходотайство про звільнення, незаконне храненіє оружия.

Завдання 5. Запишіть 20 термінів вашого фаху. Поясніть їх значення та правопис.

Завдання 6. Визначіть, до яких терміносистем належать подані слова.

Кредитний договір, державний стандарт, реквізит, складна заява; пофазний, інертність, двигун, фокусування; гіпербола, квадрат, рівняння, дотична; акредитивний, заощаджувати, експортувати, поліс; програма, віртуальний, вікно, інформаційний розряд; ген, спинномозковий, виразка, атрофія;

Завдання 7. Назвіть недоліки у використанні фразеологізмів. Запишіть нормативний варіант речень.

1. Поки грім не грянув, за справу не взялися. 2. Слідчі органи палець об палець не вдарили, аби з'ясувати, хто саме пограбував крамницю. 3. Кидається у вічі полишена на призволяще дитина. 4. Ні сіло ні впало з'явився новий свідок у справі громадянина Толстушко. 5. Питання про долю цих гідроспоруд, як і всього комплексу, скидається стало вже притчею во язицях. 6. Від пияцтва до хуліганства – один стрибок. 7. За ними буде видно конкретних винуватців, які триматимуть відповідь за це.

Завдання 8. Утворіть речення з поданими штампами.

Видатні успіхи, висока оцінка, безвідповідальне ставлення, гостра критика, широке поле діяльності, внести гідний вклад у справу, брати активну участь, почуття відповідальності за доручену справу, невідкладна справа, серйозні недоліки, яскравий приклад, переважна більшість, з подвоєною енергією, незаперечне свідчення, пакет законів, у ході, у процесі, у світлі, у відношенні, у напрямі виконання поставленого завдання, у справі вдосконалення майстерності.

Завдання 9. Замініть віддієслівні іменники на –ння дієприслівниковими зворотами.

При *читанні* цього проекту я зауважив, що в ньому є деякі невідповідності. –

Без *складання* відповідного плану, я не візьму на себе відповідальність за реалізацію цього проекту. –

Шляхом *зменшення* витрат ми зможемо здешевити вартість товарів. –

Через *збільшення* тиражу видавництво мало змогу забезпечити всі школи підручниками. –

Завдання 10. До поданих слів доберіть іншомовні синоніми.

Вступник, засновник, підпис, творець, своєрідний, позика, знайомити, розбір, рівновага, налаштування, нирання, сказання, відтінок, зразок, недовговічний, шиночок, багатство, річниця, ринок, нарада, юшка, порада, місцевий, закономірний, перебудова, дохідний, виправлення.

Завдання 11. До поданих фразеологізмів доберіть антоніми:

Знімати стружку –

Мовчати, як риба під крижиною –

Не з одного колодязя воду пити –

Ударити лихом об землю –
Убратися по самісінькі халяви –
Висувати шию з ярма –
Ходити на задніх лапках –
Замилювати очі –
Грати в одну дудку –
Два чоботи на одну ногу –
Байдики бити –
Хоч з мосту та в воду –

Завдання 12. Випишіть правильний варіант словосполучення.

Відчуття обов'язку – почуття обов'язку; відношення до нього – ставлення до нього; цікавий захід – цікаве міроприємство; повістка дня – порядок денний; відкрити очі – розплющити очі; грудна дитина – немовля; відміна закону – скасування закону; люба організація – будь-яка організація; бувший учень – колишній учень; думки співпадають – думки збігаються; толковий учень – розумний учень; перевернути сторінку – перегорнути сторінку; відноситися до когось – ставитися до когось; заставляти вчитися – змушувати вчитися; втратити свідомість – знепритомніти; тратити час даремно – гаяти час; з цього витікає – з цього випливає; мова йдеться – мова про; загубити силу – втратити силу; прийшло в голову – спало на думку; являється курсантом – є курсантом; поговорити по душах – поговорити щиро; прийняти належні міри – вжити належних заходів; рахуйтеся з думкою людей – враховуйте думку людей; заплановано провести слідуєчі міроприємства – заплановано провести такі заходи; мені повезло – мені пощастило, поталанило; правильно відповідає учень – вірно відповідає учень; поступило в продаж – надійшло в продаж; підписка на газети – передплата на газети; співставити факти – зіставити факти; у заключення сказав – наприкінці сказав; можемо навести слідуєчі приклади – можемо навести такі приклади;.

Завдання 13. Підкресліть потрібне слово.

Перший *примірник* чи *екземпляр* документа; *особовий* чи *особистий* підпис; *в залежності* чи *залежно* від виду документа; реквізити *розташовані* чи *розміщені* в певній послідовності; бланки *вміщують* чи *містять* трафаретний текст; документи *виконують* чи *здійснюють* офіційну чи офіціальну ділову функцію; термін *зберігання* чи *збереження* документів; текст *поділяється*, *розділяється* чи *ділиться* на логічні частини; *завірити* чи *засвідчити* підписом; було *призначено* чи *назначено* прийомний чи приймальний день.

Завдання 14. Перекладіть українською мовою фразеологізми.

Без сучка и задоринки, валять дурака, вот где собака зарыта, давать нагоняй, за милую душу, затаить дыхание, шито-крыто, тришкин кафтан, сесть в лужу (в калошу), сбоку припека, разводит тары-бары, после дождичка в четверг, палец о палец не ударит, ни шьет ни порет, негде яблоку упасть, не было печали, не в добрый час, куда глаза глядят, два сапога пара.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Назвіть лексичні норми.
2. З якою метою вживаються синоніми в текстах офіційно-ділового стилю?
3. Перелічте функції синонімів.
4. Які можливості дає явище синонімії правникам під час створення юридичних текстів?
5. Дайте визначення паронімам.
6. Назвіть спільнокореневі пароніми.
7. Дайте визначення словам: *воєнний, військовий, громадський, громадянський*. Складіть із ними речення.
8. Чим відрізняються омофони від омоформів?
9. Назвіть типові мовні кліше, які вживаються в адміністративно-канцелярському підстилі.
10. Чому слід уникати вживання мовних штампів?

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Голопич І. М. Явище синонімії у правових текстах // Тези доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави». Харків : ХНУВС, 30 листопада 2018 року. С. 301 – 302.
2. Єльнікова Н. І. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Мовні норми) / Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – 44 с.
3. Шевчук С. В. Ділове мовлення: Модульний курс: Підручник. К.: Арій, 2009. – 448 с.
4. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення: підручник. К.: Арій, 2009. – 576 с.
5. URL : https://pidruchniki.com/1628041440605/.../leksichni_normi
6. URL : <https://svyatik.org/svarka-82662.html>

РОЗДІЛ 6. СЛОВОТВІРНІ НОРМИ

Словотвірні норми закріплюють передбачені словотвірною системою вибір, послідовність, особливості сполучення елементів похідних слів та їхнє узагальнене словотвірне значення, відповідність структури похідних наявним словотвірним моделям. У професійному мовленні словотвірні норми найчастіше порушуються при творенні іменників на позначення назв жителів певного населеного пункту (*київлянин* замість *киянин*), присвійних прикметників (*Наталін* замість *Наталин*), прикметникових форм від різних географічних назв за допомогою суфікса *-ськ-* (*парижський* замість *паризький*), при творенні назв осіб за професією чи виконуваною роботою (*копіювальщик* замість *копіювальник*) тощо.

Серед причин порушення словотвірних норм можна назвати такі: незнання особливостей словотворення в українській мові, словотвірне калькування, тенденція до виникнення нових норм.

Розрізняють морфологічні та неморфологічні способи словотвору. До морфологічних належать усі способи творення простих слів за допомогою афіксальних морфем, основоскладання й аббревіація. До неморфологічних відносять морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний і лексико-семантичний способи.

Морфологічні способи словотворення

Морфологічні способи творення слів – основні. До морфологічних способів належать такі типи творення:

- Суфіксальний: *слухати* – *слухач*, *право* – *правник*, *адвокат* – *адвокатура*;
- Префіксальний: *відповідально* – *безвідповідально*, *судити* – *засудити*, *присудити*, *чудовий* – *пречудовий*;
- префіксально-суфіксальний: *дорога* – *придорожній*, *рука* – *наручники*, *план* – *позаплановий*;
- постфіксальний: *бити* – *битися*, *мирити* – *миритися*;
- безафіксний: *переходити* – *перехід*, *розишукувати* – *розишук*, *підписувати* – *підпис*;
- складання основ і слів: *землевласник*, *правознавство*, *лікар-анестезіолог*;
- Аббревіація: *ХНУВС*, *МВФ*, *ЄС*.

Неморфологічні способи словотворення

Серед неморфологічних способів творення нових слів розрізняють морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний і лексико-семантичний.

При морфолого-синтаксичному способі творення слово набуває нового значення, переходить з однієї частини мови в іншу, змінюючи свої синтаксичні функції і морфологічні ознаки. Так, прикметники і дієприкметники переходять в іменники: *черговий, учений, майбутнє, минуле*.

Лексико-синтаксичний спосіб – це спосіб, при якому нове лексичне слово утворюється в результаті зрощення слів словосполучення в одне слово: *добра ніч – добраніч, горищвіт, цього дня – сьогодні, натщесерце, донесхочу*.

Лексико-семантичним називається такий спосіб, при якому звукова оболонка твірного слова залишається незмінною, набуває нового значення і стає похідним, наприклад: *лебідь* (птах) і *Лебідь* (прізвище). У процесі лексико-семантичного способу словотвору слово не змінює своїх фонетичних та граматичних характеристик, змінюється лише його лексичне значення. В такому випадку слово стає похідним (*ручка* означає вже не маленьку руку, а те, за що беруться рукою (*ручка лопати, ручка від дверей*) або й інструмент для письма (*кулькова ручка*)). Цей спосіб полягає в тому, що наявні в мові слова використовуються для позначення нових предметів, явищ.

Стилістичне забарвлення суфіксів		
Суфікси	Особливості суфіксів	Приклади
-ість, -ств(о), -цтв(о), -зтв(о), -от(а), -анн(я), -енн(я), -інн(я), -тт(я), -ізм (-їзм), -изм та ін.	Утворюють слова з абстрактним, узагальнювальним значенням, назви опредмеченої дії.	<i>Навчання, спритність, давнина, пророцтво, керівництво.</i>
-альн-, -увальн- (-ювальн-), -арн- (-ярн-)	Характерні для наукового, офіційно-ділового, публіцистичного	<i>Обчислювальний, соціальний, гуманітарний.</i>

	стилів	
-к-, -ок-, -очок-, -ичок-, -очк-, -ик-, -оньк-, - еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -н-, -в-, -ищ-, -ущ- (- ющ-), -иськ-, -юх-, -ил-, -л-	Утворюють емоційно забарвлені слова: позитивного чи негативного ставлення до предмета, відтінку пестливості чи згрубілості. Характерні для художнього і розмовного стилів	<i>Маленький, донечка, лебідонько, синок, жіночка, дрібнесенький, червоненький. Бабище, дідуган, хитрюга, зміюка, хлопчисько.</i>

Нормативність відтопонімного словотвору

Топоніми посідають особливе місце в лексичній системі мови.

Географічні найменування, різні за семантикою та словотвірною структурою, зреалізовували свій дериваційний потенціал у відтопонімних прикметниках за допомогою суфікса **-ськ-(-ск-)**. Чимало труднощів виникає під час творення прикметників та іменників від назв населених пунктів. Сучасний стан мови та історичні традиції необхідно враховувати при творенні таких прикметників. Певну інформацію про творення відтопонімних прикметників можна взяти із Українсько-російського словника-довідника географічних назв Української РСР і довідників адміністративно-територіального поділу держави, проте ці джерела подають не всі топоніми або містять застарілу інформацію.

Утворити прикметники від іменників-топонімів можна за допомогою таких суфіксів: **-ськ, -цьк, -зьк харківський, кременчуцький, запорізький**.

У зв'язку із тим, що факультативна сполучуваність морфем не дає змоги точно визначити будь-який суфіксальний варіант із одинадцяти можливих (**-ськ(ий), -івськ(ий), -анськ(ий), -инськ(ий), -ецьк(ий), -ицьк(ий), -овецьк(ий), -анецьк(ий), -инецьк(ий), (-ів)**), а для іменників: **-анин / -янин, -ець**), сформулювати чіткі правила утворення прикметників та

іменників для цих груп не можна. Творення і вживання відтопонімних прикметників та іменників повинно регламентуватися виключно словниками.

Таблиця регіональних назв мешканців за даними орфографічних словників:

Топонім	Прикметник	Назва мешканців
Біла Церква	Білоцерківський	білоцерківець білоцерківка / білоцерківчанин білоцерківчанка
Вінниця	Вінницький	вінничанин вінничанка
Дніпро	Дніпровський	дніпровець дніпровка / дніпрянин дніпрянка
Донецьк	Донецький	донеччанин донеччанка
Житомир	Житомирський	житомирець житомирка житомирянин житомирянка
Запоріжжя	Запорізький	запоріжець запоріжка
Івано-Франківськ	Івано-Франківський	іванофранківець іванофранківка
Київ	Київський	киянин киянка
Кременчук	Кременчуцький	кременчучець кременчучка
Луганськ	Луганський	луганчанин луганчанка луганець луганка
Одеса	Одеський	одесит

Полтава	Полтавський	одеситка полтавець полтавка полтавчанин полтавчанка
Рівне	Рівненський	рівненець рівненка рівненчанин рівненчанка
Суми	Сумський	сумчанин сумчанка
Ужгород	Ужгородський	ужгородчанин ужгородчанка
Харків	Харківський	харків'янин харків'янка харківець харківка
Чернігів	Чернігівський	чернігівець чернігівка
Яготин	Яготинський	яготинець яготинка

В офіційному мовленні послуговуються також формою *мешканець* міста *Харкова, Києва, Суми*.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 42. Утворіть прикметники на -ськ(ий), -цьк(ий), -зьк(ий) від таких географічних назв:

Запоріжжя, Польща, Маріуполь, Рівне, Рига, Сиваш, Париж, Вовчанськ, Тернопіль, Кривий Ріг, Черкаси, Цюрих, Голландія, Одеса, Івано-Франківськ, Кіровоград, Кременчук.

Завдання 43. Утворіть назви жителів від таких топонімів:

Одеса, Харків, Кременчук, Луцьк, Марганець, Миргород, Черкаси, Київ, Тернопіль, Суми, Прилуки, Чернівці, Ялта, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Вінниця, Керч, Львів, Скадовськ, Трускавець, Яготин.

Завдання 44. Утворіть складноскорочені слова від повнозначних слів, дотримуючись моделей творення абrevіатур.

Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ, інтернаціональна поліція, військовий комісаріат, Національна академія наук, Міжнародний валютний фонд, Товариство з обмеженою відповідальністю, народний депутат, технічний огляд, Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури, Вільна академія пролетарської літератури, командир роти, юридичний факультет, Львівський автобусний завод, завідувач кафедри.

Завдання 45. Визначте способи творення слів і словосполучень.

Авторська винагорода, суспільство, система права, адвокатура, громадянин, ордер на жиле приміщення, нотаріат, нормативно-правовий акт, екологічне правопорушення, напівпрезидентська республіка, банкрутство, виселення, ВАК, Генеральна Асамблея ООН, грабіж, МАГАТЕ, митниця, КПК України, купівля-продаж, франко-перевізник.

Завдання 46. Утворіть від поданих слів вищій та найвищій ступені порівняння. Поясніть фонетичні зміни.

Новий, широко, добре, солодкий, холодно, вузький, легко, дорогий, легкий, погано, старий, популярно, густо,

Завдання 47. Перекладіть українською мовою подані речення. Визначте відмінності в утворенні форм вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників і прислівників в обох мовах.

1. Всё человечество имеет великий смысл, а творчество – величайший. (А. Ким). 2. Гарун бежал быстрее лани. (М. Лермонтов). 3. После бури, молодея в блеске новой красоты, ароматней и пышнее распускаются цветы. (И. Бунин). 4. Фома! – вскричал дядя в исступлении. Если ты распространишь эту тайну, то ты сделаешь самый подлейший поступок в мире! (Ф. Достоевский). 5. Украшение экрана, редчайшая индивидуальность, добрейший человек, прекрасный юмор, остроумие, честность. (В. Гафт). 6. Жизни ль мне хотелось слаще? Нет, нисколько, я хотел только вырваться из чащи полуснов и полудел. (Б. Пастернак). 7. Чем старше и мудрее человек, тем меньше ему хочется выяснять отношения. (Б. Шоу). 8. Три ярких глаза набегающих – нежней румянец, круче локон: быть может, кто из проезжающих посмотрит пристальней из окон... (А. Блок). 9. В нашем районе построили самую красивую спортивную площадку. 10. Но вино, чем слаще, тем хмельнее, дама, чем красивей, тем лукавей, вот уже уходят

ротозеи в тишине мечтають о вищій славі. (Н. Гумилёв).11. Три шляхи у людини, щоб поступити розумно: перший, найкращий, – розмишлення; другим, найлегший, – подражання; третій, найгорький, – досвід. (Конфуцій). 12. Чим звичайніша рослина, тим живіше хвилює мене перших листків її з'явлення на світанку весняного дня. (Н. Заболотський).

Завдання 48. Продовжіть перелік назв людей за професією чи виконуваною роботою, до яких би входили суфікси:

-ець: мовознавець, продавець...

-итор: репетитор,

-ар (-яр): косар, кресляр...

-ник (-івник), -льник: пасічник, веслувальник...

-ач: зрошувач, викладач...

-аль: коваль, скрипаль...

-итель, -атель: мислитель, вихователь...

-ист, -іст: таксист, шахіст...

Завдання 49. Утворіть чоловічі та жіночі імена по батькові від таких імен:

Василь, Михайло, Ігор, Микита, Маркіян, Лука, Григорій, Гордій, Георгій, Кузьма, Ілля, Сава, Микола, Сергій, Андрій, Остап, Юрій, Антін, Федір, Яків.

Завдання 50. Від поданих слів утворіть іменники, поясніть, яким способом вони утворені.

Блакитний, юний, зелений, синій, оглядати, читати, пізнати, завдати, бігти, гомоніти, рости.

Завдання 51. Запишіть прикметники відповідно до правил. Поясніть правопис складних прикметників та спосіб творення.

Південно(східний), лісо(степовий), східно(слов'янський), суспільно(необхідний), генерал(губернаторський), суспільно(корисний), лінгво(стилістичний), масово(політичний), історико(культурний), науково(технічний), військово(зобов'язаний), м'ясо(молочний), військово(спортивний), молочно(білий), навчально(виховний), віце(президентський),

вузько(діалектний), вище(згаданий), воле(любний),
народно(поетичний).

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що репрезентують словотвірні норми?
2. Які існують способи творення слів?
3. Проаналізуйте нормативність відтопонімного словотвору.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Гаврилова Т. О. Суботівці чи суботяни, матусівці чи матусяни? [Електронний ресурс <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine35-23.pdf>]
2. Горпинич О. Назви мешканців в українській мові // Укр. мова і л-ра в шк. – 1973. – № 8. – С. 77 – 80.
3. Єльнікова Н. І. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Мовні норми) / Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – 44 с.
3. Єрмоленко С. Я. Культура мови / С. Я. Єрмоленко // Українська мова : Енциклопедія. – [2-ге вид.]. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 285 – 286.
4. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.
5. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, І. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. – 3-тє вид., перероб. – Київ: Либідь, 2005. – 488 с.
6. Токарська А. С. *Українська мова фахового спрямування для юристів* [Текст] : підручник / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 413 с.

РОЗДІЛ 7. МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ

Морфологічні норми регламентують загальноприйняті правила вживання граматичних форм слів, які вивчає морфологія – один із розділів мовознавства. Репрезентують особливості вживання частин мови у професійному мовленні, використання дієслівних форм і прийменникових конструкцій у професійних текстах.

Нормативні аспекти граматичних категорій іменника

РІД

Іменник – це самостійна частина мови, що виражає значення предметності в граматичних категоріях роду, числа, відмінка і відповідає на питання хто? що?

Однією із найважливіших категорій іменника є **рід**. Рід іменника може сприяти розрізненню значень слів. Наприклад: *адрес* (вітальна листівка) – *адреса* (місце знаходження чи проживання), *гарнітура* (друкарський термін) – *гарнітур* (набір меблів, білизни), *пілот* (той, що керує літаком, машиною) – *пілотка* (вид капелюха). Як відомо, іменники в українській мові бувають чоловічого, жіночого та середнього родів, що визначається лексичним значенням та формальними показниками (флексія).

В українській мові існує значна група іменників спільного роду. Це такі загальні і власні назви осіб, рід яких визначається тільки в контексті, за допомогою синтаксичного способу. Наприклад: *Цей невдаха не знав, що робити. Вона була справжня невдаха*. Більшість цих іменників становить собою характеристики людей за зовнішніми ознаками, за характерною дією: *заїка, потвора, роззява, бідолаха, нероба, плакса, заблуда, нетіпаха, базіка, рева*. Переважно це віддієслівні іменники з негативними відтінками значень. До цієї ж групи належать іменники без негативної характеристики, утворені від інших частин мови (*сирота, дружина, лівша, шульга*), а також прізвища та імена (*Коваль, Гмиря, Віардо, Женя, Валя*).

Від іменників спільного роду слід відрізнити іменники, що формально мають лише один рід, але вживаються на означення осіб обох статей. Наприклад: іменники *особа, людина* – тільки жіночого роду; *учений, академік, науковець, ректор* – тільки чоловічого роду.

Іменники на позначення назв посад, професій і звань (за чинним правописом) мають лише форму чоловічого роду: *директор, ректор, декан, кандидат, доктор, доцент, професор, лейтенант, генерал* тощо.

Уживаючи іменник чоловічого роду на позначення жіночої статі, не називаючи при цьому імені особи, узгоджене означення і присудок ставлять у формі чоловічого роду: «Мій стоматолог захворів»; «Журналіст навів цікаві факти». *Моя лікар, моя директор* носять розмовний характер. Якщо ім'я особи згадується під час називання, то означення узгоджують з формою чоловічого роду: «Мій стоматолог Валентина Петрівна вчора захворіла».

Слід зазначити, що сьогодні активно розвиваються тенденції у формуванні іменників-назв жінок. Утворюються такі фемінітиви додаванням суфіксів *-к-, -ин-, -иц-, -ес-* до слів чоловічого роду (маскулінитивів). Проте існують іменники, що не були утворені від чоловічих: *берегиня, породілля, мати, невістка, баба* тощо. Так, іменник *медбрат*, який сьогодні побутує в розмовній мові, в офіційних документах значиться як *медсестра*.

Значна кількість іменників, які називають особу за фахом, утворює паралельні форми, це зафіксовано у словниках і є цілком нормативним. Наприклад: *автор – авторка, журналіст – журналістка, аспірант – аспірантка, перекладач – перекладачка*.

Мова є живим організмом, що розвивається, тому фемінітиви сьогодні активно вживаються у розмовному, художньому, публіцистичному стилях. Однак в офіційно-діловій сфері перевагу надають лексемам чоловічого роду.

Запам'ятайте!

До іменників чоловічого роду належать такі слова: *біль, дріб, ступінь, степінь, кір, насип, нежить, Сибір, собака, нежить*.

- Назви осіб: *аташе, денді, конферансьє, маестро, порт'є*.
- Назви тварин і птахів: *какаду, кенгуру, поні, фламінго, шимпанзе* (винятки: *цеце, івасі* – жіночий рід).
- Назви вітрів: *грего, майстро, памперо, сирокко, солано, торнадо*.
- Незмінні слова-винятки: *кабукі* (театр), *кантрі* (стиль), *сулугуні* (сир), *шимі* (танець).

До іменників жіночого роду належать такі слова: *путь, розкіш, вуаль, нехвороц, бязь*.

- Назви осіб: *леді, мадам, міледі, міс, пані, фрау*.
- Назви риб: *батерфіш, гурами, івасі, путасу*.
- Назви мови: *бенгалі, пушту, урду, есперанто*.
- Незмінні слова-винятки: *авеню* (вулиця), *бере* (груша), *кольрабі* (капуста), *салямі* (ковбаса), *страдиварі* (скрипка), *цеце* (муха).

До іменників середнього роду належать такі слова:

- Назви неістот: *ательє, бюро, депо, журі, каное, манто, меню, метро, пенсне, пюре, ралі, рандеву, таксі, танго.*
- Назви рослин: *авокадо, алое, каланхое, манго, сорго.*
- Музичні терміни: *алегро, інтермецо, капричіо, стакато.*

До іменників спільного роду належать деякі іменники іншомовного походження: *інкогніто, протезе, візаві.*

Рід невідмінюваних географічних назв співвідноситься з родом відповідного іменника – загальної назви: чоловічий рід – *Капрі, Самоа* (острів), *Колорадо, Міссурі* (штат), *Кракатау* (вулкан); жіночий рід – *Ай-Петрі, Кіліманджаро* (гора), *Калахарі* (пустеля), *Лімпопо, Міссісіпі* (річка), *Нікарагуа, Перу* (країна); середній рід – *Баку, Монте-Карло, Тбілісі* (місто), *Онтаріо, Оріноко* (озеро).

Рід незмінюваних аббревіатур визначають за родом головного слова: чоловічий рід – *ВНЗ* (заклад), *ХНУВС* (університет), *НБУ* (банк); жіночий рід – *АЗС* (станція), *ВРУ* (рада), *ООН* (організація); середній рід – *МЗС* (міністерство).

ЧИСЛО

Категорія числа узагальнено відображає кількісні відношення предметів, позначуваних іменниками. Словозмінна категорія числа реалізується в українській мові у протиставленні двох рядів форм – **однини** і **множини**. Ці форми становлять дві іменникові парадигми. Одиниці типу *книга – книги, стіл – столи, подія – події* функціонують не як окремі слова, а як форми одного й того ж слова, виражені за допомогою закінчень, які одночасно виступають і показниками відмінкових значень.

У своєму типовому вираженні форми однини й множини поширюються на ті іменники, які виступають назвами обчислюваних предметів, явищ або подій. **Однина** означає, що названий предмет мислиться як один з якогось класу однорідних предметів. **Множина** вказує на два, три і більше (аж до нескінченності) однорідних предметів.

Форми вираження категорії числа

За наявністю форм числа іменники поділяються на три групи:

- іменники, що мають форму однини і множини;
- іменники, що вживаються тільки в однині;
- іменники, що вживаються тільки в множині.

Іменники, що мають форму однини і множини

Найбільшу за обсягом групу становлять іменники, що вживаються як в однині, так і в множині. До цієї групи належать назви осіб, предметів, явищ, що піддаються лічбі: *мати – матері; дерево – дерева; тінь – тіні*. Такі іменники означають предмети, що сприймаються роздільно. Вони поєднуються з кількісними числівниками: *три олівці, сім лелек*.

Іноді форма однини може набувати узагальнено-збірного значення і позначати сукупність предметів: *З наближенням весни день поступово стає більшим; У поліських лісах росте ялина, сосна, осика, береза, вільха*.

Іноколи іменники, хоч і мають множину, проте не означають двох чи більше предметів, що мисляться роздільно, наприклад: *небо і небеса, час і часи* та деякі інші. У цих випадках, власне, немає відмінності в значенні між одниною і множиною.

Іменники, що вживаються тільки в однині

Іменники цієї групи виражають назви предметів чи понять, які в практиці мовлення не треба уявляти в якійсь кількості. Вони могли б мати потенціально повну парадигму відмінювання, але практично для них характерна лише однина.

До них належать такі основні групи іменників:

1. абстрактні іменники, що означають якість, властивість, дію, стан чи різні узагальнені поняття	сміливість, гордість, боротьба, щастя, далечінь, розвиток, любов, гнів, мудрість
2. збірні іменники, що означають сукупність осіб або подібних предметів, явищ, які мисляться як одне неподільне ціле	козацтво, рідня, піхота, прокуратура, деканат, комашня, колосся, листя, молодь, студентство
3. іменники, що становлять категорію речовинності	молоко, масло, кисень, азот, папір, руда, солома, борошно, нафта, вода, золото, сніг, пісок, асфальт
4. власні назви людей, тварин, планет, географічні та інші поняття	Наталія, Віктор, Марія, Пірат, Сірко, Київ, Полтава, Дніпро, Земля, Марс, кінотеатр "Дружба"

Іноді від названих іменників може утворюватися форма множини, але при цьому відбувається зміщення у лексичному значенні. Зокрема через форму

множини конкретне значення може протиставлятися більш загальному, тоді форми множини набувають **спеціалізованих значень**, а саме:

1. сортів або різновидів речовин і матеріалів: *мед – меди, вода – води, сталь – сталі, масло – масла*;

2. різних проявів абстрактних ознак: *швидкість – швидкості*;

3. співвідношення величин за масою, розміром або інтенсивністю вияву: *пісок – піски, сніг – сніги, жито – жита, біль – болі*;

4. однойменних осіб або предметів: *Привіт вам, Петрики, Марусі, Олі, Гриці* (М. Рильський);

5. номінацій, узагальнених на основі характеристичних ознак, пов'язаних з відповідними власними назвами: *Давайте нам літературу. Давайте Байронів, Шекспірів, Гете* (М. Коцюбинський);

6. сукупності осіб, пов'язаних родинними стосунками: *родина Королів*.

Іменники, що вживаються тільки в множині

Іменники, вживані лише у множині, також охоплюють кілька семантичних груп. Найголовнішими серед них є такі:

1. назви будівель, їх частин, споруд	сіни, ворота, сходи, двері
2. назви предметів упряжі, засобів пересування	шори, наритники, сани, бігуни
3. назви знарядь праці і предметів домашнього вжитку	граблі, вила, ваги, триноги, ночви, носилки
4. назви парних предметів і парних частин тіла	окуляри, ножиці, кліщі, терези, тиски, лапки, в'язи, груди
5. назви музичних інструментів	цимбали, літаври
6. назви одягу і взуття	штани, труси, бриджі, бутси, панталони
7. назви маси, речовини, матеріалу, продуктів харчування	хімікалії, парфуми, помії, дрова, вершки, дріжджі, прянощі, консерви, макарони,
8. назви залишків речовини чи матеріалу	висівки, вичіски, недоїдки
9. назви відрізків часу, свят, традиційно-побутових обрядів та дій, що повторюються	сутінки, будні, канікули, іменини, роковини, заручини, зажинки, обжинки, переговори, перегони
10. назви сукупності предметів зі	надра, гроші, фінанси, джунглі,

значенням збірності	хаші, люди
11. назви ігор	шахи, городки, жмурки
12. назви дій і процесів	посиденьки, витребеньки, відвідини, дебати, хвастощі, пустощі
13. назви на позначення почуттів, емоцій, станів	радощі, молодощі, гордощі, жалощі, веселощі, труднощі, ревнощі, скупощі, мудрощі, ластощі
14. власні географічні назви	Альпи, Афіни, Суми, Черкаси, Карпати, Дарданелли

Значення числа в **невідмінюваних** іменниках виражається тільки синтаксично і визначається за допомогою **контексту**: *В одному купе сиділо троє дівчат; З усіх купе виходили люди.*

ВІДМІНОК

Розглянемо лише ті відмінкові форми, які мають слабку норму, що часто призводить до помилок.

Хитання щодо норм спостерігаємо в **родовому відмінку** однини іменників II відміни. Ці іменники мають закінчення **-а(я), -у(ю)**; однак вони не взаємозамінні.

Щоб з'ясувати, які саме іменники мають закінчення **-а**, а які **-у**, вивчіть таблицю.

-а(я)	-у(ю)
назви міст та інших населених пунктів: <i>Києва, Львова, Парижа, Лондона.</i>	назви населених пунктів, другою частиною яких є іменник, що має в родовому відмінку закінчення -у : <i>Кривого Рогу, Красного Лиману.</i>
географічні назви з наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі, а також із суфіксами присвійності -ов, -ев (-ев), -ин (-ін) : <i>Дінця□, Дністра□, Пслава, Тетерева;</i>	назви річок, озер, гір, островів, півостровів, країн, областей (крім зазначених) на -а, -я : <i>Амуру, Єнісею, Рейну, Кавказу, Сибіру, Криму;</i>
назви осіб, власні імена та прізвища: <i>студента, хлопця, Андрія, Франка;</i>	назви явищ природи: <i>вітру, туману, землетрусу;</i>
назви чітко окреслених	назви установ та організацій: <i>клубу,</i>

предметів: <i>автобуса, стола, гвинта, автобуса, олівця;</i>	<i>університету, інституту, універмагу;</i>
наукові терміни іншомовного походження: <i>атома, сегмента, квадрата, конуса</i> ; а також українські суфіксальні слова-терміни: <i>чисельника, відмінка, займенника</i> (але: <i>роду, виду, складу</i>).	літературознавчі терміни: <i>сюжету, роману, фейлетону, памфлету</i> ; іменники на позначення місця, простору: <i>абзацу, краю, лиману, рову, світу</i> (але: <i>берега, горба, хутора, майданчика, ставка</i>).
назви тварин і дерев: <i>вовка, коня, клена, дуба, ясена, явора</i> ;	назви рослин, кущів, плодкових дерев: <i>барвінку, щавлю, ковилю, очерету, ренклоду, ячменю</i> (але: <i>вівса, чагаря</i>).
назви грошових одиниць, мір довжини, площі, ваги, часу: <i>карбованця, долара, грама, місяця</i> (але: <i>віку, кварталу, року</i>).	назви збірних понять: <i>капіталу, хору, лісу, ансамблю, взводу, оркестру</i> (але: <i>кросворда, табуна</i>).
назви днів тижня, місяців, числові назви: <i>понеділка, вівторка, серпня, липня, мільйона</i> ;	назви речовини, матеріалу: <i>водню, азоту, піску, сиру</i> ; але <i>хліба</i> .
назви машин та їх деталей: <i>автомобіля, дизеля, мотора, поршня, кузова, трактора</i> ;	назви, почуттів, процесів, станів, властивостей, ознак: <i>болю, страху, ідеалу, принципу, інтересу, винятку, імпульсу, синтезу</i> ;
назви частин тіла, органів: <i>пальця, хребта, нігтя</i> (але: <i>стравоходу, мозку</i>).	назви суспільно-політичних формацій, явищ суспільного життя: <i>капіталізму, прогресу, руху, феодалізму</i> ;
	назви будівель, споруд, приміщень та їх частин: <i>будинку, поверху, вокзалу, метрополітену</i> (але: <i>бліндажа, куреня, млина, гаража</i>).
	більшість складних безсуфіксних слів (крім назв істот): <i>водопроводу, родоводу, живопису</i> ;
	назви видів спорту й танців: <i>баскетболу, боксу, тенісу, футболу, вальсу, танцю</i> (але: <i>гопака,</i>

Деякі іменники мають паралельні закінчення, причому значення слів не змінюється: *полка – полку, стола – столу, моста – мосту, гурта – гурту*.

У ряді іменників зміна флексій впливає на значення: *акта* (документ) – *акту* (дія), *апарата* (прилад) – *апарату* (установа), *блока* (частина споруди, машини) – *блоку* (об'єднання держав), *елемента* (конкретне) – *елементу* (абстрактне), *рахунка* (документ) – *рахунку*(дія), *терміна* (слово) – *терміну* (строк). Сплутування цих закінчень впливає на зміст висловлення, **наприклад:** *Інженер з техніки безпеки зупинився біля апарату*, **норма:** *Інженер з техніки безпеки зупинився біля апарата*.

Слід запам'ятати і правильно використовувати форми **давального відмінка** однини іменників чоловічого роду, які можуть мати паралельні закінчення **-ові (-еві, -єві)** та **-у (-ю)**. У діловому стилі перевага надається закінченням **-у (-ю)**: *документу, ректору, менеджеру* (хоча форма *документові, ректорові, менеджерові* не є порушенням морфологічної норми), оскільки закінчення **-ові, -еві, -єві** найчастіше вживаються в розмовній мові, у художній літературі, особливо в іменниках – назвах людей і тварин. При нанизуванні однакових відмінкових форм допустима варіантність закінчень у іменників: *ректорові Іваненку Валентинові Миколайовичу*. Щоб уникнути двозначності в тексті при використанні збірних та абстрактних іменників, які мають однакові закінчення в родовому та давальному відмінках (**-у**), слід вживати в давальному відмінку закінчення **-ові, -еві, -єві**: *допомога заводу* (коли допомагає завод) і *допомога заводові* (коли допомагають заводу).

Вважається, що в іменниках – власних назв на **-ів, -їв, -ов (-ев, -єв), -ин (-ін, -їн)** у формі давального відмінка можливим є тільки закінчення **-у**: *Харкову, Києву, Льїну*.

Двозначності при використанні в одному документі іменників жіночого роду родового і давального відмінків можна уникнути такою побудовою речення, при якій відмінкова форма набуває однозначності: *контроль бухгалтерії – бухгалтерський контроль* та *контроль бухгалтерії – бухгалтерію контролюють*.

Форма **знахідного відмінка** може збігатися із формою називного або родового. Це пов'язано із граматичним розрізненням категорії істот / неістот, **наприклад**: *побачив викладача, однокурсника, монтажника*, але *показувати приклад, уміння* тощо. Однак деякі назви неживих предметів виступають у знахідному відмінку у двох формах – спільних із формами називного і родового відмінків: *купити олівець / олівця, написати лист / листа, перев'язати палець / пальця, заточити ніж / ножа*. Форми із нульовим закінченням є стилістично нейтральними, а отже, вживаються без будь-яких обмежень. Сфера вживання форм із закінченням **-а(я)** – розмовне мовлення і художня література.

Утворюючи форми **орудного відмінка**, слід пам'ятати про групи іменників. Тому маємо: *викладачем, каменярем, виконавцем, професором, плечем, площею*, а також: *інженером, вчителем, токарем, лікарем, господарем*. Але: *Гончаром, Плющом* (хоч: *гончарем, плющем*).

Закінчення у формах **місцевого відмінка** в іменниках II відміни залежить від прийменника, порівняймо: *по Дніпру, на Дніпрі, у Дніпрі, по мосту, на мості, по селу, на селі, у селі*.

При звертанні до особи вживається **кличний відмінок** (*Андрію, колего*). В усному мовленні перевага, як правило, віддається кличному відмінку. Цей відмінок надає звертанню теплоти, ласкавості. У випадках спілкування людей, не пов'язаних ні родинними стосунками, ні близькими відносинами, кличний відмінок також вживається.

Іменники-звертання, вжиті в кличному відмінку, сприймаються як вираз поваги. В офіційному листуванні також прийнято вживати форму кличного відмінка: *Шановний Петре Васильовичу, Шановна Тетяно Іванівно*.

Іменники I відміни твердої групи мають у кличному відмінку закінчення **-о**: *Світлано, весно, Миколо*, а м'якої та мішаної – **-е (-є)**: *земле, праце, Софіє*.

Іменники II відміни у кличному відмінку мають закінчення **-у (-ю), -е (-є)**: *Сергію, друже, краю, батьку, юначе*.

Іменники III відміни мають закінчення **-е**: *радосте, мудросте, любове*. Уживаються такі слова переважно у поетичному мовленні.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 52. Провідмінійте власне прізвище, ім'я та ім'я по батькові. Поясніть правила їх відмінювання.

Завдання 53. Запишіть подані іменники в родовому відмінку однини.

Барвінок, клуб, Харків, Кривий Ріг, бик, квадрат, університет, рахунок (дія), блок (угруповання), студент, ксерокс, заклад, комп'ютер, стиль, заголовок, долар, будинок, Дніпро, балет, льох, малюнок, Миргород, Іртиш, Юпітер, граніт, бузок, грім, ривок, Амур, Китай, шаблон (зразок), пароплав, вірш, успіх.

Завдання 54. Запишіть подані іменники в родовому відмінку множини.

Метр, гість, солдат, круча, джинси, апельсин, море, грам, книжка, межа, сукня, грузин, помідор, консерви, степ, ом, обличчя, пальто, підпис, почуття, море, туфлі, болгары, валянки, корективи.

Завдання 55. Подані іменники поставте у формі кличного відмінка.

Колега, пан Президент, Олег, Валерій Васильович, Валентина Дмитрівна, Настя, бабуся, Наталія, Михайло Павлович, Валерія Ігорівна, сержант, полковник, Богдан, Василь, Володимир Семенович, пані викладач, синок Іван, Андрій, Дмитро, любов, душа, Антоніна Петрівна, Анатолій Миколайович, колега Трохимчук, мрія, радість, брат Петро, Марія Федорівна, пан голова, дід Богдан, Наталя.

Завдання 56. Запишіть у формі родового та давального відмінка подані сполуки.

Іваненко Ігор Миколайович, Пушкарьов Олег Іванович, Іщенко Ольга Олександрівна, Панчишин Христина Павлівна, Залюбовський Олександр Іванович, Доценко Євгенія Анатоліївна, Дудка Петро Васильович, Савченко Катерина Володимирівна, Кобзаревич Валентин Дем'янович, Куцих Святослав Львович, Зінкевич Ангеліна Олександрівна, Петренко Любов Григорівна, Максимович Людмила Тимофіївна, Жук Андрій Сергійович.

Завдання 57. Визначте рід поданих іменників. Сформулюйте правила визначення роду іншомовних іменників.

Біль, кір, насип, вуаль, путь, розкіш, Сибір, шампунь, нежить, аташе, маестро, фламінго, івасі, цеце, сулугуні, леді, есперанто, авеню, салямі, кольрабі, кашне, жалюзі, інкогніто, протезе, Тбілісі.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що репрезентують морфологічні норми?
2. Які граматичні ознаки іменника як частини мови?
3. Яку роль у реченні виконують іменники?
4. Що впливає на віднесення назв неістот до того чи іншого роду?
5. Як визначити рід невідмінюваних іменників?
6. Як розподіляються іменники за формами числа?
7. Що впливає на вибір закінчень іменників II відміни у родовому відмінку однини?
8. Які особливості використання паралельних закінчень іменників у давальному відмінку однини?
9. Як визначаються закінчення іменників у кличному відмінку?

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Єльнікова Н. І. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Мовні норми) / Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – 44 с.
2. Зубков М. Г. Українська мова: Універсальний довідник. – Х.: ВД "ШКОЛА", 2006. – 496 с.
3. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, І. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. – 3-тє вид., перероб. – Київ: Либідь, 2005. – 488 с.
4. Токарська А. С. Українська мова фахового спрямування для юристів [Текст] : підручник / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 413 с.

НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ПРИКМЕТНИКА

Прикметник – це самостійна частина мови, виражає постійну ознаку предмета в граматичних категоріях роду, числа, відмінка.

Відповідно до значення прикметники поділяють на три розряди: *якісні, відносні, присвійні*.

Якісні прикметники називають колір, розмір, форму, смак, зовнішні чи внутрішні властивості предмета, наприклад: *білий, великий, солоний, косий, м'який*. Ознака предмета може підсилюватися, що реалізується через суфіксальний словотвір: *зелений – зеленуватий, малий – замалий, важливий – надважливий* тощо.

Якісні прикметники утворюють *вищий і найвищий* ступені порівняння. Слід запам'ятати й правильно, відповідно до стилістичної норми, вживати форми ступенів порівняння прикметників.

Відомо, що є дві форми ступенів порівняння прикметників: *проста* (синтетична), яка передається одним словом, і *складена* (аналітична), яка передається двома словами. Кожна форма має свій спосіб творення. Однак на практиці спостерігаємо змішування способів, що веде до порушення норм.

Вищий ступінь.

Проста форма утворюється додаванням суфіксів **-ш**, **-іш** до кореня або основи прикметника: *зелений – зеленіший, холодний – холодніший*. При творенні вищого ступеня за допомогою суфікса **-іш** основа прикметника залишається без зміни: *тугий – тугіший, сухий – сухіший*.

При творенні вищого ступеня за допомогою суфікса **-ш** основа прикметника може зазнавати певних змін:

1. суфікси **-к-**, **-ок-**, **-ек-** випадають: *солодкий – солодший, глибокий – глибокий*;
2. приголосні **г, з, ж**, разом із суфіксом **-ш** змінюються на **-жч-**: *тяжкий – тяжчий, низький – нижчий, вузький – вузьчий, дорогий – дорожчий*;

Вищий ступінь кількох прикметників утворюється від інших основ, а саме: *добрий, хороший – кращий, ліпший; гарний – кращий; поганий – гірший; великий – більший; малий – менший*.

Від деяких прикметників проста форма вищого ступеня утворюється за допомогою різних варіантів суфікса: *гладкий – гладкий – гладкіший; товстий – товщий – товстіший, багатий – багатий – багатіший*. Окрім цього, одна із варіантних ступеневих форм може бути пов'язана з різними відтінками значення. Як правило, форма на **-ш** семантично ширша від форми із суфіксом **-іш**. Наприклад, *старший* може бути за: 1) віком, 2) соціальним статусом, положенням; але *старіший* – лише за віком.

Складена форма утворюється додаванням до звичайної прикметникової форми слів **більш** або **менш**: *менш рішучий, більш зручний*; але утворення на зразок: *більш правильніший, менш витриваліший* вважаються **ненормативними**.

Найвищий ступінь.

Проста форма утворюється додаванням префікса **най-** до форми вищого ступеня: *найсильніший, найглибший, найдовший.*

Складна форма підсилюється додаванням часток **що-, як-** до простої форми найвищого ступеня: *щонайсильніший, якнайкращий, щонайглибший.*

Складена форма утворюється додаванням до звичайного прикметника слів **найбільш, найменш**: *найбільш прогресивний, найбільш високий, найменш глибокий.* Ці форми властиві науковому та офіційно-діловому стилю.

Ненормативними є утворення на зразок: *найбільш прогресивніший, найбільш передовіший.*

Складена форма вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників має відтінок книжності, вживається переважно в науковому й офіційно-діловому стилях паралельно з простою формою: *більш ефективний метод, найбільш пріоритетний напрям.*

У розмовному мовленні перевага надається простим формам.

Порушенням норми вважається творення ступенів порівняння від відносних і присвійних прикметників, **наприклад**: *Серед молодих спеціалістів він найпрофесійніший фінансист.* Слово *професійний* позначає відношення до професії, а не якість. Тому ступені порівняння від нього утворювати не можна.

Не утворюють ступенів порівняння такі прикметники:

1. виражають назви абсолютних ознак, що не підлягають кількісному вимірові: *босий, сліпий, хворий, німий, заміжня, жонатий;*
2. означають назви мастей тварин: *буланій, гнідий, вороний, попелястий;*
3. означають назви кольорів за подібністю: *вишневий, салатний, цегляний;*
4. мають суфікси **-уват(-юват), -ав(-яв), -езн, -елезн, -ущ(-ющ)**, а також префікс **пре-** і вказують на більший або менший ступінь вияву ознаки в предметі без зіставлення його з іншим, напр.: *синявий, жовтуватий, величезний, здоровенний, пречудовий, ультрамодний, надивидкісний.* **Форми білявіший, чорнявіший – ненормативні;**
5. виражають суб'єктивну оцінку якості за допомогою суфіксів **-еньк, -есеньк, -ісіньк, -усіньк (-юсіньк)**: *маленький, чистесенький, тонюсінький, дрібнесенький;*
6. складаються з кількох основ: *чорно-білий, темноокий, дзвінкоголосий;*

7. віддієслівного походження з префіксом **не-**: *невмирущий, незламний, непохитний, неподільний*;

8. мають суфікси **-анн(-янн)**, **-енн** і означають дуже велику міру вияву ознаки: *невблаганний, непримиренний, нескінченний*.

Відносні прикметники позначають ознаку предмета не безпосередньо, а за відношенням до: а) предмета, напр.: *річний звіт, валютний рахунок, процентні ставки*; б) дії, процесу, стану, напр.: *коливний курс, платіжний баланс*; в) місця, часу, напр.: *внутрішній ринок, тимчасові коливання*; г) кількості, напр.: *подвійний курс*.

На відміну від якісних відносні прикметники є похідними, які утворені за допомогою суфіксів **-н-**, **-ов-**, **-ев-**, **-ськ-**, **-івськ-**, **-льн-**, **-ічн-** та ін. від іменникових, дієслівних, числівникових, прислівникових основ, напр.: *конкурс* → *конкурсний*, *план* → *плановий*, *біржа* → *біржовий*, *кореспондент* → *кореспондентський*, *банк* → *банківський*, *обчислювати* → *обчислювальний*, *технологія* → *технологічний*, *два* → *подвійний*, *сьогодні* → *сьогоднішній*.

Саме відносні прикметники переважають в текстах ділового мовлення. Конкретизуючи значення іменників, вони входять до термінологічних словосполучень, напр.: *паперові гроші, цінні папери, кредитний ризик, економічні відносини, страхові збитки, комерційний кредит*.

Присвійні прикметники виражають ознаку предмета за належністю його людині або тварині.

Отже, відповідно твірною базою можуть бути лише назви істот, від основ яких утворюються присвійні прикметники за допомогою суфіксів **-ів-** (**-їв-**), **-ин** (**-їн**), рідко **-ач-** (**-яч-**) або нульового, напр.: *Микола* → *Миколин*, *Петро* → *Петрів*, *Андрій* → *Андріїв*, *Оксана* → *Оксанин*, *Марія* → *Маріїн*, *зозуля* → *зозулин*, *соловейко* → *соловейків*, *вовк* → *вовчий*.

Типовою помилкою щодо творення присвійних прикметників чоловічого роду є додавання до основи закінчення **-ий**, напр.: *батьков-ий*, *Маріїн-ий*, *Сергієв-ий*. Повну форму можуть мати лише деякі присвійні прикметники, похідні від назв тварин, напр.: *орлиний, солов'їний, качиний*.

У діловому мовленні присвійні прикметники вживають рідко. Значення індивідуальної віднесеності особі найчастіше передають формами родового відмінка іменників, напр.: *наказ директора, заява Ігнатенка, стипендія студента*.

Присвійні прикметники можуть входити до складу термінологічних сполук (*фарадеєва стала, рентгенів струм, торрічеллієва порожнина*) або

фразеологізмів (*ахіллесова п'ята, авгієві стайні, гордіїв вузол, дамоклів меч*), втрачаючи, звичайно, значення присвійності. Однак і в цьому випадку є велика кількість конструкцій з родовим належності, напр.: *кільце Ньютона, закон Архімеда, прилад Ампера*.

Часто лексичне значення прикметників, яке ґрунтується на значенні твірного іменника, зазнає трансформацій. Це призводить до їх переходу з одного розряду в інший, напр.: *ведмежий барліг – ведмежа шкура – ведмежа послуга*.

Не мають присвійного значення і прикметники, що стали географічними назвами, прізвищами, напр.: *Київ, Львів, Коцюбинський, Микитин, Васишин, Ковалів*.

Типові помилки щодо вживання прикметникових форм:

1. Утворення форм ступенів порівняння від відносних прикметників: *найдемократичніша держава*;
2. Творенням плеонастичних ступеневих форм: *більш краща ситуація, більш глибоке вивчення історії*;
3. Уживання застарілих форм, які залишилися нормативними у російській мові: *самий відважний, самий красивий*;
4. Творення безпріменникових порівняльних конструкцій: *масштаби значніші наших*, (норма: *масштаби значніші за наші*).

Із погляду сучасної норми прикметники на зразок *рідная, великеє, сучаснеє* є ненормативними і вживаються в основному в поетичних текстах.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 58. Утворіть всі можливі ступені порівняння від таких прикметників:

Зелений, білий, аварійний, потенційний, демократичний, бойовий, правоохоронний, південний, дубовий, цікавий, смачний, лисий, голий, швидкий, старий.

Завдання 59. Виправте текст. Поясніть помилки.

1. Курсант Петренко виявився працюючішим. 2. Найбільш доцільніший спосіб оплати – кредитна картка. 3. Веллінгтон (Нова Зеландія) – найпівденніша столиця незалежної країни. 4. Самий прекрасний сімейний альбом у французького скульптора і фотографа Олена Лебуаля. 5. Радіо –

найдемократичніша медійна платформа. 6. Весняна частина сезону вийшла найменш продуктивніша, ніж осіння. 7. Мандрівникам варто знати не лише про самі цікаві і красиві, а й про най кримінальніші місця планети. 8. Ситуація на українському валютному ринку спокійніша. 9. Щоб у тебе завжди був пречудовіший настрій! 10. Ціни в них самі низькі тільки на непотріб. 11. Золота розкіш: велосипед дорожчий Ferrari. 12. Юлію Гарюнову визнано одним із найпрофесійніших топ-менеджерів держави.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Прикметник як самостійна частина мови.
2. Назвіть граматичні категорії прикметника.
3. Які прикметники утворюють ступені порівняння прикметників?
4. Які прикметники не утворюють ступенів порівняння?
5. Згадайте типові помилки щодо уживання прикметникових форм.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Єльнікова Н. І. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Мовні норми) / Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – 44 с.
2. Зубков М. Г. Українська мова: Універсальний довідник. – Х.: ВД "ШКОЛА", 2006. – 496 с.
3. Мацюк З. О. українська мова професійного спілкування: навч. посіб. для студ. Вузів / З. Мацюк, Н. Станкевич. – Київ, Каравела, 2010. – 352 с.
4. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, І. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. – 3-тє вид., перероб. – Київ: Либідь, 2005. – 488 с.
5. Токарська А. С. Українська мова фахового спрямування для юристів [Текст] : підручник / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 413 с.

НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ЧИСЛІВНИКА

Числівник – це самостійна частина мови, яка називає кількість або порядок предметів при лічбі (скільки? котрий?).

Числівниками послуговуються в інформаційних зведеннях, звітах, але, щоправда, часто порушуючи нормативність такого уживання: невідмінювання або неповне відмінювання складних і складених числівників; неправильне поєднання числівників з іменниками; неправильне вживання збірних числівників тощо.

За характером називання і граматичними ознаками числівники поділяють на **кількісні** та **порядкові**.

Кількісні числівники називають кількість предметів і виділяються питанням скільки?

За специфікою називання кількості предметів кількісні числівники поділяються на такі групи:

- 1) *власне кількісні* – називають кількість окремих предметів: п'ять, сімдесят вісім, сто, двісті один;
- 2) *дробові* – називають кількість частин предмета: півтора, дві третіх, вісім десятих;
- 3) *збірні* – називають кількість сукупних предметів: обидва, семеро, тридцятьоро;
- 4) *неозначено-кількісні* – називають приблизну кількість предметів: кілька, кількадесят, багато, чимало.

Збірні числівники, як правило, утворюються від власне кількісних перших трьох десятків (1 – 30) суфіксом -ер-, крім *обоє*, *обидва* (*обидві*), *троє*.

Кількісні числівники змінюються за відмінками і не мають ознак числа і роду (за винятком один/одна/одне(о)/одні; два/дві; півтора/півтори).

Порядкові числівники називають порядок предметів при лічбі і виділяються питанням котрий?

За граматичними ознаками і формою порядкові числівники подібні до прикметників:

- а) вони змінюються за родами, числами і відмінками залежно від іменників (сьом-ий день, сьом-а година, сьом-е число, сьом-і дні);
- б) виконують ті самі синтаксичні функції, що й прикметник – означення та іменної частини присудка: *Вам виходити на четвертій зупинці* (означення). *Він був першим на дистанції* (іменна частина присудка).

За кількістю коренів і формою (за будовою) всі числівники поділяються на прості, складні і складені.

- 1) Прості числівники мають один корінь і виражаються одним словом: нуль, шість, сорок, мільйон, сотий, дев'ятий;
- 2) Складні числівники мають два і більше коренів і виражаються одним словом: одинадцять (один/десять), п'ятсот, сімдесятий, стодвадцятисемитисячний;
- 3) Складені числівники мають два і більше коренів і виражаються окремими словами: тридцять п'ять, мільйон триста тисяч, дві тисячі другий, три восьмих.

Запам'ятайте, що нуль, тисяча, мільйон, мільярд – це числівники, а половина, раз, частина, сотня – іменники.

Особливості сполучуваності числівників з іменником

Характер сполучуваності числівників з іменниками залежить від семантичного розряду самих числівників та поєднаних з ними іменників.

1. Числівник *один* (*одна, одно / одне*) узгоджується з іменником у роді, числі та відмінку чи тільки числі та відмінку для форми *одні*, напр.: *один день, одна година, одне (одно) слово, одні двері*.

2. Власне кількісні числівники *два, три, чотири* поєднуються з іменниками в формі називного відмінка множини, що мають наголос родового відмінка однини, напр.: *два томи, три роки, чотири місяці*.

Форму родового відмінка однини мають іменники, структура основи яких у називному відмінку однини та множини різна, пор.: *дівчина – дівчата, ім'я – імена, громадянин – громадяни, болгарин – болгарини*. Отже, правильно сказати *дві дівчини, два імені, три громадянина, чотири болгарини*.

3. Числівники від *п'яти* до двадцяти, а також назви десятків, сотень та неозначено-кількісні числівники *кілька, декілька, кільканадцять, кількадесят, кількасот* поєднуються з іменниками у формі родового відмінка множини, напр.: *п'ять годин, сто днів, кілька хвилин*.

4. Відмінювані дробові числівники поєднуються з іменниками у формі родового відмінка однини, напр.: *одна друга площі, три четверті гектара*.

Такий же характер сполучуваності зберігають змішані дробові числівники, напр.: *одна ціла одна друга площі, дві цілі три четверті гектара, п'ять цілих сім десятих тонни*. Особливістю форми залежного від числівника іменника є її незмінність у непрямих відмінках, напр.: Н. *одна друга площі* Р. *однієї (одної) другої площі* Д. *одній другій площі* З. *одну другу площі* О. *однією (одною) другою площі* М. *(на) одній другій площі*.

Якщо до складених числівників входять слова *половина, чверть*, то форму іменника визначає числівник, який називає кількість цілих одиниць,

напр.: *два з половиною вагони, п'ять з половиною вагонів, чотири з чвертю години, шість з чвертю годин.*

5. Невідмінювані дробові числівники півтора, півтори вимагають форми родового відмінка однини, напр.: *півтора року, півтора відра, півтори гривні.* У синтаксичних позиціях непрямих відмінків, крім родового і знахідного, іменники виступають у формі множини відповідного відмінка, напр.:

У поєднанні з незмінним числівником *півтораста* (сто п'ятдесят) іменник має форму родового відмінка множини і змінює її відповідно у непрямих відмінках, напр.: *Н. півтораста гривень Р. півтораста гривень Д. півтораста гривням З. півтораста гривень О. півтораста гривнями М. (на) півтораста гривнях.*

6. Збірні числівники виявляють особливість сполучуваності з іменниками на рівні не лише граматичної форми, а й лексичного значення. Для збірних числівників характерне поєднання з іменниками, що є назвами істот, множинними іменниками та іменниками середнього роду (IV відміна) у формі родового відмінка множини, за винятком числівників обидва, обидві, для поєднання з якими використовують форму називного відмінка множини, напр.: *двоє львів'ян, четверо дверей, семеро козенят* але *обидва студенти, обидві студентки.*

7. Неозначено-кількісні числівники *багато, мало (небагато, немало, чимало)* поєднуються з іменниками на позначення предметів, що піддаються лічбі, та нерахованих предметів і понять. Перші мають форму родового відмінка множини, напр.: *багато книжок, мало студентів*, а другі – родового відмінка однини, напр.: *мало досвіду, багато критики.*

8. У складених кількісних числівниках форму іменника визначає останнє слово, напр.: *сто двадцять одна гривня, чотириста дві гривні, п'ятсот сімдесят вісім гривень.*

При поєднанні складених числівників, які закінчуються на *два, три, чотири* і не можуть мати у своєму складі збірних числівників, з множинними іменниками, іменниками четвертої відміни чи назвами нерахованих предметів використовують лічильні слова (*пара, одиниця, примірник, штука, голова* тощо), напр.: *двадцять дві пари окулярів, двадцять п'ять одиниць техніки.*

Особливості вживання числівників у діловому мовленні зумовлені специфікою наукового та офіційно-ділового стилю, а саме:

1. Обмежено використовують збірні числівники, напр.: *обидві (жінки), троє (друзів), четверо (нас).*

Не використовують збірні числівники для поєднання з іменниками на позначення офіційних осіб, а тільки власне кількісні, напр.: *п'ять (директорів, ректорів, професорів, банкірів)* замість п'ятеро (директорів, ректорів, професорів, банкірів).

Відсутні також збірні числівники типу *двійко, четвірко*, напр.: *двійко (дітей), четвірко (коней)*, які мають виразно розмовний характер.

2. Для позначення часу, звичайно, використовують порядкові числівники.

Для відповіді на запитання *котра година?* послуговуються сполученнями, до складу яких входять прийменники *на, за* та еліпсований іменник година або *хвилина*. Слід пам'ятати, що для називання часу до 30 хвилин вживають прийменник *на*, а після 30 хвилин – прийменник *за*, напр.: *п'ятнадцять на шосту (годину), десять на восьму (годину), за п'ятнадцять (хвилин) сьома (година)*.

Запам'ятайте! Допускають також вживання конструкцій *чверть на сьому і чверть по шостій, за двадцять сьома і двадцять (хвилин залишилося) до сьомої*.

Визначаючи точно час і відповідаючи на питання *о котрій годині?*, вживають прийменник *о (об)*, напр.: *засідання відбудеться о п'ятнадцятій годині; збори закінчилися об одинадцятій годині*.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 60. Поєднайте числівники з іменниками, розкривши дужки.

32 (зошит), 24 (студент), 1,5 (метр), 34 (ножиці), 16 (двері), 2,5 (кілометр), 41 (теля), 322 (сани), 153 (том), 7 (поросся), три п'яті (метр), 44 (смайлик), 144 (курча), 2 (колір), дев'ять (лящ), 3 (книга), 18 (кілограм, апельсин), 700 (грам), 34 (громадянин), 73 (автомобіль), 2 (хлоп'я), 2,5 (відро), 4 (друзі), 243 (вила), 1/3 (порція).

Завдання 61. Розкрийте дужки і виберіть потрібну форму числівника.

1. (Чотири, четверо, суддя) отримали попередження. 2. Ще (три, троє, свідок), допитаних у суді в рамках кримінальної справи, підтвердили законність проведення оперативно-технічних заходів щодо водія. 3. До заліщицьких лікарів за допомогою звернулися (п'ять, п'ятеро) неповнолітніх (студентка) місцевого агроколеджу. 4. В індонезійській провінції Західна Ява (тридцять три, троє, підліток) померли в результаті отруєння алкогольним коктейлем. 5. Ці (дві, двоє, кішка) не пропустили жодної вечері своїх хазяїв.

6. На Харківщині пожежні від вогню врятували (шість, шестеро, особа).
7. (сім, семеро, перевізник) заблокували на (два, година) трасу Київ – Чоп під Свалявою. 8. (чотири, четверо, доба) працівники управління житлово-комунального господарства проводили у Рівному роботи з насичення річки Устя киснем. 9. 27 серпня вночі можна було побачити (два, двоє, місяць) на небі. 10. (три, троє, підозрювані) були викликані до суду Стамбула в рамках розслідування справи щодо огляду вантажівок.

Завдання 62. Виправте текст. Поясніть помилки.

1. Більше п'ятидесяти відсотків сімей Полтавщини отримали соціальну підтримку. 2. Вона мені ногою по боці вцілила, а я по ній пару разів сумкою попала. 3. На конкурс громадських мікропроектів подали майже двохсот пропозицій. 4. Нічний розпродаж у Харкові: обіцяють знижки від тридцяти до сорока відсотків. 5. Нерівний бій між більшовицькою армією та трьома студентами – сумна сторінка в історії держави, що носить назву бою під Крутами. 6. Пару разів я відвідала курси снайперів, доки мудра людина мені не сказала: «Співачко, захисти пісню!». 7. У Житомирі вандали покрали колеса від смітників, вартість викраденого складає біля однієї тисячі гривень. 8. Більше мільйона осіб, винних у порушенні антиалкогольного законодавства, зазнали адміністративних стягнень. 9. Штормова погода в Україні затримається на пару днів. 10. Петренко задекларував більше восьмидесяти тисяч гривень.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Числівник як частина мови.
2. Назвіть розряди числівників.
3. Основні правила відмінювання числівників.
4. Як числівник поєднуються з іменниками?
5. Стилiстичні особливості числівників.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Єльнікова Н. І. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Мовні норми) / Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – 44 с.
2. Зубков М. Г. Українська мова: Універсальний довідник. – Х.: ВД "ШКОЛА", 2006. – 496 с.

3. Мацюк З. О. українська мова професійного спілкування: навч. посіб. для студ. Вузів / З. Мацюк, Н. Станкевич. – Київ, Каравела, 2010. – 352 с.
4. Токарська А. С. Українська мова фахового спрямування для юристів [Текст] : підручник / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 413 с.
5. Український правопис / НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови. – К.: Наукова думка, 2012. – 288 с.

НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ЗАЙМЕННИКА

Займенник – це самостійна частина мови, яка узагальнено вказує на предмет, ознаку, кількість, але не називає їх.

Отже, з-поміж усіх частин мови займенник вирізняється способом репрезентації (**вказівність**). Морфологічно вони дублюють іменники, прикметники, числівники. На це вказує й сама назва – замість іменних частин. Проте, входячи до названих класів слів, займенник має властиві тільки йому семантичні ознаки та синтаксичні функції.

Специфіка семантики займенників полягає в опосередкованості їх лексичного значення, тобто лише в сфері мовлення вони наповнюються конкретним змістом. З огляду на це займенники використовують тільки у відповідному контексті, у зв'язку з конкретною ситуацією, яка дає змогу визначити обсяг їх значень. Закріпленість займенників за ситуативною предметністю мовлення визначає їхнє основне функціональне призначення – **текстотвірне**, тобто займенники можуть замінювати назви предметів, присудки, навіть цілі речення і виступають засобом розгортання та встановлення змістових зв'язків у тексті, напр.: ***Це** місто – монстр. **Воно** себе пасе. **Воно** не знає, де **його** коріння* (Л. Костенко). У такий спосіб вони сприяють скороченню елементів тексту, конденсації висловлювання.

Кількість займенників у лексичному складі сучасної української літературної мови обмежена, але частота їх вживання дуже висока. Без допомоги займенників важко уявити собі процес побудови речення, хоча, звичайно, їх нагромадження без відповідного словесного оточення утруднює розуміння тексту.

Займенники привертають до себе увагу насамперед специфікою семантики: вони не дають характеристичної назви предметів чи явищу, а лише вказують на предмети, ознаки, кількість. Ця частина мови притаманна усім стилям. Нагадаємо, що займенники поділяються на:

особові {я, ти, ми, ви, він, вона, воно, вони);

зворотний {себе);

присвійні {мій, твій, свій, наш, ваш, їхній);

означальні {сам, самий, увесь, кожний, інший, всякий);

вказівні {цей, той, такий, сей, стільки);

питально-відносні {хто, що, який, чий, котрий);

заперечні {ніхто, ніщо, ніякий, нічий, нікотрий);

неозначені {будь-хто, абищо, хто-небудь, хтось, казна-що).

Завдяки семантичним особливостям, синтаксичним і морфологічним властивостям займенники можуть поєднуватися з різними частинами мови та виступати різними членами речення. Ця здатність займенника сприяє виразності висловлювання, конкретизації контексту.

Водночас неправильна побудова фрази із займенником може створювати двозначність, наприклад: *Передана до суду справа директора Орлової С. свідчить про належну її підготовку.* У даному реченні не зрозуміло, про чию підготовку йде мова: директора чи справи? Для конкретизації варто вжити уточнення, яке можна подати у дужках безпосередньо після займенника.

У мовленні юристів важливого значення набуває уміння послуговуватися особовими займенниками.

1. Так, неприйнятним у вживанні в офіційно-діловому стилі є займенник *я*. У службовому спілкуванні найчастіше послуговуються його множинною формою: *Ми розглянемо Вашу заяву. **Нам** не вперше доводиться Вас затримувати тощо.*

2. Стилістичного значення у діловому тексті набуває пропуск особового займенника у наказових формах дієслів: *Прошу організувати... Наказую вивчити... Прошу уточнити... Вимагаю притягти...* Щоб позбавити текст відтінку категоричності, слід додати до дієслова займенник **Ви, Вас, Вам**: *Пропоную **Вам** здати зброю.... Попереджаю **Вас** про необхідність з'явитися... Наказую **Вам** подати...*

3. Порушенням норми є надмірне використання займенників у тексті, що ускладнює сприймання і розуміння суті викладеного: *Слід мати на увазі, що **Ваша** особиста зброя – пістолет – призначена для влучення у злочинця з близької Відстані. **Його** кулям властива значна сила, тому **Ви і вони** надаєте тілу сильного удару, від **якого** створюється неодмінно стресова ситуація.*

4. Порухенням норми літературного мовлення є використання регіональних відповідників до займенників: *У нього все так складалося: то єйні батьки не хотіли його, то його батьки не хотіли неї.*

5. Таким самим порушенням норми в усному мовленні є неправильне наголошування займенників: *мої документи, твої і прави.*

6. Порухенням норми є така побудова речення, в якому особові займенники **він**, вона, воно, вони можуть стосуватися одночасно кількох іменників з однаковою формою роду і числі: *Усім відома ситуація у правоохоронних органах: бракує досвідчених фахівців, пального, сучасної апаратури та автомобілів і водночас їм доводиться часто вислуховувати нарікання громадян на їх незадовільну роботу.*

Щоб удосконалити виклад, треба застосовувати один із кількох можливих варіантів перебудови речення: 1) *Усім відома ситуація у правоохоронних органах: бракує досвідчених фахівців, а також часто не вистачає сучасної апаратури, автомобілів, пального. І водночас правоохоронцям доводиться висловлювати нарікання на свою адресу щодо незадовільного виконання обов'язків.* 2) *Усім відома ситуація у правоохоронних органах: бракує досвідчених фахівців, а також часто не вистачає сучасної апаратури, автомобілів, пального. І водночас їм, правоохоронцям, нерідко доводиться вислуховувати нарікання громадян на незадовільний стан правоохоронної діяльності.*

7. Присвійні займенники *її, його, їх, свій*, уживання яких у тексті пов'язане з двома іменниками, створюють двозначність.

Наприклад: *представник митниці наказав депутатові віддати свій паспорт.* У цьому реченні займенник *свій* може стосуватися як іменника *представник*, так і іменника *депутат*. Тому щоб внести ясність, речення слід перебудувати: *Представник митниці наказав, щоб депутат віддав свій паспорт.* Або: *Представник митниці наказав депутатові: "Віддайте свій паспорт".*

8. Часто присвійні займенники створюють надмірність у висловлюванні: *мій власний план, моя автобіографія, мій автопортрет, моя власна точка зору* тощо. Нормативними є: *мій план/власний план; моя біографія/автобіографія; мій портрет/автопортрет; моя точка зору/власна точка зору.*

9. Займенник себе також може спричинити двозначність, якщо у реченні є два іменники, яких він може стосуватись: *Командир наказав капітанові викликати вогонь на себе.* У цьому реченні займенник *себе* може стосуватися як іменника *капітан*, так і іменника *командир*. Щоб уникнути двозначності, треба перебудувати речення: *Командир наказав капітанові,*

щоб він викликав вогонь на себе. Або: Командир наказав капітанові: «Викликай вогонь на себе».

10. Ненормативними є вислови *поводити себе, чути себе, представляти собою*, замість нормативних: *поводитися, чути, бути* (є).

11. Вказівний займенник *цей* може бути співвіднесений із різними словами в контексті, наприклад: *Організована злочинність далі набуває поширення. Боротьба зі збройними угрупованнями посилюється. Із цим не можна миритися.* У такому контексті займенник *цей* може стосуватися як поширення організованої злочинності, так і боротьби з нею. Текст слід перебудувати таким чином: *Організована злочинність далі набуває поширення. І з цим не можна миритися. Тому боротьба зі збройними угрупованнями посилюється.*

12. Уживання російського займенника *любой* (*любий*) замість *будь-який* також є порушенням норми, наприклад: *До нього можна застосувати любу статтю Кримінального кодексу.* Норма: *До нього можна застосувати будь-яку статтю Кримінального кодексу.*

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 63. Назвіть недоліки наведених речень і усуньте їх.

1. Протягом 516 днів близько сотні фахівців займалися реставрацією знаменитого римського фонтану ді Треві. В цілому від кіптяви, бруду і нальоту ними було очищено близько 4 тис. квадратних метрів каменю, а також 360 квадратних метрів ліпнини і скульптур. 2. Конституційний суд вирішив, що остаточно зміни до Конституції можуть ухвалюватися на любій сесії верховної ради. 3. Я маю свою особисту думку щодо цього виступу. 4. Повідомляємо Вас, що 15 березня о 15:00 в актовій залі відбудуться збори трудового колективу. 5. Волонтери розповіли, як їх колега перехитрила бойовиків і уникла полону. 6. Настав час щиро подякувати Вас за вашу плідну роботу. 7. Директор звільнив Іващука з обійманої посади і призначив на його місце Василенка. Таке рішення не схвалюють у колективі. 8. Коли Галина Степанівна зустріла Ірину Сергіївну, вона була вже начальником відділу. 9. Представник митниці наказав артистові віддати свій паспорт. 10. Свідок стверджував, що злодій встиг добігти до його автомобіля.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Займенник як частина мови.
2. Схарактеризуйте розряди займенників.

3. У чому полягають особливості вживання займенників в офіційно-діловій сфері?
4. Назвіть помилки щодо неправильного застосування займенників.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Єльнікова Н. І. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Мовні норми) / Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – 44 с.
2. Волкотруб Г. Стилістика ділової мови : Навч. посібник / Г. Й. Волкотруб; Міжрегіональна академія управління персоналом. – К.: МАУП, 2002. – 208 с.
3. Зубков М. Г. Українська мова: Універсальний довідник. – Х.: ВД "ШКОЛА", 2006. – 496 с.
4. Мацюк З. О. українська мова професійного спілкування: навч. посіб. для студ. Вузів / З. Мацюк, Н. Станкевич. – Київ, Каравела, 2010. – 352 с.
5. Токарська А. С. Українська мова фахового спрямування для юристів [Текст] : підручник / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 413 с.

НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ДІЄСЛОВА ТА ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ

Дієслово– це повнозначна частина мови, яка означає дію або стан і виражає це значення в граматичних категоріях виду, стану, способу, часу, особи (роду), числа.

Дієслово як частина мови являє собою систему п'ятьох граматичних форм:

1. Інфінітив.
2. Власне дієслово (особово-родові форми).
3. Дієприкметник.
4. Дієприслівник.
5. Предикативні форми на -но (-ено), -то.

ЧАС

Час – це дієслівна граматична категорія, яка виражає відношення дії до моменту мовлення. В сучасній українській літературній мові розрізняють теперішній, майбутній, минулий і давноминулий час.

У діловому мовленні поширені дієслова теперішнього часу із значенням позачасовості – теперішній постійний, виражені формами 1-ої особи множини, 3-ої особи однини та множини, напр.: ***вважаємо** за доцільне звернутися до ректора університету з пропозицією відкликати...; рівень інфляції становить; банк **впроваджує** нові форми роботи з клієнтами; **допускають** до участі в конкурсі осіб...*

Теперішній час може вживатися в значенні майбутнього, якщо треба підкреслити обов'язковість виконання дії, напр.: ***Нарадарозпочинається** об 11 годині!*

Майбутній час представляють дієслова недоконаного виду (складена форма), напр.: *На засіданні вченої ради **буде доповідати** завідувач кафедри.*

СПОСІБ

Спосіб – це дієслівна граматична категорія, яка виражає відношення дії до дійсності. Категорія способу об'єднує три граматичні значення – дійсного, умовного, наказового способу. Дійсний спосіб репрезентують часові форми дієслів, про особливість вживання яких зазначалося. Окрім них, можливе використання форм дієслів наказового способу, здебільшого в усному мовленні, напр.: *виконайте, допоможіть, прочитайте, ознайомтесь, вимагайте; хай попрацює, нехай запросять*. У творенні форм наказового способу українського дієслова не бере участі допоміжне слово ***давайте***. Отже, вирази типу *давайте проголосуємо, давайте привітаємо* **не є нормативні!** Вживаючи форми наказового способу, варто враховувати ситуацію спілкування, зважати на норми мовленнєвого етикету: паралельно із дієсловами наказового способу можна вживати варіантні описові звороти або слова, що пом'якшують категоричність наказу, напр.: *пробачте (пробачте, будь ласка; прошу пробачення); заходьте (прошу заходити).*

СТАН

Стан – це дієслівна граматична категорія, яка виражає відношення дії до суб'єкта та об'єкта одночасно. Логічні відношення дії до безпосереднього виконавця та об'єкта, на який спрямована ця дія, граматично виражається формами дієслів пасивного, пасивно та зворотного стану.

Дієслова активного стану позначають дію суб'єкта, спрямовану на об'єкт, виражений формою знахідного відмінка без прийменника (у випадку вживання дієслова з часткою ***не*** об'єкт названий формою родового відмінка) або родового із значенням частина від цілого, напр.: *Банк **проводить** валютні операції (Банк **не проводить** валютних операцій); Банк **встановлює***

нормативи; Залік дозволяє скоротити заборгованість і прискорити розрахунки.

У більшості випадків надають перевагу активній конструкції. Це відбувається навіть тоді, коли реальний суб'єкт мислиться неозначено, напр.: *Грошові доходи (витрати) оцінюють за такими статтями; Розрізняють такі нормативи питомих капітальних вкладень*.

Використання дієслів пасивного стану пов'язані з потребою акцентувати увагу на об'єкті, а не на дії, напр.: *Нормативи встановлюються банком*. Однак зловживати такими структурами не варто.

У науковому, офіційно-діловому стилях використовуються тільки книжні дієслова та їх форми (*накопичувати, активізувати, заохочувати*).

У публіцистичному, науковому та офіційно-діловому стилях інфінітив вживається із закінченням **-ти** (*здійснювати, виконувати, рахувати, фінансувати, забезпечувати*). Закінчення **-ть** вживається в усному мовленні й характерне для художнього й розмовного стилів.

Дієслова І особи множини можуть вживатися замість І особи однини. Це буває у випадку, коли той, хто говорить, не бажає виділяти себе з числа своїх читачів або слухачів (*Розглянемо це питання на завтрашньому засіданні*). Таке вживання властиве вищеназваним стилям. Воно має місце у наукових творах, доповідях, лекціях.

Дієслова доконаного виду утворюють просту форму майбутнього часу (*поскаржимося, сплатимо, переглянемо*). Доконаний вид у ділових паперах твориться за рахунок префіксації (*завізувати, запроектувати, сконструювати*).

Дієслова недоконаного виду мають просту і складену форми майбутнього часу. Для ділового стилю характерні складені форми (*працюватимемо – будемо працювати, контролюватимуть – будуть контролювати, забезпечуватиметься – буде забезпечуватись*).

У ділових паперах форми наказового способу передаються описовими лексичними засобами: *потрібно виконати, необхідно подати, бажано переглянути*.

Із неозначено-кількісними словами (*низка, ряд, більшість, мало* і т. ін.) дієслова вживаються в однині (*більшість працівників з'явилася*).

Дієслово **вибачаюсь (-ся)** має у своєму складі колишній займенник **ся**, що був формою від **себе – я**, порівняйте: *збираюся (я збираю себе)*. Отже, неправильно (*Я вибачаюсь (-ся)* – правильно: *Вибачте мені; прошу вибачення; пробачте; даруйте та ін.*)

У ділових паперах перевага надається активним конструкціям або ж безособовим конструкціям з дієслівними формами на *-но, -то*. У таких текстах ідеться про наслідки якихось заходів чи подій у момент мовлення (*рішення було достроково виконане нашою фірмою – наша фірма достроково виконала рішення; забороняється – заборонено; не використані – не використано*).

Лексико-граматичною особливістю сучасної української мови є майже повна відсутність у ній активних та пасивних дієприкметників теперішнього часу. При вимові й на письмі їх краще замінити підрядною конструкцією: *працюючий над новою книгою – який (що) працює над новою книгою, гальмуючий – який (що) гальмує, керуючий – який (що) керує*.

Сфера використання активних дієприкметників – здебільшого термінологічна лексика: *тонізуючі речовини, ведуче колесо, лежачі хворі* тощо. Хоча й у цій сфері намагаються уникати таких дієприкметників: *завідувач*, а не *завідуючий*, *командувач*, а не *командуючий*. Словосполучення «виконуючий обов'язки» доцільно замінити на «*виконувач обов'язків*». Також немає підстав для існування в українській мові дієприкметника «*слідуючий*». Натомість маємо прикметник «*наступний*», який уживаємо в часовому й просторовому значенні: *наступний рік, наступного вівторка, наступна зупинка*.

Але не завжди російське «*следующий*» необхідно перекладати словом «*наступний*». Для узагальнювання слід використовувати займенник «*такий*»: *у курсовій роботі розглянемо такі питання. Міністр внутрішніх справ України заявив таке:* (далі викладається зміст заяви).

Конструкцію «*Поезд, следующий через станцию...*» перекладають так: «*Потяг, який прямує через...*».

Укр. відповідниками рос. *поступать* є *чинити, робити* (коли йдеться про якісь дії), *поводитися* (про ставлення до когось, чогось), *надходити* (про заяву, пропозицію, гроші, книжки), *вступати* (до навчального закладу, організації). Скажімо, рос. «Справочник для *поступающих* в вузы» – укр. «Довідник для *вступників* до вишів». Одним зі способів заміни російських активних дієприкметників є використання іменників: *поступающий – вступник, работающий – працівник, играющий – гравець, проживающий – мешканець, нападающий – нападник*.

Активні дієприкметники теперішнього часу найчастіше відтворюються прикметниками: *панівний, руйнівний, гальмівний, всеохопний, захопливий, чарівливий, навколишній (довколишній), життєствердний* тощо. Отже,

гальмівний (не гальмуючий) центр, панівна (не пануюча) ідея, навколишнє (не оточуюче) середовищу, координаційний (не координуючий) центр тощо.

Уживання дієприкметників активного стану з -уч-, -юч- не рекомендовано нормами сучасної української мови, тому активно вживане у мовленні «наступаючий» слід замінити на: *прийдешній*; який *наступає*. Наприклад: *Вітаю з наступаючими святами – вітаю із прийдешніми святами; наступаючий на захід полк зупинився – полк, який наступав на захід, зупинився.*

Пасивні дієприкметники на -мий здебільшого замінюють дієприкметниками на -ний (які за походженням належать до минулого часу, але в певному контексті набувають ознак теперішнього): рос. *управляемый, производимый, познаваемый, склоняемый* – укр. *керований, вироблюваний, пізнаваний, відмінюваний* та ін.

В інших випадках замість дієприкметників на -мий (*незамінимий, невловимий, недостижимий, негасимий, незборимий*) треба використовувати прикметники на -ний: *незамінний, невловний, недосяжний, незгасний (непогасний), незборний*.

Дієприслівник – це незмінна форма дієслова, яка виражає супровідну до основної дію (завершену або незавершену).

Дієприслівники недоконаного виду утворюються від основи теперішнього часу дієслів недоконаного виду за допомогою суфіксів **-учи / -ючи** (від дієслів I дієвідміни) або **-ачи / -ячи** (від дієслів II дієвідміни), напр.: *тонуть (тон-уть) → тонучи, купувати (купу-ють) → купуючи, просити (прос-ять) → просячи, кричати (крич-ать) → кричачи*. У зіставленні з основним дієсловом-присудком конкретизується їх часова співвіднесеність: а) одночасності, напр.: *Шумлять, з'їжджаючись на свято, люди*; б) попередності, напр.: *Дивуючись зі спритності виконавців, керівник, однак, похвалив їх роботу*; в) наступності, напр.: *Готуючи бланків, він забув попередньо узгодити їх структуру з керівником*.

Дієприслівники доконаного виду утворюються від основи інфінітива за допомогою суфіксів **-ши** або **-вши**, вибір яких зумовлений характером кінцевого звука основи (приголосний або голосний), напр.: *прибіг-ти → прибігши, сказа-ти → сказа-вши*. Виражають, як правило, додаткову дію, яка відбувається перед основною, напр.: *Заслухавши та обговоривши звітну доповідь керівника відділу, працівники одноголосно ухвалили...*

Особливістю вживання дієприслівників є їх неодмінний зв'язок із суб'єктом – виконавцем основної дії. Порушення такої співвіднесеності призводить до логіко-синтаксичних помилок, напр.: *Перевірка пройшла, не*

виявивши ніяких порушень; *Зважаючи* на подвійну функцію, їх кількість *коливається* від двох до п'яти.

Дієприслівники можуть відноситись також до предикативних прислівників, інфінітивів, безособових дієслів і виступати в еліптичних конструкціях, напр.: *Важко стає, таке згадуючи; Треба заспокоїтися, забувши про неприємності; Перебираючи факти, не віриться у непричетність їх до справи.*

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 64. Назвіть речення, в яких дієслова вжиті з порушенням норми. Виправте текст.

1. У Румунії релігія викладається на всіх етапах обов'язкової освіти з нульового до 12 класу. 2. Побачивши патрульний автомобіль, він почав виражатися нецензурно. 3. Навчаючись разом в технікумі, вона залишилася для мене подругою на все життя. 4. Валентино Іванівно, я вибачаюся за запізнення. 5. Саме там Джакомо заробив другу хворобу і програв компанії підвипивших ченців всі гроші. 6. Розшукується чоловік, який зник близько тижня тому, телефон знаходиться поза зоною досяжності. 7. Стрілянина під Києвом – ще один п'яний водій спробував виявити опір патрульним. 8. У повітрі розповсюджується звукова хвиля з частотою 1,7 кГц. 9. Конвенція про заходи, направлені на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності. 10. Ви звертаєтесь до органу опіки та піклування з проханням лишити чоловіка батьківських прав. 11. Чому людина іноді не рахується з думкою іншої людини? 12. Кабінет Міністрів має намір об'явити конкурс на посаду уповноваженого з питань сім'ї, про це сказано в повідомленні на сайті уряду. 13. Лише минулої доби в пунктах обігріву було оказано допомогу понад 2 000 осіб. 14. Депутати пропонують відклонити звіт Кабміну і визнати його діяльність незадовільною. 15. Так, доволі актуальним є питання захисту від крадіжок, які здійснюються у магазинах.

Завдання 65. Утворіть від поданих дієслів усі можливі форми дієприкметників, складіть із ними словосполучення. Поясніть спосіб творення дієприкметників.

Спостерігати, завершувати, підписати, укласти, обрати, підтвердити, запросити, контролювати, призначити.

Завдання 66. Перекладіть українською мовою словосполучення, до складу яких входять дієприкметники.

Приемы, применяемые преступниками; заключаемый договор; сейчас будут отвечать следующие студенты; сложившаяся вокруг ситуация; желаемый результат; проживающие в этом доме; задержание лица, подозреваемого в совершении преступления; освещаемый в прессе; следующая через станцию электричка; защищенные щитом участки тела; далее в нашей работе рассмотрим следующие вопросы; преступление, совершаемое несколькими преступниками; ранее задержанный преступник; приобретаемые навыки; подъехавший автомобиль; следующий советам врача; занимаемая должность; вызываются следующие лица.

Завдання 67. Перекладіть речення українською мовою.

1. Я – не тело, наделенное душой, я – душа, часть которой видима и называется телом. (П. Коэльо). 2. Женщина, экономящая на себе, вызывает у окружающих только одно желание – сэкономить на ней ещё больше. (Э. Ремарк). 3. Упавший духом гибнет раньше срока. (О. Хайям). 4. Есть люди уютные, как дом. Обнимаешь их и понимаешь: я дома. (Э. Сафарли). 5. Мужчина, способный на поступки, обречен быть любимым. (К. Шанель). 6. Я жизнь воспринимаю как подарок, мне посланный от Бога в день рождения. (И. Губерман). 7. Кто не знает, куда направляется, очень удивится, попав не туда. (М. Твен). 8. Убитых словом добивают молчанием. (У. Шекспир). 9. Лучше век учиться, нежели пребывать незнающим. (А. Суворов). 10. Желаящий учить того, кто высокого мнения о своём уме, попусту тратит время. (Демокрит).

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Дієслово як самостійна частина мови
2. Які граматичні ознаки характерні для дієслова?
3. Назвіть основні форми дієслів.
4. Назвіть особливості використання дієслів та дієслівних форм у мові професійного спрямування.
5. Особливості перекладу дієприкметників.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Єльнікова Н. І. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Мовні норми) /

Сльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – 44 с.

2. Мацюк З. О. українська мова професійного спілкування: навч. посіб. для студ. Вузів / З. Мацюк, Н. Станкевич. – Київ, Каравела, 2010. – 352 с.

3. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, І. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. – 3-тє вид., перероб. – Київ: Либідь, 2005. – 488 с.

4. Токарська А. С. Українська мова фахового спрямування для юристів [Текст] : підручник / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 413 с.

МОРФОЛОГІЧНИЙ СКЛАД ТА ПРАВОПИС ПРИЙМЕННИКІВ

Прийменник – це службова частина мови, що виступає разом із відмінковою формою іменника, займенника, прикметника та числівника для вираження залежності її від інших слів у словосполученні.

За допомогою прийменників виражаються відношення дії до предмета (*знав від початку*), між предметами (*один з них*), ознаки до предмета (*теорема без доведень*).

За походженням прийменники бувають **непохідні (первинні)** – *без, в (у), до, для, з (із, зі), за, об, від, на, над, під, по, при, про, між* та ін. – та **похідні (вторинні)**, утворені складанням двох або кількох прийменників (*задля, понад, поміж, заради, посеред, з-поміж, з-під* бо шляхом переходу інших частин мови у прийменники (*у разі, протягом, зважаючи на, близько...*)).

За будовою прийменники бувають **прості** (*без, до, з*), **складні** (*заради, з-поміж, довкола*), **складені** (*згідно з, відповідно до, у зв'язку з*).

Сфера вживання прийменників у діловій мові необмежена. Виражаючи смислові відношення між словами не самотійно, а спільно з відмінковими закінченнями іменника або займенника, прийменник утворює прийменниково-відмінкову конструкцію: *занепокоєні з приводу дій, у відповідності до, у залежності від*. Часто прийменниково-відмінкові форми синонімічні безприйменниково-відмінковим: *занепокоєні діями, відповідно до, залежно від*.

У діловому мовленні традиційно закріплені значення прийменників для передачі різних відношень:

1) просторових – *в(у), на, з, від, над, перед, вздовж, при, до, край, біля, поза, крізь, навпроти: на підприємстві, при фірмі, до керівництва*.

2) часових – *за, з, у, до, о, об, через, над, під час, після: за звітний період (за весь час), у звітний період (протягом часу, за який звітують), о восьмій годині, під час перевірки, через тиждень, у зазначений термін.*

3) причинових – *від, через, з, за, у зв'язку, в силу, з нагоди, завдяки, всупереч, внаслідок: у силу обставин, з нагоди ювілею, через хворобу, за умови, у зв'язку з відсутністю, всупереч розпорядженню.*

4) мети – *для, на, про, заради, щодо, задля: на випадок, ради успіху, щодо покращання, для місцевих потреб, на місцеві потреби.*

5) допустовості – *при, всупереч, окрім, незважаючи на, відповідно до: всупереч правил, окрім роботи, незважаючи на попередження, при нагоді.*

Уживаючи прийменники, важливо враховувати їх стилістичну характеристику. Так, прийменники *внаслідок, у зв'язку з, згідно з, відповідно до, у справі, у питанні, по лінії* властиві діловому мовленню, сфера функціонування прийменників *проміж, побіч, насупроти, попри* обмежена розмовною мовою.

Іноді стилістично розрізняються конструкції з нейтральними прийменниками, наприклад такі: *алергія до ліків, алергія на ліки (нейтр.).*

При виборі прийменникової чи безприйменникової конструкції, перевага надається безприйменниковій: *зрікатися від ідеалів – зрікатися ідеалів, повідомляти по телефону - телефонувати, оплатити за проїзд – оплатити проїзд, приурочувати до відкриття – приурочувати відкриттю.*

У прийменникових конструкціях іменник повинен ставитися в правильному відмінку: *всупереч проблем – всупереч проблемам, завдяки опитування – завдяки опитуванню, наперекір рішень – наперекір рішенням* (тобто при помилковому використанні найчастіше порушується характер керування при прийменниках, що вимагають давального відмінка).

Не слід нагромаджувати у вузькому контексті однакові прийменники: *На наступному тижні на честь свята на сценах театрів, на відкритих майданчиках, на Центральному стадіоні відбудуться найрізноманітніші концерти, на які ми запрошуємо киян і гостей столиці.*

Пропуск прийменника створює двозначність тексту: *лист організації – від організації, до організації.*

У діловому стилі української мови є ряд особливо часто повторюваних усталених словосполучень дієслівного типу, де заміна прийменників неможлива: *витрати на, відрахування на, винагорода за, покладається на, у відповідь на, у відповідності з, відповідно до, у зв'язку з, згідно з, залежно від, виходячи з.*

При однорідних членах речення слід дотримуватись таких основних правил вживання прийменників:

1. Однакові прийменники можуть повторюватися або не повторюватися перед кожним однорідним членом речення, наприклад: *Рантом налізули до нього тихі мрії про товариство та про вільне життя*.

2. Прийменники не випускаються:

- якщо однорідні члени вимагають різних прийменників: *Сергій вічно щось майстрував на подвір'ї або у своїй кімнаті...*
- при однорідних членах речення, пов'язаних повторюваними (і – і, ні – ні, то – то, або – або, чи – чи) або парними (не тільки – але й, не стільки – скільки як) сполучниками: *Спасибі тобі, щирий мій друже, і за папір, і за лист твій, ще кращий паперу.*
- при однорідних членах речення, значно поширених залежними словами: *Директор розповів про роботу підприємства у третьому кварталі цього року і про перспективи розвитку на наступний рік.*

СИНОНІМІЯ ТА ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ПРИЙМЕННИКІВ

Значна кількість помилок трапляється при побудові словосполучень із прийменниками при перекладі з російської мови. Найчастіше трапляються помилки у перекладах з російської мови конструкцій з прийменником *по*. В окремих значеннях цей прийменник має в українській мові різні відповідники.

Однією з найпоширеніших синтаксичних вад засобів масової інформації (а під їхнім впливом і розмовного мовлення) є надуживання конструкціями з прийменником *по*: *майстерня по ремонту одягу; бюро по працевлаштуванню; комітет по цінах; проректор по науковій роботі; екзамен по англійській мові; працюють по змінному графіку* тощо. У всіх наведених прикладах прийменник *по* неправильно вжито. Правильні варіанти такі: *майстерня ремонту (лагодження) одягу; бюро працевлаштування; комітет цін; проректор з наукової роботи; іспит (екзамен) з англійської мови; працюють за змінним графіком.*

Прийменник *по* в українській мові поєднується лише:

1. У складних прислівниках з іншими частинами мови:

1. з іменниками: *по можливості, по суті;*
2. з прикметниками: *по-господарськи, по-дружньому, по-українськи;*
3. із займенниками: *по-нашому, по-своєму;*

4. із числівниками: *по троє, один по одному, по-друге.*
2. З іменниками у місцевому відмінку і вживається:
1. зі значенням мети: *послали по інструктора, вирушили по матеріал;*
 2. зі значенням місця чи напрямку дії та її поширення: *трансляція по телебаченню, наказ по фірмі, розпорядження по відділу, черговий по вокзалу.*
3. З прикметниками: *по чайній ложці, по зеленій поверхні.*
4. З числівниками: *отримати по десять балів, по дві пропозиції.*

В інших випадках російські конструкції з прийменником **по** мають такі українські відповідники:

Позначення шляху руху або місця,

де відбувається дія

бегать по стадиону – бігати по стадіону

поднимаются по лестнице – піднімаються по сходах (сходами)

Позначення напрямку

плывть по течению – пливати за течією

Позначення способу називання

называть по фамилии – називати на ім'я

Позначення причини

отпуск по болезни – відпустка через хворобу

по ошибке – через помилку

по семейным обстоятельствам – через (за сімейних обставин)

по счастливой случайности – завдяки щасливому випадку

Позначення часу

по выходным дням – у вихідні дні

по целым дням – цілими днями

Позначення мети, призначення

вызвать по делам службы – викликати у службових справах

комиссия по составлению актов – комісія для складання актів

Позначення кількості

по 25 человек в группе – по 25 осіб у групі

Позначення понять, що окреслюють певне коло знань, галузь науки, діяльності

инженер по образованию – інженер за освітою

инспектор по технике безопасности – інспектор з техніки безпеки

работать по технической части – працювати в галузі техніки

учебник по физике – підручник з фізики

Позначення якості, властивості

важный по значению – важливий за значенням

добрый по натуре – добрий за вдачею (доброї вдачі)

по единой форме – за єдиною формою

Позначення часових відношень

по получении аттестата – після одержання аттестата

Позначення засобу зв'язку

послать по почте – послати поштою(по пошті)

Позначення відповідності

по приказу – за наказом

по состоянию здоровья – за станом здоров'я

Також труднощі виникають при перекладі конструкцій і з іншими прийменниками. Російські словосполучення з прийменником українською мовою передаються за допомогою прийменників *на, до, з, за, про, при, як, о* та ін. або ж безприйменниковими конструкціями: *в адрес – на адресу, в алфавитном порядке – за абеткою, в виду (иметь) – на увазі (мати), в должность (вступать) – на посаду (ставити), в защиту – на захист, в знак уважения – на знак поваги, в нашу пользу – на нашу користь, в известность (поставить) – до відома (довести), ввести в состав – ввести до складу, в пример (поставить) – за приклад (поставити), в получении расписался – про одержання розписався, в случае неуплаты – при несплаті, в порядке исключения – як виняток, в семь – о сьомій, в одиннадцать – об одинадцятій, сейчас без четверти шесть – зараз за чверть шоста, в дальнейшем – надалі, возводит в степень – підносити до степеня, в зависимости – залежно від, в последнее время – останнім часом, в течении дня – протягом дня превратит в шутку – перетворити на жарт, за недостатком сведений – за браком відомостей, стремится к – прагнути до, при жизни – за життя, при условии – за умови; предупредить о – попереджувати про.*

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 68. Знайдіть у тексті помилки та виправте їх.

1. Головна асоціація з життям на казармі – це двоярусні ліжка і нічний храп.
2. Класова боротьба на Україні більш напружена, ніж в інших містах.
3. Охоронці готелю «Хата Магната», з якими була бійка, ні в якому статусі не проходять по справі.
4. Методичні рекомендації для проведення атестації робочих місць по умовам праці.
5. Через планові ремонтні роботи на протязі робочого дня світла не буде у деяких районах Запоріжжя.
6. Будемо діяти згідно ваших рекомендацій і порад.
7. На жаль, я працюю по суботам.
8. І вона вже тривалий час працює вчителем з географії.
9. Семінарські заняття

по українській мові. 10. Не дивлячись на маленький вітерець, парило і робилося душно. 11. Міністерствам, іншим центральним та місцевим органам виконавчої влади відповідно із компетенцією забезпечити приведення своїх нормативно-правових актів у відповідність із цією постановою. 12. Від сьогодні в нашій країні працює комітет по боротьбі з корупцією.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Прийменник як частина мови.
2. Порухення уживання прийменникових конструкцій.
3. Нормативне вживання прийменника по в українській мові.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Єльнікова Н. І. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Мовні норми) / Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – 44 с.

2. Зубков М. Г. Українська мова: Універсальний довідник. – Х.: ВД "ШКОЛА", 2006. – 496 с.

3. Мацюк З. О. українська мова професійного спілкування: навч. посіб. для студ. Вузів / З. Мацюк, Н. Станкевич. – Київ, Каравела, 2010. – 352 с.

4. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, І. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. – 3-тє вид., перероб. – Київ: Либідь, 2005. – 488 с.

5. Токарська А. С. Українська мова фахового спрямування для юристів [Текст] : підручник / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 413 с.

РОЗДІЛ 8. СИНТАКСИЧНІ НОРМИ

Синтаксичні норми – це загальноприйняті правила побудови синтаксичних конструкцій, які вивчає синтаксис.

Синтаксис – розділ науки про мову, який вивчає будову та значення словосполучень і речень.

Синтаксичні конструкції в офіційно-діловому стилі застосовують із певними особливостями. Документам властивий розповідний характер висловлювання, прямий порядок слів у реченні, при якому підмет стоїть перед присудком, узгоджене означення перед означуваним словом, неузгоджене – після означуваного слова. *Спеціальний стаж іноді підтверджується показаннями свідків.* У діловому стилі допускається розташування присудка перед підметом у словах автора, які розривають пряму мову або стоять після неї, а також у реченнях, на початку яких є обставинні слова, напр.: *“У Володимирі-Волинському працює сьогодні біля 1200 підприємств”*, – інформує міський голова *Дмитро Петрович Кравчук; На території України діють норми безплатної видачі робітникам спеціального одягу.*

До складу текстів офіційно-ділового стилю входять як прості речення, так і складні речення з різними видами підрядних частин. Прості й складні речення можуть ускладнюватися відокремленими, однорідними членами, вставними словами й виразами та ін. У реченнях вживаються пасивні структури з дієсловами на *-ться*, інфінітивні конструкції, наказові форми дієслів, безособові форми на *-но*, *-то*, словосполучення дієслівного типу, дієприкметникові, дієприслівникові звороти, пряма мова з метою посилення на прийняті закони, видані розпорядження, напр.: *проект обговорюється, здійснити обмін, затверджено на засіданні, взяти на себе зобов'язання, зважаючи на відзначене, хочемо висловити думку; питання, розглянуте на зборах.*

Порядок слів у реченні

Порядок слів – властиве певній мові розміщення членів речення у певній послідовності. В українській мові порядок розташування слів в реченні вільний, бо за членами речення не закріплені постійні місця. Проте це не означає, що взагалі відсутні будь-які правила словопорядку в реченні. Розрізняють два типи порядку слів: а) **прямий**, або звичайний; і б) **зворотний**, або інверсію (від. лат. *inversion* – перегортання, перестановка).

При прямому порядкові слів підмет стоїть перед присудком: «Суддя оголосив вирок»; узгоджене означення, виражене займенником, прикметником, порядковим числівником, діеприкметником, стоїть перед означуваним словом.

Місце вставних слів і словосполучень залежить від того, що саме треба виділити. Вставні слова на початку речення стосуються усього речення, усередині – того слова, що йде після них. Вставні слова вказують на висловлене раніше, служать для пояснення окремих слів і словосполучень, відсилають до джерел, висловлюють ступінь вірогідності та ін. Наприклад: **Як було зазначено**, особливістю інфляції у перехідних економіках є її надмірно високі темпи; **Як відомо**, перехід від економіки з централізованим плануванням до ринкових відносин – процес непростий і болісний; *Письменник – це, вважай, ціла галактика зі своїми магнітними бурями, супутниками, періодами неспокійного сонця* (Б. Олійник).

Чи змінюється зміст речення зі зміною порядку слів? До прикладу вільно поміняємо місцями члени речення: *Я розповім вам усе. Усе явам розповім. Вам я все розповім.* Кожне речення є внутрішньою парадигмою однієї конструкції, але змінюється інтонація, смисловий наголос. Вибір мовцем того чи іншого порядку слів залежить від умови спілкування, мети і змісту висловлювання, структури думки, того, що саме вважає мовець основним у комунікативному плані, контексту тощо.

Порядок слів належить і до таких стилістично-синтаксичних категорій, з якими найчастіше пов'язується змістова чіткість, виразність, стилістична тональність фрази. Початковий рядок Шевченкового вірша: *Реве та стогне Дніпр широкий* – постраждав би, якби ми впорядкували члени речення: *Широкий Дніпр реве та стогне.* Початкова і кінцева позиції слів у реченні надзвичайно виграшні. До речі, у ділових текстах, вважають, інформаційна роль порядку слів зростає ближче до кінця речення. Наприклад: *У секторі підприємництва в Англії щорічно створюються сотні тисяч нових робочих місць.*

Отже, інверсія має бути підпорядкована певній меті, найчастіше – наголосити вагу якогось слова. До прикладу: *Порожніми балачками переповнений світ; Силою і примусом, грубістю і погрозами можна підкорити собі інших, але це буде вдаваний успіх; Поліпшити якість використання інформаційних систем у повсякденній практиці економіста можуть і зобов'язані вищі навчальні заклади.*

Деколи інверсія шкодить логіці викладу, тоді вона стає неможливою, а саме:

а) якщо підмет і прямий додаток перебувають дуже близько один від одного і формально мають однакове граматичне вираження, наприклад: *Радість дає знання; Гнів викликав біль; День змінює ніч; Вчинок зумовлює слово;*

б) у так званих реченнях тотожності: *Мій батько – лікар (Лікар – мій батько); Його мрія – літати (Літати – його мрія); Вчитися – це шукати (Шукати – це вчитися)*

Зміна порядку слів може стати засобом привернення чи утримання уваги слухачів під час ділової бесіди чи публічного виступу, адже зміна порядку слів змінює логічний наголос у висловлюванні.

Узгодження підмета й присудка

Підметом називається граматично незалежний член двоскладного речення, що означає предмет, про який щось стверджується або заперечується в реченні. Наприклад: *Тверді тіла можна поділити на дві групи за їх властивостями щодо електропровідності – провідники та діелектрики.* Простий підмет найчастіше виражається іменником або займенником у називному відмінку, а також іншими частинами мови, вжитими у значенні іменника. Складений підмет виражається словосполученнями, вжитими в значенні іменника в називному відмінку, а також цілим реченням.

Присудок – головний член двоскладного речення, що означає дію, стан або ознаку підмета і граматично підпорядковується йому. Наприклад: *Шарль Кулон відкрив закон взаємодії точкових зарядів, встановив неможливість поділу позитивного і від'ємного полюсів магніту.* Прості присудки виражаються однією дієслівною формою, тому вони називаються простими дієслівними присудками. Складені присудки бувають дієслівними та іменними:

а) складений дієслівний присудок складається з двох дієслів (неозначеної форми і змінюваного допоміжного дієслова – *Котирування цінних паперів на біржі дозволяє визначити їх ринкову ціну*);

б) іменний складений присудок містить іменну частину та дієсловозв'язку – *Моніторинг – це спостереження за станом природного середовища для вчасного виявлення змін, їх оцінки, попередження та ліквідації наслідків негативних процесів.*)

Якщо підмет має у своєму складі числівник, який закінчується на одиницю (21, 781, 231), то присудок ставиться в однині: *Прибуток становить 21 відсоток. Двадцять один студент склав сесію на відмінно.*

Якщо числівник у підметі закінчується на два, три, чотири та числівник обидва присудок ставиться у множині, наприклад: *Обидва пристрої вийшли з ладу; Чотири автомобілі потребували ремонту.* Однина тут можлива тільки тоді, коли повідомлення фіксує той чи інший факт як підсумок, або коли повідомлення має безособовий характер. Наприклад: *Було звільнено три працівники; Було розглянуто три перших варіанти.*

Якщо у складі підмета є числівник *п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять*(*п'ять студентів, сто п'ятнадцять тонн, сімнадцять агрегатів*), то присудок може стояти як в однині, так і у множині, залежно від контекстового значення підмета. При позначенні великої кількості предметів обирається форма однини. Наприклад: *Сімнадцять агрегатів працювало успішно; Сто шістнадцять тонн лежало на току.* Присудок вживається в однині, якщо він стоїть у препозиції (*Всього у справі проходило 5 потерпілих*), множині – постпозиції (*Сім учасників пленуму дали прес-конференцію*).

Коли підмет називає пасивні особи, предмети, що подаються у вигляді цілісної, нерозчленованої групи, тобто, акцент робиться на кількості виконавців дії, присудок, як правило, ставиться в однині, наприклад: *Шість суттєвих доповнень увійшло до резолюції зборів.*

Але якщо підмет називає групи осіб, предметів, кожний із яких діє активно й самостійно, присудок переважно ставиться у формі множини: *Шість студентів склали іспит достроково.*

Підмет зі словами *більшість, решта, меншість, ряд, частина, багато, мало, чимало, трохи, кілька* в діловому стилі вимагають від присудка форми однини: *Більшість пропозицій буде враховано; Частину товару буде реалізовано.* Якщо керований іменник позначає істоти, то присудок може стояти як в однині, так і у множині: *Більшість абітурієнтів будуть зараховані на стипендію. Частина акціонерів проголосували проти продажу акцій підприємства.*

Присудок може вживатись у множині, якщо головні члени речення розділені підрядним реченням або головні члени речення є однорідними: *Ряд питань, які винесені на залік, будуть опрацьовуватися самостійно. Багато студентів і абітурієнтів прийшли на заключний концерт. Кілька пунктів і параграфів будуть змінені.*

При підметі, вираженому займенником *хто, дехто, дещо, ніхто, ніщота* ін., присудок ставиться у формі однини: *Усі, хто пройшов*

реєстрацію, повинні з'явитися...; ніхто не заперечував; Дехто з присутніх на зборах участі у голосуванні не брав. Ніхто з учасників конкурсу не встиг вчасно виконати завдання. Якщо у реченні присудок виражений дієсловом, а підмет займенником, то вони обов'язково узгоджуються: Ви підписали(а не: Ви підписала). Не узгоджуються в числі підмет і присудок тоді, коли присудок виражений прикметником: Ви правий, Ви молодий.

Якщо до складу підмета входить прикладка, то присудок узгоджується з підметом, а не з прикладкою: *Журнал-реклама відкрив новий етап у розвитку рекламної продукції. Виставка-продаж відбулася... Школа-інтернат відкрита з ініціативи...*

Якщо до складу підмета входить прикладка – власна назва (фірма «Світоч»), – то присудок узгоджується із загальною, родовою назвою: *Об'єднання «Світанок» уклало угоду...; Фірма «Партнер» заборгувала...*

Присудок ставиться в однині ще у таких випадках: а) коли однорідні підмети тематично близькі; б) коли у складі однорідних підметів є означення (значна частина, велика кількість, деяка сума, цілий ряд); в) коли перед однорідними підметами повторюються слова *авесь, кожний, ніякий*: *Кожний студент, викладач, співробітник повинен проходити медичний огляд*; г) при наявності протиставних сполучників між однорідними підметами (*не – а, не лише – а й*): *Не тільки економічний, а й юридичний бік справи цікавив промисловців; Значна частина верстатів і механізмів відповідає сучасним вимогам машинобудування.*

Якщо підмет виражений аббревіатурою, присудок узгоджується (у роді, числі) з головним словом у словосполученні, від якого утворено аббревіатуру: *Запорізька АЕС розпочала роботу у визначений графіком час. У 2000 році ПДВ становив...*

Якщо присудок виражений дієсловом минулого часу, а іменник, що означає професію, характерну для обох статей, виступає з власним ім'ям, то присудок слід узгоджувати з власним ім'ям, тобто ставити його в жіночому або чоловічому роді. Наприклад: *Головний бухгалтер Іванов П. І. запропонував скласти новий трудовий договір; Прокурор Петрова Г. І. запропонувала перенести засідання суду.*

Синтаксичні особливості офіційно-ділового стилю

Офіційно-діловому стилю властиві такі синтаксичні особливості:

1) Здебільшого переважає прямий порядок слів з узгодженими й неузгодженими означеннями.

2) Вставні слова, які пояснюють окремі поняття чи систематизують виклад, переважно стоять на початку речення. Наприклад: *Уміле використання синонімів (слів, які мають близьке або тотожне значення, але відрізняються звучанням) робить мовлення багатшим, досконалішим. Отже, до термінів висуваються такі вимоги.*

3) Щодо структури речень ділових документів, то майже всі присудки вживаються в теперішньому часі. Наприклад: *За сьогоднішньої економічної реорганізації всього суспільного життя виникає потреба перегляду усного ділового мовлення.*

4) Поширеними є пасивні структури типу: *вимоги ставляться, наказ виконується.*

5) Вживання інфінітивних конструкцій: *обіймати посаду, зважати на обставини, залучити до роботи.*

6) Важливою ознакою є часте використання дієприкметникових і дієприслівникових зворотів, що надають діловим документам стислості. Наприклад: *Група реквізитів та їх постійних частин, відтворена на бланку документа як єдиний блок, називається штампом.*

7) Крім того, у діловому листуванні переважає непряма мова, а пряма вживається лише в тих випадках, коли є необхідність дослівно передати зміст деяких законодавчих актів.

8) Стислість викладу інформації визначає і специфіку синтаксису. Найчастіше перевага надається простим реченням. Наприклад: *Кожний документ складається з окремих елементів – реквізитів. Якщо використовуються складні, то вони невеликі: одне-два підрядних речення.*

9) У мові ділових документів є такі словосполучення дієслівного типу, які багато разів використовуються у конкретній виробничій або адміністративно-виробничій ситуаціях, зокрема: *взяти до уваги; взяти на себе зобов'язання* тощо.

Складні випадки керування

Синтаксичні норми часто пов'язані зі способом підрядного зв'язку слів у словосполученні – керуванням. **Керування** – синтаксичний зв'язок слів, при якому залежне слово стає в тому відмінку, якого вимагає головне слово. Моделі поєднання слів таким підрядним зв'язком відображають специфіку мови, закономірності сполучуваності слів.

Керування може бути **пряме** (безприйменникове) – *одержати реклаमाції, обирати депутата*, і **опосередковане** (прийменникове), тобто

залежне слово приєднується до головного за допомогою прийменника – *одержати від заводу, чекати на подругу*. Воно також буває **сильне** і **слабке**. **Сильне** – “наявність залежного слова зумовлюється семантикою керуючого слова” (*читати книжку, виконати доручення, скаржитися на втому*), **слабке** – «виступає між словами, між якими зв’язок, хоч і можливий, але зовсім не обов’язковий» (подарунок від брата, подарунок для брата).

Типові порушення в побудові словосполучень, пов’язаних зв’язком керування, є результатом низького мовно-культурного рівня, недостатнього знання української мови. Перевірте, наприклад, чи правильні відмінки Ви вживаєте: *завідувач кафедри, командувач армії, згідно з наказом, відповідно до розкладу, усупереч проханню, ужити заходів, дякуючи долі*. До складних випадків керування, що можуть призвести до помилок, належать такі:

1) Близькозначні слова-синоніми можуть вимагати різних відмінків:

оволодіти (чим?) *англійською мовою*

опанувати (що?) *англійську мову*

навчатися (чого?) *мови* – *вчити* (що?) *мову*

властивий (кому?) – *характерний* (для кого?)

багата (на що?) – *славиться* (чим?)

сповнений (чого?) – *наповнений* (чим?)

дорівнювати (чому?) – *рівнятися* (на що?)

торкатися (чого?) – *доторкатися* (до чого?)

знущатися (з кого?) – *збиткуватися* (над ким?) та ін.

2) слова-пароніми мають не тільки різне значення, а й різне керування (чи можливості керування):

оснований (на чому?) *на правилах* – *заснований* (ким?) *ученим*

повстати (на що? проти чого?) *на боротьбу проти гніту* – *постати* (перед чим?) *перед очима*;

стилізований (під що?) *під старовину* – *стилістичний аспект*

форсувати (що?) *справу* – *форсити* (чим?) *модним взуттям*

порівнянний (з чим?) *з модулем* – *порівняльний аналіз*

переможений (у чому?) *у змаганні* – *переможний наступ*

підсумовувати (що?) *витрати* – *сумувати* (за чим?) *за літами* та ін.

3) нерозрізнення керування в українській і російській мовах: однакове за значенням дієслово може вимагати від додатків неоднакових відмінкових форм у різних мовах:

дякувати (кому?) *учителеві* – *благодарить* (кого?) *учителя*

завдавати (чого?) *шкоди* – *причинять* (что?) *вред*

постачати (що?) *зброю* – *снабжать* (чем?) *оружием*

потребувати (чого?) *ліків* – *нуждаются* (в чем?) *в лекарствах*

наслідувати (кого?) актора – подразжати (кому?) артисту
вибачте (кому?) мені – извините (кого?) меня
повідомити (кого?) його – сообщить (кому?) ему
навчити (чого?) грамоти – научить (чому?) грамоте
набути (чого?) досвіду – приобрести (что?) опыт
не минути (чого?) кари – не уйти (от чего?) наказания
не перебирати (чого?) висловів – не стесняться (в чем?) в выражениях
припадати (до чого?) до душі – приходится (по чем?) по душе
радіти (за кого? з чого?) – радоваться (кому? чему?) та ін.

4) неправильне використання прийменників. Вони можуть бути зайві, наприклад:

декларуючи про передачу землі – треба: декларуючи передачу землі
майте про це на увазі – треба: майте це на увазі
вага досягає до 60 кг – треба: вага досягає 60 кг
немає сумнівів про те, що... – треба: немає сумнівів, що...
не поступаються за рівнем – треба: не поступаються рівнем
повниться від щастя – треба: повниться щастям та ін.,
або, навпаки, правильними будуть конструкції з прийменниками,

наприклад:

скупий словами – треба: скупий на слова
хворий грипом – треба: хворий на грип
уболівання нашою долею – треба: уболівання за нашу долю та ін.

5) причиною порушення синтаксичних норм може бути ситуація, коли біля дієслів, які вимагають неоднакових відмінків, уживається спільний додаток, напр.: *Я люблю (що?) і захоплююся (чим?) футболом; Ми маємо прагнути до вдосконалення (чого?) і повного опанування (чим?) методами; Оцінці підлягають і якості людей, важливі для самого процесу організації і управління, які сприяють (чому?) чи ускладнюють (що?) здійснення процесу, впливають (на що?) і спрямовують (що?) його.* Про цей тип помилки ми згадували тоді, коли йшлося про вимоги до побудови однорідних членів речення.

Дотримання синтаксичних норм керування сприятиме чіткості формулювання, точності викладу, а отже, зрозумілості, дохідливості ділового чи наукового стилю.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 69. Випишіть правильний варіант словосполучення:

Багаточисленний – численний; зібралися усі бажаючі – зібрались усі охочі; біля двісті чоловік – близько двохсот осіб; прикласти зусилля –

докласти зусиль; відсутній порядок – немає порядку; працюють по багато років – працюють багато років; відтік кадрів – відплив кадрів; говорити на українській мові – говорити українською мовою; по заявках – відповідно до заявок; додержуватися дисципліни – дотримуватися дисципліни; заходи по забезпеченню – заходи щодо (для) забезпечення; грошові засоби – кошти; звернутися по питанню – звернутися з питанням; документ включає відомості – документ містить відомості; правильне рішення – вірне рішення; зі своєї сторони ми ... – зі свого боку ми ...; важке матеріальне становище – скрутне матеріальне становище – важке матеріальне положення; здавати іспит – складати іспит; займати посаду – обіймати посаду; наводити приклад – приводити приклад; дякую вас – дякую вам; прийняти участь – взяти участь; працюю рятівником – працюю рятувальником; заключити договір – укласти угоду; підбивати підсумки – підводити підсумки; заслуговує уваги – вартий уваги; особиста справа працівника (документ) – особова справа працівника (документ); крайні міри – надзвичайні заходи; лишити прав власності – позбавити прав власності; упродовж 10 місяців – на протязі 10 місяців; обжалувати – оскаржити; виняток становлять такі випадки – виключення становлять такі випадки; ні під яким видом – у жодному разі; поштовий переказ – поштовий перевод; в останній час – останнім часом; кожного тижня – щотижня; носити при собі – носити біля себе; працювати за сумісництвом – працювати по сумісництву; зайвий раз – лишній раз; по наказу командира – за наказом командира; на основі документа – на підставі документа; порушувати питання – підіймати питання; по сімейним обставинам – за сімейними обставинами; мешкати за адресою – проживати по адресу; охорона оточуючого середовища – охорона навколишнього середовища (довкілля) – охорона оточуючої середовища; по всякому поводу – з усякого приводу; великий по обсягу – великий за обсягом; по закону – за законом; об'єм завдань – обсяг завдань; за вказівкою – по вказівці; по незнанню закону – через незнання закону; через непорозуміння – по недорозумінню; по повернені – після повернення; на наступний день – наступного дня; по імені – на ім'я; прийняти до відома – взяти до відома; по власному бажанню – за власним бажанням; дійти висновку – прийти до висновку – зробити висновок; по ініціативі – з ініціативи; згідно розпорядження – згідно до розпорядження – згідно з розпорядженням – згідно розпорядженню; не дивлячись на несприятливі умови – незважаючи на несприятливі умови; оголосити подяку – винести подяку; учбовий заклад – навчальний заклад; більше ніж половина працівників – більша половина працівників; приймати до відома – брати до відома; в залежності від обставин – залежно від обставин; прикладати зусилля – докладати зусиль; можна використати як зразок – можна використати в якості зразка; розібратись у

питанні – з'ясувати питання; значній мірі – значною мірою; засідання комісії триватиме півтора години – засідання комісії триватиме півтори години; призначити старостою групи ФПС 14-1 Бойченко Дмитра Сергійовича – призначити старостою групи ФПС 14-1 Бойченка Дмитра Сергійовича – призначити старостою групи ФПС 14-1 Бойченка Дмитра Сергієвича.

Завдання 70. Із поданими словами утворіть і запишіть словосполучення

1) Київ, університет; 2) Луцьк, автомобіль, завод; 3) Сиваш, озеро; 4) Кавказ, спека; 5) рибалка, вогнища; 6) Франція, столиця; 7) Волинь, праліс; 8) Гадяч, церква; 9) Париж, музеї; 10) гуцул, родина; 11) Абхазія, мандарини; 12) люди, сльози; 13) Кривий Ріг, сталь; 14) гігант, тінь; 15) Дрогобич, педуніверситет; 16) солдат, доля; 17) казах, традиції; 18) Калуш, район; 19) журналіст, розслідування; 20) товариш, матч; 21) Дамаск, сталь; 22) велетень, м'яч; 23) Прага, торт; 24) Гаага, суд; 25) сусід, двір; 25) Рига, вулиця; 26) Мекка, святині; 27) людина, мислення; 28) Черемош, повітря; 29) Ірак, миротворці; 30) Запоріжжя, область.

Завдання 71. Відредагуйте словосполучення з прийменником по:

Поїхати по справі, комісія по перегляду документів, по закінченні університету, заходи по посиленню охорони, по цій причині, вдарити по струнах, номер по порядку (№ п/п), резервуар повний по краї, вивчити по конспекту, визбирувати по зернині, заняття по розкладу, стріляти по мішені, учитися по спеціальності, ходити по кабінетах, тренер по дзюдо, ударити по м'ячу, заплатити по тисячі гривень, комітет по пресі, ходити по слідах, робота по дослідженню, сунеться по стіні, по закінченні програми, відпочивати по цей час, по бажанню, розкидати речі по хаті, по вказівці, називати по імені, по сімейним обставинам, трансляція по телевізору, центр по техзабезпеченню, концерт по замовленню, розпорядження по університету, рекомендації по застосуванню, по наказу міністра, відділ по боротьбі з організованою злочинністю, з вересня по грудень, працювати по контракту, поїздка по роботі, подорож по країні, матч по футболу, довідка по телефону.

Завдання 72. виправте помилки у поданих конструкціях.

Захворіти грипом; вчити водити авто; згідно поданої заяви; отримати широке розповсюдження; відповідно з інструкцією; це не складає великих труднощів; не дивлячись на зміну у регламенті; комітет по цінах; по закону;

по закінченню зборів; по постанові; заходи по дотриманню чинного законодавства; документація по особовому складу; згідно до списку; працюють по графіку; надіслати по пошті; у залежності від виду документа; по формі документи бувають стандартні й індивідуальні; у відповідності з планом; тексти документів складаються по затвердженій формі; звернутися по адресу; телефонувати по номеру; діяти по закону; накреслені заходи по проведенню урочистостей; зустрітися в дванадцятій годині; працювати на протязі року.

Завдання 73. Укажіть, чи є порушення норми координації підмета з присудком у поданих реченнях. Запишіть правильні речення.

1. Шість поліцейських кинулись захищати товариша.
2. Багато затриманих збивали з ніг перехожих.
3. Семеро курсантів допомагало полковникові зібратися.
4. Всього у справі проходили дев'ять потерпілих.
5. У поле зору підлітків потрапило сільське кафе-їдальня.
6. Більшість піхотинів, артилеристів і бійців інших родів військ відбивало натиск ворога на шосе.
7. Після оформлення документів більшість платників залишають приміщення.
8. Двадцять один курсант додатково навчаються на курсах водіїв.
9. Ряд виступаючих наполягали на необхідності вдосконалення підходів судових органів до розв'язання інформаційних конфліктів.

Завдання 74. Складіть речення з поданими конструкціями. Запам'ятайте ці словосполучення.

1. Дякувати (комусь).
2. Завдати удару.
3. Знущатися з молодших.
4. Нанести непоправної шкоди.
5. Додержуватися законодавчих норм.
6. Нехтувати конституцією.
7. Оволодіти зброєю.
8. Скласти вину на іншого.
9. Опанувати знання.
10. Повідомити родичів.
11. Чинити опір.
12. Чинний закон.

13. Службові зловживання.
14. Дістати у власність.
15. Надавати мало ваги (чому?)

Завдання 75. виправте помилки, пов'язані з порушенням керування.

1. Сторож тут же повідомив про крадіжку чергового міліціонера. 2. Він заарештував бандита з кам'яним обличчям. 3. Завдяки доброї підготовки наших поліцейських кількість правопорушень постійно зменшується. 4. Доповідач докладно зупинився про роботу правоохоронців. 5. Я вказав про те, що не всі недоліки враховано. 6. Він любив і пишався своєю посадою. 7. Він дуже любить і піклується про молодь, з нею лагідний і уважний. 8. Дозвольте Вас подякувати. 9. Наша влада знову ігнорує національного відродження. 10. Текст договору потрібно перекласти на українську мову.

Завдання 76. виправте порушення порядку слів у реченнях.

1. Комп'ютери атакують віруси. 2. Мерія планує фарбувати фасади будинків у центрі Харкова разом з власниками перших поверхів. 3. Кожен Новий рік зустрічає по-своєму. 4. Незважаючи на спотворене обличчя, медики запевняють, що він здоровий. 5. Увечері, 2 вересня, в одній із квартир на вулиці Чоботарській у Харкові, яка належить 21-річному безробітному харків'янину, спалахнула пожежа.

Завдання 77. Знайдіть помилки, пов'язані з використанням однорідних членів речення.

1. Під час чергування було затримано троє чоловіків і троє дверей. 2. Потерпілий мав травму голови, жінку і чотирьох дітей. 3. У масових безчинствах брали участь студенти і молодь. 4. Під час вибуху всі люди – діти, жінки, пенсіонери, худоба здригнулися і побачили спалах вогню. 5. Особа була озброєна, здається, холодною зброєю, каменем, сокирою чи іншим. 6. На підлозі стояли чемодан, пара чоловічих мештів, відеомагнітофон, набір срібних вилок, чоловічі шкарпетки, зібрані для виносу.

Завдання 78. виправіть речення, поясніть помилки.

1. Відбулося спільне засідання комітету з питань боротьби з організованою злочинністю, корупцією та комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, де було розглянуто стан дотримання законності в забезпечення прав і свобод громадян України. 2. У всіх причинах, що призвели до загибелі поліцейських, вони не були

зобов'язані вступати у безпосереднє фізичне протиставство, бо треба було тільки попередити останніх про свій намір застосувати зброю. 3. Вказівка на випадки, коли застосування зброї допускається без попередження, дає змогу працівникові поліції виконувати свої службові обов'язки. 4. Як свідчить аналіз випадків загибелі працівників поліції під час виконання службових обов'язків щодо охорони громадського порядку, основними причинами є: незадовільна організація роботи спеціальних служб; через невиконані вимоги щодо інструктажів, озброєння й оснащення засобами захисту працівників, які повинні виконувати завдання для затримання злочинців; низький рівень професійної готовності правоохоронців, які виконують ці дії, невміння оперативно оцінювати ситуацію; через слабку фізичну підготовку і неготовність користуватися зброєю і слабку здатність володіти прийомами рукопашного бою; незнання підстав для застосування зброї і нерішучість під час випадків, коли її можна використовувати.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що репрезентують синтаксичні норми?
2. Порядок слів у реченні, його різновиди.
3. Чи завжди є правомірним непрямий порядок слів у реченні.
4. Особливості узгодження підмета з присудком.
5. У якому числі узгоджується присудок зі складеним підметом?
6. У чому полягає особливість деяких випадків керування?

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Єльнікова Н. І. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Мовні норми) / Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – 44 с.
2. Мацюк З. О. українська мова професійного спілкування: навч. посіб. для студ. Вузів / З. Мацюк, Н. Станкевич. – Київ, Каравела, 2010. – 352 с.
3. Токарська А. С. Українська мова фахового спрямування для юристів [Текст] : підручник / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 413 с.
4. Українська мова професійного спрямування (теорія і практика): Навчальний посібник / М. В. Стасик, В. М. Ткачук, О. О. Стадніченко, Н. А. Грозовська. – Запоріжжя, 2009. – 280 с.

РОЗДІЛ 9. ОРФОГРАФІЧНІ НОРМИ

Орфографічні мовні норми – це єдині загальноуживані правила передавання звукової мови на письмі, а саме: написання слів та їх частин, уживання апострофа, м'якого знака, уживання великої літери, та ін.

Ненаголошені *Е, И*

1. У складах із ненаголошеними *е* та *и* пишеться та сама літера, що й під наголосом: *великий, величезний (бо велич), клетотіти (бо клетіт), несучи (бо принесений), шепотіти (бо шепіт), криве (бо криво), тримати (бо отримувати), широкий (бо широко).*

У словах із постійним наголосом невиразний звук рекомендується перевіряти за словниками: *левада, леміш, кишеня, минулий.*

2. **Е** завжди пишеться:

а) у групі *-ере-* (повноголосся), а також у групі *-еле-*: *берег, дерево, серед, зелень, пелена, селезень, шелест;*

б) у суфіксах *-еня-, -ен-, -енк-, -еньк-, -ер(о), -есеньк-, -ечк-, -тель-*: *козеня, доручений, Юхименко, рученька, семеро, малесенький, книжечка, вихователь;*

в) коли *е* при зміні слова випадає: *березень (бо березня), вітер (бо вітру), мітел (бо мітла), справедливий (бо правда), хлопець (бо хлопця).*

3. **а) И** пишеться в ряді слів у групах *-ри-, -ли-* між приголосними у відкритих складах: *бриніти, гриміти, дрижати, кривавий, криниця, стриміти, тривати, тривога, глитати;*

б) інколи ненаголошений *и* в групах *-ри-, -ли-* перевіряється наголосом: *кришити (крихта, кришка), тримати (стримувати); блищати (блискавка).*

Відповідно до вимови в ряді слів не під наголосом пишеться *-рі-, -лі-*: *дрімати, дрімливий, дрімота, тріщати, перебріхувати, злітати.*

УЖИВАННЯ АПОСТРОФА

Апостроф – графічний знак, яким передають на письмі тверду вимову приголосних перед *я, ю, є, ї*.

Апостроф вживається	Апостроф не вживається
перед <i>я, ю, є, ї</i> : після губних приголосних (б, п, в, м,	коли перед губним звуком <i>є</i> приголосний (крім р), який належить

<p>ф): б'ю, п'ять, п'є, в'язи, у здоров'ї, м'ясо, рум'яний, тім'я, мереп'янський, В'ячеслав, Стеф'юк.</p>	<p>до кореня: дзвякнути, мавпячий, свято, т'мянний, цвах; але: верб'я, торф'яний, черв'як.</p>
<p>Коли приголосний р належить до префікса: розм'якшити.</p>	<p>Коли ря, рю, рє означають сполучення м'якого р із наступними а, у, е: буряк, буряний, крякати, рябий, ряд, крюк, Рєпін.</p>
<p>Після р: бур'ян, міжгір'я, пір'я, матір'ю, кур'єр, на подвір'ї.</p>	<p>Після префіксів із кінцевим приголосним перед наступними і, е, а, о, у: безіменний, загітувати, зекономити, зокрема, зуміти.</p>
<p>Після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний: без'язикий, від'їзд, з'єднаний, з'їхати, з'явитися, об'єм, під'їхати, роз'юшити, роз'яснити; дит'ясла, пан'європейський, пів'яблука.</p>	<p>Перед йо: курйоз, серйозний.</p>
<p>У словах іншомовного походження та похідних від них перед я, ю, є, ї: а) після приголосних б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р: б'єф, комп'ютер, п'єдестал, інтерв'ю, прем'єр, торф'яний, к'янті, миш'як, кар'єра; П'ємонт, П'яченца, Рив'єра, Ак'яб, Іх'ямас; Барб'є, Б'єрнсон, Б'юкенен, Женев'єва, Ф'єзоле, Монтеск'є, Руж'є, Фур'є; б) після кінцевого приголосного префікса: ад'юнкт, ад'ютант, ін'єкція, кон'юнктура.</p>	<p>Коли я, ю позначають пом'якшення попереднього приголосного перед а, у: бязь; бюджет, бюро, пюітр, мюрид, фюзеляж, кювет, рюкзак, рюш; Барбюс, Бюффон, Вюртемберг, Мюллер, Гюго, Кюв'є, Рюдберг.</p>
<p>У географічних назвах після губних, задньоязикових і р, а також після префіксів, що закінчуються приголосним, перед я, ю, є, ї: В'язники, Дем'янськ, Прокоп'євськ, П'ятигорськ, Ак'яр, Амудар'я, Гур'єв.</p>	<p>Перед йо: Воробйов, Соловйов.</p>
<p>Після губних, задньоязикових і р перед я, ю, є, ї: Аляб'єв, Ареф'єв,</p>	<p>Коли я, ю означають сполучення м'якого приголосного з а, у: Вязьма,</p>

<i>Водоп'янов, В'яльцева, Григор'єв, Захар'їн, Луб'янцев, Лук'янов, Пом'яловський, Прокоф'єв, Рум'янцев, Юр'єв.</i>	<i>Кяхта, Крюково, Рязань.</i>
---	--------------------------------

УЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА

Знаком [Ь] позначається м'якість приголосних звуків.

М'який знак пишеться:	М'який знак не пишеться:
Після м'яких д, т, з, с, дз, ц, л, н у кінці слова та складу: <i>вісь, тедзь, кінь, мідь, наморозь, палець, суть, швець; близько, восьмий, ганьба, Грицько, дядько, кільце, молотьба</i>	Перед я, ю , коли вони позначають сполучення пом'якшеного приголосного з а, у : <i>мадяр, малярія; дюна, ілюзія, нюанс, тубик, тюль; Аляска, Дюма, Сю.</i>
Після м'яких приголосних у середині складу перед о <i>дьоготь, дзьоб, льон, сьомий, трьох, тьохкати.</i>	Після л угрупах- лц-, -лч- , коли вони походять із -лк- : <i>балка – балці, галка – галці, галченя, монголка – монголі, Наталка – Наталці, Наталчин, рибалка – рибалці, рибалчин, спілка – спілці, спілчанський; але: Галька – Гальці, Гальчин;</i>
У словах іншомовного походження після приголосних д, т, з, с, л, н :	Після р у кінці складу або слова: <i>вірте, кобзар, лікар, перевір, секретар, тепер, школяр, Харків.</i>
а) перед я, ю, є, ї, йо : <i>адью, кондотьєр, конференсьє, монпансьє, ательє, марсельєза, мільярд, бульйон, віньєтка, каньйон; В'єнтьян, Фетьйо, Кордильєри, Севілья; Готьє, Лавуазьє, Жусьє, Мольєр, Ньютон, Реньє, Віньї;</i>	
б) відповідно до вимови після л перед приголосним: <i>альбатрос, фільм; Дельфи, Нельсон; але: залл, катафалк</i> т. ін.;	
в) відповідно до вимови в кінці слів: <i>магістраль, Базель, Булонь, Рафаель;</i>	

але: <i>бал, метал, рулон, шприц.</i>	
У словах на: -зький, -ський, -цький; -зькість, -ськість, -цькість; -зько, -сько, -цько; -зькому, -ському, -цькому; -зьки, -ськи, -цьки: <i>близький, вузький, волинський, донецький; близькість, людськість; близько, військо, багацько; по-французькому (по-французьки), по-українському (по-українськи), по-німецькому (по-німецьки).</i>	Після н перед ж, ч, ш, щ та перед суфіксами -ств(о), -ськ(ий): <i>інженер, інший, кінчик, менший, тонший, Уманицина; волинський, громадянський, освітянський, селянський; громадянство, селянство.</i> Але: <i>бриньчати, доньчин, няньчин, няньчити</i> та ін., бо в твірних іменниках між приголосними виступає ь: <i>бренькіт, донька, нянька.</i>
У словах на: -енька, -енько, онька, -онько; -енький, -есенький, -ісінький, -юсінький: <i>рученька, батенько, голівонька, соколонько; гарненький, малесенький, свіжисінький, тонюсінький</i>	Після м'яких приголосних, крім л , якщо за ними йдуть інші м'які приголосні: <i>вінця, кінцівка, користю, ланцюжок, радість, світ, свято, слід, сміх, сніг, сніп, сьогодні, танцювати, щастя; але: різьбяр (і різьбар), тьмяний</i> і похідні від них.
Після м'якого л перед наступним приголосним: <i>їдальня, кільце, ковальський, пальці, рибальство, сільський, спільник.</i>	Після л в іменникових суфіксах -алн(о), -илн(о): <i>держално, пужално, ціпильно</i> та ін.; але в зменшених формах ь пишеться: <i>держальце, пужальце</i> й под.
У родовому відмінку множини іменників жіночого роду м'якої групи І відміни й середнього роду на -нн(я), -ц(е) II відміни: <i>друкарень, їдалень, крамниць, матриць, пісень, робітниць, стаєнь; бажань, знань, кілець, місць, сердець і серць</i>	Між подовженими м'якими приголосними: <i>буття, волосся, галуззя, гіллястий, життя, каміння, лється, приладдя, сіллю.</i>
У дієслівних формах дійсного та наказового способу: <i>будить, будять, здається, косить, косять, коситься, робить, роблять, робиться, ходить, ходять; будь, будьте, винось, виносьте, виносься, кинь, киньте, стань, станьте, трать, тратьте.</i>	Після д, н, т перед суфіксами -ченк(о), -чук, -чишин: <i>безбатченко, Панченко, Федченко; Радчук, Степанчук; Гринчишин, Федчишин;</i> але після л пишеться ь: <i>Михальченко, Михальчук.</i>
	Після ц у кінці слів – іменників

	чоловічого роду іншомовного походження: <i>Галац, кварц, палац, паяц, Суец, шприц</i> , а також у деяких вигуках: <i>бац, буц, гоц, клац</i> .
--	--

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ

З- (ІЗ- ЗІ-)

1. Префікс **з** перед глухими приголосними **к, п, т, ф, х** переходить у **с**: *сказати, спалахнути, ствердити, сфотографувати, схил*. Перед усіма іншими приголосними пишеться **з-** (іноді **із-**): *збавити, звести, зжитися, ззирнутися, зсадити, зціпити, зчепити, зшиток, ізнов*.

Префікс **з-** (**с-**) виступає переважно в словах, корінь яких починається голосним звуком або сполученням приголосного й голосного: *зекономити, з'єднувати, зігнорувати, з'їзд, зорієнтуватися, зумовити, згаслий, змазати, знадливий, скоротити, склад і под.*

У тих випадках, коли корінь слова починається сполученням приголосних, як правило, пишеться префікс **зі-**: *зібгати, зігнути, зідрати, зізнатися, зімкнути, зіпсуватися, зіставити, зіткнення, зіщулитися* тощо. Префікс **зі-** вживається також у словах із коренем, перший склад якого становить сполучення губного та йотованого звукосполучення: *зів'ялий, зім'яти, зіп'ястися* тощо. У деяких словах префікс **зі-** чергується з **зо-**: *зігрівати й зогрівати, зімлівати й зомлівати, зіпрівати й зопрівати, зітліти й зотліти*.

БЕЗ-, РОЗ-, ЧЕРЕЗ- та ін.

2. У всіх префіксах – **без-, від- (од-), між-, над-, об-, під-, перед-, понад-, пред-, роз-, через-** – кінцевий дзвінкий приголосний перед глухими не змінюється: *безкрай, безкорисливий, відкриття, відстань, міжконтинентальний, міжпланетний, надпотужний, обпалити, обтрусити, підтримка, передплата, передчасний, понадплановий, представник, розтягнути, розчин, розхитати, черезплічник*.

ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-

3. Слід розрізняти префікси **пре-** і **при-**: префікс **пре-** вживається переважно в якісних прикметниках і прислівниках для вираження найвищого

ступеня ознаки: *прегарний, презавзятий, прекрасний, премудрий, прекрасно, препогано*; префікс **при-** вживається переважно в дієсловах, що означають наближення, приєднання, частковість дії, результат дії тощо, а також у похідних словах: *прибігти, прибудувати, прикрутити, приборкати, пришвидшити; прибуття, притулок, прибраний, привабливо*.

Крім того, префікс **пре-** виступає в словах *презирливий, презирство* й у словах старослов'янського походження: *преосвященний, преподобний, престол*, а префікс **при-** вживається в іменниках та прикметниках, утворених від поєднання іменників із прийменниками: *пригірок, приярок; прибережний, прикордонний*.

Префікс **прі-** вживається тільки в словах *прізвисько, прізвище, прірва*.

УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ

З великої літери пишуться:

1. імена, по батькові, прізвища, псевдоніми, прізвиська людей: *Леся Українка, Іван Франко, Гулак-Артемівський*;
2. назви божеств і міфічних істот: *Бог, Син Божий, Зевс, Святий Дух, Мати Божжа*;
3. клички свійських тварин, назви дійових осіб у художніх творах: *Сірко, Зірка, Снігуронька, Баба-Яга* (персонажі окремої казки), але: *снігуронька, баба-яга* (не дійові особи окремих творів);
4. назви найвищих державних українських і міжнародних установ і посад, назви груп або союзів держав і найвищих міжнародних організацій: *Президент Канади, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України*;
5. назви держав та автономних адміністративно-територіальних одиниць: *Лівобережна Україна, Харківщина, Сполучені Штати Америки, Люксембург*;
6. назви вулиць, проспектів, майданів, парків, залізничних і морських шляхів, окрім родових позначень: *вулиця Шекспіра, проспект Науки, площа Конституції, Південна залізниця*;
7. асронічні назви, окрім родових позначень, назви сортів рослин у спеціальній літературі: *сузір'я Лева, планета Сатурн, Семеренко, Білий налив*;
8. географічні назви, окрім родових позначень(море, острів, півострів, гора, озеро та ін.): *Чорне море, Біловезька Пуца, гора Ай-Петрі, озеро Сиваш*;
9. назви священних книг: *Біблія, Коран*;
10. прикметники, утворені від власних особових імен:

а) за допомогою суфіксів **-ів, -їв, -ов, -ев, -ин, -їн** у значенні належності чогось цій особі: *Шевченкові вірші, Ганнині світлини*;

б) за допомогою суфіксів **-івськ, -евськ, -инськ, -їнськ** у значенні «імені, пам'яті когось»: *Нобелівська премія, Шевченківська конференція*;

11. скорочені назви одиничних установ, організацій: *Євросоюз, Харківміськрада*;

Великими літерами пишуться аббревіатури: *ХНУВС, ООН*.

З великої літери тільки перше слово:

1. у назвах державних, партійних, громадських установ і організацій, міністерств України та інших держав, найважливіших документів: *Акт проголошення незалежності України, Національна поліція, Міністерство внутрішніх справ України, Декларація прав людини*;
2. у назвах установ місцевого значення: *Виконавчий комітет Харківської міської ради*;
3. у назвах посад, утворених поєднанням прикметника з іменником: *Генеральний прокурор України*;
4. у назвах автономних областей та округів, країв, областей, районів: *Харківська область, Лубенський район*;
5. у повних назвах заводів, виробничих об'єднань, підприємств, наукових і навчальних закладів, кінотеатрів, клубів, парків: *Харківський завод «Турбоатом», Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди*;
6. у назвах художніх творів, наукових праць, газет, журналів (назва береться в лапки): *роман «Місто», журнал «Порадниця»*;
7. у назвах пам'яток архітектури, храмів, історичних епох, подій, знаменних дат, релігійних свят і постів: *Благовіщенський собор, Великдень*;
8. у назвах орденів, відзнак: *медаль «За відвагу»*.

ПОДВОЄННЯ ТА ПОДОВЖЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ

Подвоєння приголосних при їх збігу

1. Подвоєні приголосні маємо при збігу однакових приголосних:

а) префікса й кореня: *ввіч, ввічливий, віддати, відділ, заввишки, ззаду, оббити, роззброїти, роззява*.

б) кінця першої та початку другої частини складноскорочених слів: *військкомат* (військовий комісаріат), *страйкком* (страйковий комітет), *юннат* (юний натураліст);

в) кореня або основи на **-н-** (**-нть-**) і суфіксів **-н(ий)** [**-н(ій)**], **-ник**, **-ниц(я)**: *вина* – *безвинний*, *день* – *денний*, *закон* – *законний*, *кінь* – *кінний*, *причина* – *причинний*; *осінь* – *осінній*, *ранок* – *ранній*; *баштанник*, *годинник*, *письменник*; *віконниця*, *Вінниця*.

Подвоєння **н** зберігається й перед суфіксом **-ість** в іменниках та прислівниках, утворених від прикметників із подвоєним **н**: *безвинний* – *безвинність* – *безвинно*, *законний* – *законність* – *законно*, *туманний* – *туманність* – *туманно*;

г) основи дієслова минулого часу на **с** і постфікса **-ся**: *винісся*, *пасся*, *розрісся*, *трясся*.

Не подвоюються приголосні в таких словах, як *отой*, *отут*, *отак*, *отам*, *отепер*, *отоді*, а також *оцей* тощо;

-ЕНН(ИЙ), -АНН(ИЙ)

2. Буквосполучення **-нн-** пишеться:

а) у збільшувально-підсилювальному суфіксі **-енн(ий)**: *здоровенний*, *силенний*, *численний*;

б) у прикметниках на **-енн(ий)**, **-анн(ий)** [**-янн(ий)**] зі значенням можливості або неможливості дії: *здійсненний*, *невблаганний*, *недозволенний*, *недоторканний*, *незрівнянний*, *незчисленний*, *непримиренний*, *несказаний*, *нескінченний* та в прикметнику *старанний* з відтінком підсилення;

в) у прикметниках на **-енн(ий)** старослов'янського походження: *благословенний*, *блаженний*, *огненний*, *священний*.

Буквосполучення **-нн-** зберігається й в іменниках та прислівниках, утворених від таких прикметників: *здійсненність*, *старанність*, *старанно*, *численність*, *численно* тощо.

3. Подвоюються приголосні в словах: *бовван*, *Ганна*, *ляний*, *овва*, а також у похідних: *бовваніти*, *Ганнин*, *ссавиці* та ін.

СПРОЩЕННЯ У ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ

-Ж(Д)Н-, -З(Д)Н-, -С(Т)Н-, -С(Т)Л-

1. У групах приголосних **-ждн-**, **-здн-**, **-стл-**, **-стн-** випадають **д** і **т**: *тиждень* – *тижня* – *тижневий*; *виїздити* – *виїзний*, *поїзд* – *поїзний*; *вість* – *вісник*, *користь* – *корисний*, *честь* – *чесний*, *якість* – *якісний*; але в словах:

зап'ястний, кістлявий, пестливий, хвастливий, хвастнути, хворостняк, шістнадцять літера **т** зберігається.

У прикметниках, утворених від іменників іншомовного походження з кінцевим **-ст**, літера **т** у групі приголосних **-стн-** зберігається, хоч відповідний звук і не вимовляється: *аванпост – аванпостний, баласт – баластний, контраст – контрастний*.

-З(К)Н-, -С(К)Н-

2. У групах приголосних **-зкн-**, **-скн-** випадає **к** при творенні дієслів із суфіксом **-ну-**: *бризк – бризнути, брязк – брязнути, блиск – блиснути, писк – писнути, плюск – плюснути, тріск – тріснути*; але: *випуск – випускний, виск – вискнути*.

-С(Л)Н-

3. У групі приголосних **-слн-** випадає **л**: *ремесло – ремісник*.

ВІДТВОРЕННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ВЛАСНИХ НАЗВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

1. Російська літера **е** передається українською **е**:

а) після букв на позначення приголосних: *Лермонтов, Нестеров*;

б) у суфіксові **-ев** після **ж, ч, ш, щ, р, ц**: *Муромцев, Бестужев*;

2. Російська літера **є** передається українською **є**:

а) на початку слова: *Єсенін, Єлісова*;

б) у середині слів після літер на позначення голосних, після апострофа і м'якого знака: *Юр`єв, Савельєв*;

в) у суфіксах **-єв** **-єєв** після літер на позначення приголосних, крім **ж, ч, ш, щ, р, ц**: *Голубєв, Венєвцева*;

г) у корені, якщо в українському спорідненому слові виступає **і**, яке не чергується: *Серєв (бо сірий), Лєсков (бо ліс)*;

3. Російська літера **ё** в українській мові передається:

а) буквосполученням **йо** на початку складу: *Муравйєв, Бугайєв*;

б) буквосполученням **ьо** в середині і в кінці складу: *Потьомкін, Серьогін*;

в) літерою **е** в утвореннях від імен, спільних для російської й української мов: *Артемєва, Семенєв*;

г) літерою **о** під наголосом після **ч, щ**: *Грачєв, Борщєв*.

4. Російська літера **э** завжди передається українською **е**: *Ешпаєв, Ельконін*, а російська **ы** завжди передається українською літерою **и**: *Бєлєх, Чернєх*.

5. Російська літера **и** передається українською **и**:

а) після **ж, ч, ш, щ, ц** перед літерами на позначення приголосних: *Жиглов, Циганков, Голіцин.*

б) в утвореннях від загальних назв й імен, спільних для російської та української мов: *Данилов, Виноградов*, але: *Нікітін, Ніколаєв, Філіппов* (імена відмінні від українських);

в) у префіксі **-при**: *Привалов, Пригарин*;

г) у суфіксах **-ик, -ич, -ович, -иц, -ищ**: *Голиков, Станюкович, Радищев.*

6. російська літера **и** в українській мові передається:

а) літерою **і** на початку слова та після літер на позначення приголосних, крім **ж, ч, ш, щ**: *Івакін, Анікін*;

б) літерою **ї** після букв на позначення голосних: *Абраїмов, Льїн.*

7. Прикметникові закінчення російських прізвищ українською мовою передаються так:

а) закінчення **-ый** передається через **-ий**: *Червоний, Бєлий*;

б) закінчення **-ий** передається через **-ий** після літери на позначення твердого приголосного: *Бєлінський*, через **-ій** після букви на позначення м'якого приголосного: *Бєзкрайній*;

в) закінчення **-ая, -яя** передається через **-а -я**: *Бєла, Червона*;

г) закінчення **-ой** передається через **-ой**: *Толстой, Донской.*

8. Російські суфікси **-ск -цк**: передаються через **-ськ, -цьк**: *Воскрєсенський, Висоцький.*

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 79. Вставте пропущені букви.

Св...крушин, с...віла, доруч...ний, бл...щала, книж...чка, вл...тівши, дал...чнь, б...ре, на д...ревах, об...режними, ш...л...стіло, л...гес...нько, в...сняна, мар...во, закл...котіли л...леки, зб...рігати, м...реж...во, об...режно, заз...рнути, с...р...дина, кош...ня, оч...рет, л...сичка, бр...ніти, оз...ро, в...дніється, бл...зькі, леб...дя, гр...міти, оголош...ння, вим...ла сміття, т...мніє, з...л...ніє, гл...бока, п...люстки, п...чальний, бл...щить, б...руть, см...река.

Завдання 80. Вставте, де потрібно, апостроф.

Моркв...яний, м...яч, сором...язливий, хлоп...ята, зів...янув, син...ому, біл...чата, с...огодні, полум...я, бур...як, пір...я, від...ємник, цв...ях, здоров...я,

св.ято, відв...язати, кар...єра, солом...яний, реп...яхи, В...ячеслав, солов...ї, мавп...ячий, від...єднати, дерев...яний, зустріч..., пишеш..., м...ята, нен...чин, гет...манщина, дзв...якнути, удар...те, Мол...єр, тьм...яний, світлиц..., р...ябий, відлун...я, котят...ся, сузір...я, таріл...ці, хом...як, міжгір...я, кур...йоз, м...який, об...їзд, дит...ясла, в...яне, р...ясно, реп...ях, Лук...ян, п...ятниця, солом...яний, мереф...янський, духм...яний, пів...ящика, різдв...яний, св.яті, всер...йоз, возз...єднання, під...їхати, Мін...юст, між...ярусний, ад...юнкт, ін...єкція, трав...янистий, харків...янин, ал...янс, інтерв...ю, об...єктивний.

Завдання 81. Вставте, де потрібно, м'який знак.

1.1. Робит...ся, судд...я, молот...ба, степ..., сілл...ю, хитріс...т..., сліз...ми, різ...ба, бібліотекар..., майбут...нє, календар..., сім...сот, повір...те, кін...с...кий, ковал...с...кий, низ...ко, домен...щик, Сибір..., тр...ох, т...ма, сотен...ка, гарнен...кий, приз...ба, буд...те, бояз...кий, скрин...ка, учнівс...кий, усміхаєт...ся, плас...кий, учител...ка, різ...бленими, т...охкают..., п`ят...десят, л...одовик, порт...єра, н...юанс, Хар...ків, борют...ся, мен...ший, Натал...чин, міл...йон, пул...с, суд...я, князівс...кий, секретар..., ллет...ся, стріл...ці, будуєт...ся, ласун...ці, сіл...с...кий, с...вятина, радіс...т..., роз...кіш, камін...чик, роздоріж...я, плач..., селян...ство, їхн...ого, велетен...с...кий, стат...тя, сторон...ка, тон...ший, стидает...ся, умиєш...ся.

1.2. 1) Біл...ше діла – мен...ше слів. 2) Хто мови своєї цураєт...ся, хай сам себе стидает...ся. 3) Слово – не горобец..., вилетит... – не спіймаєш.... 4) М'які слова і камін... крушат.... 5) Швидко піс...ня співаєт...ся, та не швидко складаєт...ся. 6) Доброго і корч...ма не зіпсує, а злого і церква не направит.... 7) Ще книжки в сум...ці, а вже хлопці на дум...ці. 8) Молодець... молодець... – ні кіз..., ні овець.... 9) Дівчата гарнен...кі, тихен...кі, милен...кі! Звідки погані жінки берут...ся? 10) Дівоч...і сл...ози – як весняний дощ.... (З народної творчості)

Завдання 82. Перепишіть слова відповідно до орфографічних норм.

(з,с)фотографувати, о(д,т)анути, пр(е,и)тихий, бе(з,с)страшний, ро(з,с)топтати, пр(е,и)мудрий, ро(з,с)битися, ві(д,т)ирати, Бе(з,с)сонова (прізвище), ві(д,т)дзеркалювати, ро(з,с)фарбувати, о(д,т)іняти, (з,с)дати, бе(з,с)порадний, о(д,т)кашлятися, бе(з,с)смертний, ві(д,т)почити, бе(з,с)крилий, о(д,т)чинити, пр(е,и)глушений, пр(е,и)святий, бе(з,с)честя, пр(е,и)хороший, бе(з,с)хмарний, пр(е,и)милий, о(д,т)жити, ро(з,с)ширити,

ві(д,т)плачувати, (з,с)чеплений, пр(е,и)вабливий, ро(з,с)фасувати,
ві(д,т)кріпити.

Завдання 83. Запишіть словосполучення, розкривши дужки.

(л)убенський (р)айон (п)олтавської (о)бласті, (м)іністерство
(в)нутрішніх (с)прав (у)країни, (х)арківський (н)аціональний (у)ніверситет
(в)нутрішніх (с)прав, (в)еликдень, (л)еся (у)країнка, (я)рослав (м)удрий,
(м)еценацтво, (с)ин (б)ожий, (к)оран, (к)іт (б)арсик, (к)иївська (р)усь,
(д)ержавний (м)узей (п)рироди (х)арківського (н)аціонального (у)ніверситету
ім. (в) (н) (к)аразіна, (і)ван (с)еменович (н)ечуй-(л)евицький, (г)ора (а)й (-)
(п)етрі, (с)узир'я (л)ева, (в)інсент (в)ан (г)ог, (л)ібобережна (у)країна,
(є)вросоюз, на (п)івночі країни, (с)получені (ш)тати (а)мерики, (о)бласна
(д)ержавна (п)одаткова (і)нспекція у (х)арківській (о)бласті, (в)ерховна (р)ада
(у)країни, (м)узей (а)рхеології та (е)тнографії (с)лобідської (у)країни, (а)кт
(п)роголошення (н)езалежності (у)країни, (м)іністр, (к)раїни (з)аходу,
(д)октор (н)аук, (а)сканія (н)ова, (х)арківський (п)арк, (к)авказький (х)ребет,
(кск) «(д)юк», (т)орт «(с)нікерс».

Сумно і непривітно тепер в нашій (т)ухольщині! (І. Франко) А
(п)олковник (т)рубацький вже й букета прислав через (л)акея... Чи прийде-то
(в)асилько? (Л. Українка) (м)аксима (б)еркута, сина (т)ухольського
(б)есідника (з)ахара, але, крім того, вирядили з власної волі. (І. Франко)
Недалеко од (б)огуслава, коло (р)осі, в довгому (п)окрученому (я)ру
розкинулось село (с)емигори. Старшого (к)айдашевого сина звали (к)арпом,
меншого – (л)авріном. (І. Нечуй-Левицький) (м)акс прокидався о сьомій
годині, хоч і лягав надто пізніш од (в)івді. (М. Хвильовий) Думає, думає та й
надумає: «(з)ім бичка та й утечу!..» (Народна творчість) Минув уже
четвертий рік, відколи (д)енис (с)ивашенко відділився від батька й від
(з)інька, меншого брата... зараз після того, як середульшого брата (р)омана
заслано на (с)ибір. А далі ще сидять (д)енисів (т)есть (м)анойло (г)аврилович,
(д)омашин батько, біля нього (с)ват (о)стап (к)олодій, (к)ум (т)ерешко
(т)онконоженко та (я)хрем (р)ябченко – все багатирі, гарно повдягані, в синіх
(ч)умарках, у таких, як і в (д)ениса, тільки (р)ябченко по-городянському – в
(ж)акетці. (Б. Грінченко).

Завдання 84. Перепишіть слова згідно з орфографічними нормами.

Юн...ат, гуман...ий, воз'єднан...я, щоден...ик, жит...я,
нездійснен...ий, священ...ик, страшен...ий, Кирил...о, завдан...я, стат...і,
священ...ий, Марок...о, спросон...я, незнищен...ий, молод...ю, віл...а,

л...яний, в...ічливий, незакон...ий, незрівнян...ий, волос...я, узліс...я, Криворіж...я, підніс...я, незлічен...ий, неподолан...ий.

Об...ігати, тон...а, жадан...ий, блажен...ий, сон...ий, знаряд...я, гіл...я, зустріч...у, орлин...ий, Іл...я, узбереж...я, суверен...ий, підніж...я, камін...я, силен...ий, глинян...ий, захолен...ість, вихван...ість, ім...іграція, нескінчен...ий, Ніц...а, груп...а, Жан...а, священ...ий, туман...ий, облич...я, відстан...ю.

Завдання 85. Запишіть іменники разом або через дефіс. Поясніть правопис.

Шістдесяти (п`яти) річчя, (пів) Харкова, (худ) пром, (екс) позиція, трьохсот(річчя), тепло (електро) генератор, (лісо) смуга, (гала) концерт, мати (й) мачуха, (прем`ер) міністр, (стоп) сигнал, (пів) року, (пів) чобітки, (світо) відчуття, (зоо) ферма, (полу) мисок, (пів) аркуш, (фоно) кардіограма, (купівля) продаж, (лже) вчення, (тонно) миля, (свят) вечір, (мед) центр, (сон) трава, (лісо) сплав, (екс) чемпіон, (пед) інститут, (пів) оберт, (кінця) краю.

Зоре (пад) крісло (ліжка), гамма (випромінювання), (пів) книги, (лісо) степ, дощо (мір), купівля (продаж), мовно (літературний), зерно (бобові), м`ясо (молочний), (ново) грецький, (білий) (білий), (метео) супутники, (проф) спілки, (міні) спідниця, північно (західний), військово (морський), (велo і мотокрос), (унтер) офіцер.

Завдання 86. Від поданих іменників утворіть прикметники. Запишіть їх.

Форпост, користь, щастя, доблесть, сержант, баласт, тиждень, ненависть, якість, контраст, область, свист, швидкість, якість, випуск, зап`ястя, фашист, студент, кореспондент, доцент, виїзд, совість, вартість, агентство, пристрасть, колектив, масло, сектант, слово.

Завдання 87. Напишіть прислівники, розкривши дужки.

Рік/у/рік, по/перше, після/завтра, с/покон/віку, перед/усім, в/гору, від/нині, з/боку/на/бік, в/останнє, до/пізна, с/під/лоба, по/моєму, у/п`ятьох, на/швидку, тишком/нишком, де/не/де, до/чиста, без/вісти, по/твоєму, по/українськи, по/під/віконню, в/основному, до/побачення;

Привсе/людно, до/сих/пір, з/радості, по/правді, до/пуття, по/силі, на/руку, на/самоті, так/то, хтозна/як, до/пари, по/господарському, по/іншому, під/гору, під/силу, по/закону, що/найдужче, по/зможі, по/знаку, по/можливості, до/речі, по/совісті, по/сусідству, по/суті, до/останку, до/пори, до/решти, до/смаку, що/найкраще, з /розгону, в/міру, на/відмінно, як/найдужче.

Завдання 88. Запишіть прізвища українською мовою, поясніть їхній правопис.

Тургенев, Фёдоров, Збруев, Писаревская, Пушкин, Белоусов, Лебедев, Карелина, Рощина, Домарев, Светлаков, Гарина-Красовская, Куницын, Достоевский, Арсеньев, Ильин, Крамской, Борисов, Ёлкин, Ивакин, Привалова, Цыганков, Белых, Атрёмова, Белый, Высоцкий, Бирюков, Мясников, Воробей, Юрьев, Пятакова, Киселёв, Кузнецов, Авруцкая, Нестеров, Ефремов, Крутых, Мичурина, Абраимов, Архипова.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Правила уживання м'якого знаку.
2. Правила уживання апострофа.
3. Подвоєння та подовження приголосних в українській мові.
4. Відтворення слов'янських власних назв українською мовою.
5. Складні випадки уживання великої літери.
6. Написання складних іменників, прикметників, прислівників.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Єльнікова Н. І. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Мовні норми) / Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – 44 с.
2. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. 2-ге вид., випр. і допов. Київ: Алерта, 2011. 694 с.
3. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; [ред.: Є. І. Мазніченко та ін.]. Київ: Наук. думка, 2015. 286 с.
4. Шевелева Л. А., Дудка О. О. Український правопис. Практикум: Навч. посібник / За ред. проф. А. О. Свашенко. 2-е вид., доп. – Харків: Парус, 2004. – 464 с.

РОЗДІЛ 11. ПУНКТУАЦІЙНІ НОРМИ

Пунктуаційні мовні норми – це система правил, що регулюють уживання розділових знаків (крапка, кома, тире, двокрапка, крапка з комою, абзац, дужки, лапки, знак питання, знак оклику, крапки).

КРАПКА

Крапка ставиться:

Правила:	Приклади:
У кінці розповідного речення або спонукального, якщо воно вимовлене без окличної інтонації.	<i>Я люблю весну.</i>
У кінці пов'язаних між собою частин розповідного тексту, коли автор хоче навмисно подати їх інтонаційно відокремленими одна від одної.	<i>А я ходжу. Рівним, розміреним кроком, через усю хату, з кутка в кутку. З кутка в кутку (Коцюбинський).</i>
У кінці рубрик переліку, коли вони досить розвинені й кожна з них становить закінчене речення.	<i>Відповідно до статей 60, 214 Кримінального процесуального кодексу України НАКАЗУЮ:</i> <i>1. Затвердити порядок ведення...., що додається.</i> <i>2. Визнати таким, що втратив чинність, зі змінами. (Наказ МВС)</i>
Після речення, за яким розпочинається виклад розгорненої розповіді, опис тощо.	<i>А діло було таке. Студенти з царського садка пішли в гості до знайомого купця, котрий жив далеко, аж на Орданському. Той купець мав багацько дочок, не дуже гарних. (І. Нечуй-Левицький)</i>

ЗНАК ПИТАННЯ (?):

Знак питання ставиться:

Правила:	Приклади:
У кінці питального речення.	<i>Чи знаєте ви як українська хата приймає жаданих гостей? (В. Земляк)</i>
У дужках у середині цитати або після	<i>Нехай багато не розводяться</i>

неї для виявлення сумніву або критичного ставлення того, хто цитує, до наведеного матеріалу.	вчорашні «марксистки» про велике значення колективізації (?), яка нібито врятувала (??) Україну від голоду (!) (З газети).
--	--

ЗНАК ОКЛИКУ (!)

Знак оклику ставиться: у кінці окличного речення; після однослівних і поширених звертань, що вимовляються з виразною окличною інтонацією; після однослівних і поширених звертань, що вимовляються з виразною окличною інтонацією; після вигуків, а також після слів **так** і **ні**, коли вони стоять на початку речення й вимовляються з виразною окличною інтонацією; у дужках у середині цитати або після неї для вияву ставлення (обурення, здивування, іронії тощо) автора до наведеного ним матеріалу. (*Які це були гарні, повні, округлі роки!* (У. Самчук); *Ти прекрасна, вечірняя зоре!* (Леся Українка); *Ай! Як тут гарно!* (М. Коцюбинський)).

КОМА (,)

КОМА В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

У простому реченні кома ставиться:

Правила:	Приклади:
Між однорідними членами речення, не з'єднаними сполучниками	<i>Під вікнами насадила Ганна бузку, любистку, півників та півонії (Нечуй-Левицький).</i>
Між однорідними членами речення, з'єднаними двома або більше однаковими сполучниками: і...і (й...й), ні...ні (ані...ані), то...то (не то...не то), чи...чи (чи то...чи то), або...або	<i>А тим часом місяць пливе оглядає І небо, і зорі, і землю, і море (Шевченко). Ні зради яд, ні танки, ні гармати Не допоможуть ворогу в бою (Сосюра).</i>
Між однорідними членами речення, з'єднаними протиставними сполучниками а, але, однак, проте, а проте, зате, та (= але), так, хоч (хоча)	<i>Задер голову Баглай, стежить, як поволі, але вперто підіймаються голуби над собором (Гончар). Хоч живемо з пучок, а проте й для нас є місце у церкві (Коцюбинський).</i>
Перед сполучниками і, а також,	<i>Давид роздягся, шинель на ключці</i>

ще й, а то й, та й, та ще, які приєднують до попередніх членів речення ще один елемент	<i>повісив, і будьонівку (Головко). Зазеленіли луги, ще й дібровонька (Пісня).</i>
Перед другим із парних сполучників не тільки..., а й (не тільки..., але й, не тільки..., а ще й, не тільки..., але також і); як..., так і; не так..., як; хоч..., але (та); не стільки..., скільки, що вживаються при однорідних членах речення	<i>Як би це добре було, коли б я не тільки спочив, а й вивіз собі матеріал для роботи (Коцюбинський). Як російська, так і європейська критика все частіше звертає своє око на наше письменство, ставить йому свої вимоги (Коцюбинський).</i>
Перед словами а саме, як-от, як та ін., що стоять у реченні з однорідними членами після узагальнювальних слів	<i>Ми певні, що... Ваше чуле серце не обмине... нашого блага й жаги – бачити рядом із такими талановитими виставниками «Наталки Полтавки», як Кропивницький, Саксаганський, Садовський, Затиркевич, і Вас, наша зоре! (Панас Мирний).</i>
При повторенні слова для означення великої кількості предметів, тривалості дії, для підкреслення згоди або заперечення тощо	<i>Все, все згадала вона в ту хвилину! (Довженко). Рости, рости, моя пташко, Мій маковий цвіте (Шевченко).</i>
Для виділення звертань і зв'язаних із ними слів	<i>Мово рідна, слово рідне, Хто вас забуває, Той у грудях не серденько, Тільки камінь має! (Воробкевич).</i>
Після вигуків, якщо вони вимовляються з окличною інтонацією меншої сили, ніж наступні слова в реченні	<i>Гей, на коні, всі у путь! (Тичина). О, як люблю я рідну землю... (Воронько).</i>
Після стверджувальних слів так, еге, гаразд, (а)якже, авжеж та ін., заперечення ні , запитання що , а також підсилювального що ж , коли безпосередньо за цими словами йде речення, яке розкриває їх конкретний зміст:	<i>Так, це була вона, його земля, Про неї він співав і нею марив (Павличко). Еге, я правду вам казав (Гребінка).</i>

Для виділення вставних слів і вставних речень	<i>Треба хліба людині й металу, Треба музики і п'єдесталу, Та, мабуть, над усе до загину Треба віри людині в людину (Забаштанський).</i>
Для виділення порівняльних зворотів, що вводяться словами як, мов, наче, немов, ніби, як і, ніж і т. ін.	<i>Із степу, як із вогкої печери, тягло свіжою прохолодою (Гончар). Він справді здригнувся, немов ступив у студену воду (Мушкетик).</i>
Для виділення допустових речень	<i>Коли під'їхали до собору одержувати комбікорм, то на дверях висів замок, хоч до кінця робочого дня було ще далеко (Гончар).</i>
Для виділення прикладок як поширених, так і непоширених, особливо коли вони належать до власного імені або займенника	<i>Дмитрик, восьмилітній хлопчик, вискочив з душною низенької хати (Коцюбинський).</i>
Для виділення відокремлених прикладок, що починаються словами як, тобто (себто, цебто), або (= тобто) тощо	<i>Як учений, етнограф і фольклорист, Франко все життя з палким інтересом ставився до народної творчості (Рильський).</i>
Для виділення зворотів, що обмежують або уточнюють зміст усього речення й починаються словами крім (опріч), за винятком, особливо, включаючи, замість, наприклад, навіть, зокрема й под., якщо вони виразно інтонаційно відокремлюються	<i>Було про що думати цієї ночі, та він примусив себе не думати зараз ні про що, крім бою (Сизоненко). Без гарячої любові до природи людина не може бути митцем. Та й не тільки митцем, особливо зараз, коли треба перебудувати майже все (Довженко).</i>
Для виділення відокремлених означень, виражених:	
1. дієприкметниками та прикметниками, що мають при собі пояснювальні слова й стоять після означуваного іменника	<i>Вмирав поет, залюблений у світ, Вмирав поет, задивлений у море (Осадчук). Розгойдане море, вже брудне й темне, наскакувало на берег і покривало скелі</i>

	<i>(Коцюбинський)</i>
2. дієприкметниками та прикметниками, що не мають пояснювальних слів і стоять після означуваного іменника, особливо в тих випадках, коли перед іменником є вже означення	<i>Ясне сонце, тепле й приязне, ще не вспіло наложити палючих слідів на землю (Панас Мирний). Живе життя і силу ще таїть Оця гора, зелена і дрімлива (Зеров).</i>
3. дієприкметниками та прикметниками (як із пояснювальними словами, так і без них), поставленими перед іменником, якщо вони, виступаючи в ролі означення до іменника, мають ще обставинний відтінок («будучи», «бувши»...) або відділені від іменника іншими членами речення	<i>Дезорганізований раптовістю нічної атаки, ворог не встиг учинити скільки-будь сильного опору (Гончар).</i>
4. дієприкметниками й прикметниками (як із пояснювальними словами, так і без них), що стосуються особових займенників	<i>Як я, бідна, тут горюю, прийди подивися (Котляревський). Вона стоїть навпроти Сагайди, маленька, мов куріпка на межі (Гончар).</i>
5. іменниками в непрямих відмінках (з прийменниками або без них), щоб надати їм більшої ваги порівняно з іншими членами речення	<i>До неї наближалась мати... Іллевського, невисока, досить повна жінка, з кошиком у руці (Гончар).</i>
Для виділення відокремлених уточнювальних обставин часу, місця тощо	<i>А вечорами, по роботі, він не раз до пізньої ночі ходив у важкій задумі по болотистих улицах Борислава (Франко).</i>
Для виділення відокремлених обставин, виражених дієприслівниковими зворотами	<i>Маруся, вийшовши з кімнати, засоромилась (Квітка-Основ'яненко). Почали люди серпи гострити, лаштуючись до жнив(Коцюбинський).</i>
Для виділення відокремлених обставин, виражених одиничними дієприслівниками, коли вони означають час, причину, умову дії	<i>Повечерявши, полягали спати (Панас Мирний). Процаючись, Багіров відкликає Ясногорську вбік (Гончар).</i>

КОМА В СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ

У складному реченні кома ставиться:

Правила:	Приклади:
Для відокремлення речень, що входять до безсполучникового складного речення	<i>В житті синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромен, червоніла квітка польового маку(Коцюбинський).</i>
Для відокремлення речень, що входять до складносурядного речення	<i>Один кривавим потом умивається, та робить, та дбає, а другий, ледащо, лінується... або ще п'є...(Грінченко).</i>
Для відокремлення речень, що входять до складного речення з безсполучниковим і сурядним зв'язком	<i>Синіють води, зеленіє яр, І стеляться сліпучі красвиди (Зеров).</i>
Для відокремлення речень, що об'єднуються в одне складне речення за допомогою повторюваних сполучників і...і, ні...ні, або...або, то...то, чи...чи тощо	<i>Ранок такий-то тихий та ясний придався: ні вітерець не війне, ні хмарка не збіжиться (Марко Вовчок).</i>
Для відокремлення в складнопідрядному реченні підрядних речень, уведених сполучниками або сполучними словами, від головних і від інших підрядних	<i>Ось чутно, як несе вітер якусь новину з далекого лісу, що синіє за горбочком (Коцюбинський). Він жив на самому кінці села, там, де глибокий яр входив у ліс вузьким клином (Нечуй-Левицький).</i>

КРАПКА З КОМОЮ (;)

Крапка з комою ставиться:

Правила:	Приклади:
Між поширеними однорідними членами речення, особливо якщо в середині хоч би одного з них є коми	<i>Привіт тобі, зелена Буковино, Твоїм хорошим горам і гаям; Твоїм одважним, дорогим сином! (Самійленко).</i>
Між реченнями, що входять до безсполучникового складного	<i>Було, мабуть, гарно: вночі випав сніг, і сліпучо-біла вулиця леліла сріблом;</i>

речення, коли вони поширені або в середині їх уже є розділові знаки	<i>крізь просвічені скісним заполудневим сонцем шибки вікон зеленіло... ялинкове гілля; з крутосхилу Ботанічної злітали верхи на тринджолятах хлопчаки (Дрозд).</i>
Між реченнями – частинами складносурядного речення, зв'язаними сполучниками а, але, проте, однак, все ж таки (рідше – сполучниками і, та), якщо ці речення мають значний обсяг або в середині їх є коми	<i>Ся розмова лишила в мені якийсь гіркий несмак; але миритись, брати назад свої слова у мене не було бажання (Лєся Українка).</i>
Між поширеними однорідними підрядними реченнями, підпорядкованими одному й тому ж головному, особливо коли в середині таких підрядних уже є розділові знаки	<i>І тепла радість душу обняла, І сам не знаєш у задумі світлій, Що краще – вечір цей чи ночі мла; Що краще – біля тебе сад розквітлий І серць квітучих трепет молодий Чи над тобою зоряні сади (Борис Тен).</i>
Між групами незалежних речень, коли необхідно вказати межі між ними на відміну від розмежування окремих речень	<i>Щойно полуниця відходить, а вже буріють вишні-петринівочки, шовковиця сиплеться, а там зажовтіють абрикоси; буває, так наспіє полуниці, то жінкам невправка з нею, тоді оголошується загальна мобілізація, вже й металурги лаять поруч з дітьми по садках... (Гончар).</i>

ДВОКРАПКА (:)

Двокрапка ставиться: коли перед однорідними членами речення стоїть узагальнювальне слово або словосполучення, що вказує на перелік: *У густій мряці, білій, як молоко, все пропадало: небо, гори, ліси, пастухи (М. Коцюбинський);* між двома реченнями, що входять до складу безсполучникового складного речення, якщо друге речення розкриває зміст першого речення в цілому або одного з його членів, а також вказує на причину того, про що йдеться в першому реченні: *Лаврін не поганяв волів:*

він забув і про воли, і про мішки й тільки дивився на Мелашку (І. Нечуй-Левицький).

ТИРЕ (–)

Тире ставиться:

Правила:	Приклади:
Між підметом і присудком, коли останній виражений іменником або кількісним числівником у називному відмінку, а дієслова-зв'язки немає. При цьому присудок може бути як непоширеним, так і поширеним.	<i>Бук – дерево. Три та сім – десять. Київ – столиця України. Мистецтво – найкращий педагог (Гончар).</i>
Між підметом і присудком, коли один із цих членів речення (або обидва) є інфінітивом	<i>Говорити – річ нудна. Працювати слід до дна (Рильський).</i>
Перед це (це є), оце, то, ось (це) значить , якщо присудок, виражений іменником у називному відмінку або неозначеною формою дієслова, приєднується за допомогою цих слів до підмета	<i>Гетьман, може, як ніхто інший знав, що любити Україну – це найперше захистити її надійно від усіх ворогів (Лупій). Жити мені без праці – значить не жити (Павличко).</i>
На місці пропущеного члена речення, переважно присудка	<i>Крізь шибку виднілись білі колони тераси, а за ними – квітник (Коцюбинський).</i>
Перед узагальнювальним словом, що стоїть після однорідних членів речення	<i>День, вечір, ніч, ранок – все біле, все тьмяне (Леся Українка).</i>
Після переліку, якщо перелік іде за узагальнювальним словом і не закінчує речення	<i>Сотні й тисячі українських дівчат: колгоспниць, робітниць, студенток, лікарів, інженерів – у сірих шинелях радянських воїнів ідуть на захід (Бажан).</i>
Для виділення прикладок, якщо вони стоять у кінці речення й перед ними	<i>У своїм невеличкім гурточку він завів новину – гуртову працю</i>

можна, не змінюючи змісту, вставити а саме	<i>(Коцюбинський).</i>
Між частинами заперечного порівняння	<i>...То ж не вовки-сіроманиці Квилять та проквиляють, Не орли-чорнокрильці клеочуть, Попід небесами літають, – То ж сидить на могилі Козак старесенький, Як голубонько сивесенький, Та на бандуру грає-виграває, Голосно-жалібно співає (Народна дума).</i>
Між реченнями, що входять до безсполучникового складного чи складносурядного речення, якщо в другому з них подано висновок або наслідок дії першого:	<i>Защобетав соловейко – пішла луна гаєм (Шевченко). Вдарив революціонер – захитався світ (Тичина).</i>
Між частинами безсполучникового складного речення, коли перша частина виражає причину або умову, а друга – наслідок	<i>...Попадавсь їм багач у руки – вони його оббирали, попадавсь вбогий – вони його наділяли (Марко Вовчок). Як тільки займеться десь небо – з другого боку встає зараз червоний туман і розгортає крила (Коцюбинський).</i>
Між реченнями, коли зміст їх різко протиставляється	<i>Ще сонячні промені сплять – Досвітні огні вже горять! (Леся Українка).</i>
Між двома або кількома власними іменами, сукупністю яких називається вчення, теорія, науковий закон	<i>Фізичний закон Бойля – Маріотта.</i>
Між двома словами на означення	<i>Автотраса Київ – Львів.</i>

просторових, часових або кількісних меж (замість словосполучень із прийменниками від...до):	<i>Навчання на курсах триватиме протягом січня – квітня. Пам'ятки української мови XVI – XVIII ст. Вантаж вагою вісім – десять тонн.</i>
Для виділення поширеної групи вставних слів (або вставного речення), що стоїть у середині речення	<i>А тоді зопалу – не встигло радіо попередити! – вернулися морози (Яворівський).</i>
Як додатковий знак після коми перед словом, яке повторюється для того, щоб зв'язати з попереднім реченням наступне (найчастіше підрядне, яке підсилює, доповнює або розвиває головне)	<i>Шевченківський Палій стоїть на порозі того прозріння, до якого доходить Іван Вишенський у поемі Франка, – на порозі усвідомлення, що тільки в діяльній служінні своєму народові може бути остаточне виправдання людини, що тільки в ньому вища рація людського існування (Рильський).</i>
Взагалі для означення спеціально підкреслюваної паузи різного змістового й стилістичного характеру	<i>Увечері кличуть: «Іди до панночки – розбирати» (Марко Вовчок).</i>

КРАПКИ (...)

Крапки ставляться:

На позначення перерваності або недокінченості мови; на позначення уривчастості мови від хвилювання, зворушення й узагалі сильних переживань; на позначення пропуску в цитаті, а також коли цитата береться з середини речення або коли цитоване речення наводиться не до кінця.

ДУЖКИ [()]

У дужки беруться:

Підзаголовки, пояснення іншомовних та маловідомих слів тощо; вставлені слова та вставлені речення, подані як додаткові уваги до тексту; ремарки в драматичних творах при прямій мові дійових осіб; фрази, що вказують на ставлення слухачів до слів (промови) якоїсь особи; прізвище

автора, що стоїть після цитати, наведеної з його творів; знак питання або знак оклику в цитатах для вияву ставлення автора до наведеного ним матеріалу.

ЛАПКИ (« »)

У лапки беруться: цитати; слова, що їх не вважають за свої або що наводяться з відтінком презирливого чи іронічного ставлення до чужого вислову, а також слова, вжиті вперше або, навпаки, застарілі та незвичайні; індивідуальні назви заводів, фабрик, клубів, пароплавів, організацій, підприємств, наукових праць, літературних творів, газет, журналів, кінофільмів тощо

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ПРЯМІЙ МОВІ

Для виділення прямої мови вживаються лапки або тире.

Тире:	Лапки:
<p>Коли пряма мова починається з абзацу, то перед початком її ставиться тире, а в кінці – крапка, знак питання, знак оклику або три крапки – залежно від характеру речення:</p> <p><i>Зупинившись у куцах бузку,.. Льоня одразу спитав:</i></p> <p><i>– Ти звідки?</i></p> <p><i>– З дому. З Підлісного, – відповіла Яринка.</i></p> <p><i>– Маєш якусь справу?</i></p> <p><i>– Та... думала тут декого зустріти (Козаченко).</i></p>	<p>Коли пряма мова йде в рядок, без абзацу, то перед початком її ставимо відкриті лапки, а в кінці – закриті лапки й відповідний до характеру речення розділовий знак: <i>У цей час я побачила далеко машину і стала показувати в інший бік: «Дивіться, дивіться! Хтось іде!» (Яновський).</i></p>
<p>Коли кілька реплік прямої мови йдуть у рядок, без вказівки, кому вони належать, то кожна з них береться в лапки, а між репліками ставиться тире: <i>«А в тебе земля ще де є?» – «Ні, нема». – «А хата є?» – «Є» (Панас Мирний).</i></p>	
<p>Перед кожною реплікою (зокрема й перед першою) можна також ставити тире, тоді кожну парну репліку слід брати в лапки: <i>– А в тебе земля ще де є? – «Ні, нема». – А хата є? – «Є». (Панас Мирний).</i></p>	

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 89. Перепишіть текст відповідно до пунктуаційних норм (розставте коми).

Особа яка притягається до адміністративної відповідальності має право: знайомитися з матеріалами справи давати пояснення подавати докази заявляти клопотання; під час розгляду справи користуватися юридичною допомогою адвоката іншого фахівця в галузі права який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача якщо не володіє мовою якою здійснюється провадження; оскаржувати постанову в справі.

Потерпілий має право знайомитися з матеріалами справи заявляти клопотання оскаржувати постанову по справі про адміністративне правопорушення.

Законні представники мають право: знайомитися з матеріалами справи; заявляти клопотання; від імені особи інтереси якої вони представляють подавати скарги на рішення органу (посадової особи) який розглядає справу.

Адвокат інший фахівець у галузі права який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи мають право знайомитися з матеріалами справи; заявляти клопотання; за дорученням особи яка його запросила від її імені подавати скарги на рішення органу (посадової особи) який (яка) розглядає справу а також мають інші права передбачені законами України.

(Інструкція з оформлення працівниками патрульної служби МВС матеріалів про адміністративні порушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху)

Завдання 90. Перепишіть речення, розставте розділові знаки.

1. Його село те що Степан покинув теж стояло на березі і зараз він несвідомо шукав спорідненості між своїм та цим селом що випадково трапилось йому на великій путі. (В. Підмогильний). 2. І пам'ятаю мені раптом стало страшенно смішно я мертвий. (В. Винниченко). 3. Лютували шаблі і коні бігали без вершників і Половці не пізнавали один одного а з неба палило сонце а гелгання бійців нагадувало ярмарок а пил уставав як за чередою ось і розбіглися всі по степу і Оверко перемиг. (Ю. Яновський). 4. Отак ідучи попідтинню з бенкету п'яний уночі я міркував собі йдучи поки доплентавсь до хатини. (Т. Шевченко). 5. ...Вирячивши вогненні очі дихаючи полум'ям і димом потрясаючи ревом пустелі і нетра і вогненным хвостом

замітаючи слід летів дракон. (І. Багрянний). 6. Наряджає доню здається то власне серце вибране з грудей окремо радіє. (В. Барка). 7. Але для цих чотирьох чоловіків які щодня спускалися з гір де був їхній санаторій важило власне й не саме вікно і не оте дивно широке скло і не викувана з чорного заліза рама якою могли б пишатися на будь-якому європейському курорті. (П. Загребельний). 8. Опівночі після того як промчить прошурхоче велосипедами нічна зміна у бік заводів і зморена денними клопотами Зачіплянка нарешті поринає в сон і висне над нею з просторів неба місяць зеленорогий собор стоїть над селищами в задумі один серед тиші серед світлої акацієвої ночі що більше навіть не на ніч схожа а на якусь сказати б антиніч. (О. Гончар). 9. Коли буду я навіть сивою і життя моє піде мрякою а для тебе буду красивою а для когось може й ніякою. (Л. Костенко). 10. Припливайте до колиски лебеді як мрії опустіться тихі зорі синові під вії. (В. Симоненко). 11. Вона, як і він, їхала вчитися до великого міста, в них обох у кишнях були командировки, а перед ними – нове життя. (В. Підмогильний).

Завдання 91. Перепишіть речення відповідно до пунктуаційних норм (розставте де потрібно тире або коми)

1. Складена на місці пригоди схема місця ДТП долучається до матеріалів справи. 2. Зазначена схема підписується особами учасниками ДТП а також працівником патрульної служби МВС який її склав. 3. До осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років які вчинили адміністративні правопорушення застосовуються заходи передбачені статтею 24-1 КУпАП. 4. Штраф має бути сплачений порушником не пізніш як через п'ятнадцять днів з дня вручення йому постанови у справі про адміністративне правопорушення а в разі оскарження або опротестування такої постанови не пізніш як через п'ятнадцять днів з дня повідомлення про залишення скарги або протесту без задоволення. 5. Штраф накладений за вчинення адміністративного правопорушення вноситься порушником в установу банку України (стаття 307 КУпАП). 6. У разі оформлення протоколу про адміністративне правопорушення передбачене частиною четвертою статті 122 частиною третьою статті 123 частинами першою четвертою статті 130 КУпАП наявність свідків є обов'язковою. (*Інструкція з оформлення працівниками патрульної служби МВС матеріалів про адміністративні порушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху*) 7. Максимальна кількість балів яку може набрати поліцейський за результатами проходження двох тестувань 120 які враховуються рівними частинами (50 % тестування на знання законодавчої бази (професійний тест) та 50 % тестування на загальні

здібності та навички). 8. Протоколи апеляційної атестаційної комісії зберігаються в підрозділі кадрового забезпечення органів поліції де проходить службу поліцейський який атестувався. 9. голова комісії Голова Національної поліції України або особа яку визначає Голова Національної поліції України; секретар комісії особа яку визначає Голова Національної поліції України. 10. Кожна правильна відповідь на тестове питання оцінюється в 1 бал а на ситуативну задачу 5 балів. Максимальна кількість можливих балів дорівнює 60. *(Інструкція про порядок проведення атестування поліцейських)*

Завдання 92. Прочитайте речення. Розставте лапки, прокоментуйте їх уживання.

1. Ця Інструкція, розроблена відповідно до Закону України Про Національну поліцію, визначає порядок атестування поліцейських, яке проводиться в апараті Національної поліції України, територіальних (міжрегіональних) органах (зкладах, установах) Національної поліції України (далі – органи поліції) з метою оцінки ділових, професійних, особистих якостей поліцейських, їх освітнього та кваліфікаційного рівнів, на підставі глибокого і всебічного вивчення, визначення відповідності посадам, а також перспектив їхньої службової кар'єри. 2. Якщо протягом 5 робочих днів поліцейський, який проходив атестування, не ознайомлюється без поважних причин, що підтверджується документально, з висновком атестування, його результати оприлюднюються на офіційному веб-сайті МВС, Національної поліції України чи відповідного органу поліції. 3. У разі скасування постанови в справі про адміністративне правопорушення внаслідок її неправомірного винесення за даним фактом проводиться службова перевірка. Стосовно винної посадової особи відповідно до Закону України Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України вживаються заходи дисциплінарного впливу, відомості про які додаються до матеріалів перевірки. 4. У графі Серія, номер протоколу про адміністративне правопорушення вказуються серія та номер протоколу про адміністративне правопорушення, складеного працівником патрульної служби МВС. 5. Якщо при складанні протоколу порушника не було повідомлено про місце і час розгляду справи, йому за місцем проживання (роботи) надсилається рекомендованим листом повідомлення про запрошення до підрозділу патрульної служби МВС. 6. Член атестаційної комісії уповноважений: 1) знайомитися з матеріалами, поданими на розгляд комісії, брати участь у їх дослідженні та перевірці; 2) зазначати свої мотиви та міркування, а також надавати чи витребувати додаткові документи з питань,

що розглядаються; 3) уносити пропозиції щодо проекту рішення атестаційної комісії з будь-яких питань та голосувати за або проти того чи іншого рішення. *(Інструкція про порядок проведення атестування поліцейських)*

Завдання 93. Прочитайте речення. Розставте дужки, прокоментуйте їх уживання.

1. За результатами проведеного тестування атестаційна комісія встановлює мінімальний бал, що становить 25 балів за тестом на знання законодавчої бази далі – професійний тест, та 25 балів за тестом на загальні здібності та навички, який в обов'язковому порядку ураховується атестаційною комісією при прийнятті рішення, визначеного пунктом 15 цього розділу. 2. Кожен поліцейський проходить тестування на знання законодавчої бази професійний тест та тестування на загальні здібності та навички протягом одного дня. 3. До повноважень центральних апеляційних атестаційних комісій входить розгляд скарг поліцейських на висновок центральних атестаційних комісій та атестаційних комісій, які були створені в територіальних міжрегіональних органах Національної поліції України. 4. Атестування поліцейських, які відряджені прикомандировані до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, інших органів державної влади закладів, установ або органів місцевого самоврядування, на час виконання відповідних повноважень на постійній основі із залишенням їх на службі в поліції, крім обраних на виборні посади, проводиться в апараті Національної поліції України чи відповідних органах поліції на підставі характеристик, виданих закладами та установами, до яких вони відряджені прикомандировані. 5. Рішення про відвід самовідвід приймає атестаційна комісія більшістю голосів членів, які беруть участь у засіданні. Член комісії, щодо якого приймається рішення про відвід самовідвід, не бере участі в голосуванні. *(Інструкція про порядок проведення атестування поліцейських)*

Завдання 94. Перепишіть текст відповідно до пунктуаційних норм (розставте розділові знаки)

Терміни що вживаються в цій Інструкції мають такі значення
повторність правопорушення повторне вчинення протягом року адміністративного правопорушення відповідальність за яке передбачена частинами четвертою та сьомою статті 121 частиною другою статті 128 частиною другою статті 130 КУпАП та визначається за фактами винесених постанов у справах про адміністративні правопорушення які набрали законної сили крім правопорушень відповідальність за які передбачена частиною третьою статті 130 КУпАП

посадова особа начальник або заступник начальника відділення відділу управління Департаменту командир або заступник командира окремого підрозділу патрульної служби МВС начальник відділу внутрішніх справ або особа яка виконує його обов'язки а також працівники патрульної служби МВС які мають спеціальні звання

сталий орієнтир стаціонарно встановлений об'єкт кут будівлі або павільйону зупинки маршрутних транспортних засобів дорожній знак 5.60 Кілометровий знак опора електропередач об'єкт дорожнього сервісу порядковий елемент інженерної конструкції дороги тощо який має свою назву порядковий номер іншу видиму відмінність серед подібних об'єктів та розташований уздовж вулиці або смуги відведення дороги сталим орієнтиром не є дерева кущі транспортні засоби які стоять тимчасові споруди або конструкції пересувні торговельні споруди огорожі будівельних майданчиків або місць проведення дорожніх робіт інші об'єкти розташування яких на місцевості в подальшому неможливо об'єктивно визначити чи геометрія розміри або місце розташування яких можуть з часом змінюватися

схема місця дорожньо-транспортної пригоди зображення місця пригоди у вигляді схеми яка оформляється з дотриманням вимог цієї Інструкції на місці пригоди і підписується її учасниками та на якій графічно відображаються й фіксуються всі об'єкти та обставини що стосуються події та можуть мати значення для об'єктивного визначення її причин

(Інструкція з оформлення працівниками патрульної служби МВС матеріалів про адміністративні порушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху)

Завдання 95. Перепишіть текст відповідно до пунктуаційних норм (розставте розділові знаки)

Стаття 1 Національна поліція України

1. Національна поліція України далі поліція це центральний орган виконавчої влади який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини протидії злочинності підтримання публічної безпеки і порядку

2. Діяльність поліції спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом

Стаття 2 Завдання поліції

1. Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах

1) забезпечення публічної безпеки і порядку

2) охорони прав і свобод людини а також інтересів суспільства і держави

3) протидії злочинності

4) надання в межах визначених законом послуг з допомоги особам які з особистих економічних соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги

(Закон України «Про Національну поліцію», розділ 1, загальні положення.)

Завдання 96. Перепишіть текст відповідно до пунктуаційних норм (розставте розділові знаки)

Стаття 9 Відкритість та прозорість

1. Поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості в межах визначених Конституцією та законами України

2. Поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини протидії злочинності забезпечення публічної безпеки і порядку

3. Поліція забезпечує доступ до публічної інформації володільцем якої вона є у порядку та відповідно до вимог визначених законом

4. Поліція може оприлюднювати поширювати інформацію з обмеженим доступом лише у випадках та в порядку визначених законом

5. Нормативно-правові акти що регламентують діяльність поліції обов'язково оприлюднюються на веб-порталі центрального органу управління поліції нормативно-правові акти з обмеженим доступом оприлюднюються у випадках та в порядку визначених законом

6. Проекти нормативно-правових актів що стосуються прав та свобод людини обов'язково проходять громадське обговорення в порядку, визначеному Міністром внутрішніх справ України

(Закон України «Про Національну поліцію», розділ 2, загальні положення.)

Завдання 97. Перепишіть текст відповідно до пунктуаційних норм (розставте розділові знаки)

Стаття 13 Загальна система поліції

1. Систему поліції складають

1) центральний орган управління поліцією

2) територіальні органи поліції

2. До складу апарату центрального органу управління поліції входять організаційно поєднані структурні підрозділи що забезпечують діяльність керівника поліції а також виконання покладених на поліцію завдань

3. У складі поліції функціонують

- 1) кримінальна поліція
- 2) патрульна поліція
- 3) органи досудового розслідування
- 4) поліція охорони
- 5) спеціальна поліція
- 6) поліція особливого призначення

4. У системі поліції можуть утворюватися науково-дослідні установи та установи забезпечення

Стаття 14 Центральний орган управління поліції

1. Структуру центрального органу управління поліції затверджує керівник поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ України

2. Штатний розпис штат поліції затверджує керівник поліції

3. Кошторис поліції затверджує керівник поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ України

(Закон України «Про Національну поліцію», розділ 3, загальні положення.)

Завдання 98. Відредагуйте речення з однорідними членами, поясніть причини помилок.

1. *Запашна співуча гнучка і милозвучна сповнена музики і квіткових пахоців рідна мова. (О. Гончар).* 2. *На танці бігли всі молоді й старі здорові й хворі холості й одружені вродливі й такі що ліпше б їм сидіти вдома та нікому не показуватися. (П. Загребельний).* 3. *Він не ловив линів у озерах ні волоком ні топчійкою а якось неначе брав їх з води прямо руками як китайський фокусник. (О. Довженко).* 4. *Усяке птаство як-от деркачів перепілок куликів курочок можна було викосити косою з трав або впіймати. (О. Вишня).* 5. *І добре тобі і весело на білому світі жити. (Л. Костенко).* 6. *Вороги й друзі близькі й сторонні і всі кричать у мої вуха криком свого життя або своєї смерті і всі лишають на душі моїй сліди своїх підшов. (М. Коцюбинський).* 7. *Серце б'ється як згадаю теплі ночі тихі зорі. (А. Малишко).* 8. *Пливла весна на степи-килими сипала сині блакитні жовті зелені стрічки. (С. Васильченко).* 9. *На дні довгого яру блищать рядками ставочки в очеретах в осоці зеленіють левади. (І. Нечуй-Левицький).*

10. Навколо тільки дрімучий тютюн мак та кукурудзяні тополі й соняшники.
(О. Довженко)

Завдання 99. Перепишіть текст відповідно до пунктуаційних норм (розставте розділові знаки)

Стаття 15 Територіальні органи поліції

1 Територіальні органи поліції утворюються в Автономній Республіці Крим областях містах Києві та Севастополі районах містах районах у містах як юридичні особи публічного права в межах граничної чисельності поліції і коштів визначених на її утримання

2 Територіальні органи поліції утворює ліквідує та реорганізовує Кабінет Міністрів України за поданням Міністра внутрішніх справ України на підставі пропозицій керівника поліції

3 Структуру територіальних органів поліції затверджує керівник поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ України

4 Штатний розпис штат та кошторис територіальних органів поліції затверджує керівник поліції

5 Керівники територіальних органів поліції призначаються на посади та звільняються з посад керівником поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ України

6 Заступників керівників територіальних органів поліції призначає на посади та звільняє з посад керівник територіального органу поліції.

7 Керівником заступником керівника територіального органу поліції може бути призначена особа яка

1) відповідає загальним умовам вступу на службу в поліцію

2) має вищу повну юридичну освіту

3) має стаж роботи в галузі права не менш як п'ять років

4) має досвід роботи на керівних посадах не менше одного року

Частина сьома статті 15 набирає чинності з 1 січня 2017 року див підпункт 2 пункту 1 розділу XI цього Закону

(Закон України «Про Національну поліцію», розділ 3, загальні положення.)

Завдання 100. Перепишіть текст відповідно до пунктуаційних норм (розставте розділові знаки)

Стаття 17 Поліцейський

1. Поліцейським є громадянин України який склав Присягу поліцейського проходить службу на відповідних посадах у поліції і якому присвоєно спеціальне звання поліції

2. Поліцейський має службове посвідчення та спеціальний жетон зразки та порядок видання службових посвідчень та спеціальних жетонів затверджує Міністр внутрішніх справ України

Стаття 18. Основні обов'язки поліцейського

1. Поліцейський зобов'язаний

1) неухильно дотримуватися положень Конституції України законів України та інших нормативно-правових актів що регламентують діяльність поліції та Присяги поліцейського

2) професійно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових актів посадових функціональних обов'язків наказів керівництва

3) поважати і не порушувати прав і свобод людини

4) надавати невідкладну зокрема домедичну і медичну допомогу особам які постраждали внаслідок правопорушень нещасних випадків а також особам які опинилися в безпорадному стані або стані небезпечному для їхнього життя чи здоров'я

5) зберігати інформацію з обмеженим доступом яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків

6) інформувати безпосереднього керівника про обставини що унеможливають його подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді

(Закон України «Про Національну поліцію», розділ 3, загальні положення.)

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Розділові знаки у простому й складних реченнях.
2. Тире між підметом і присудком.
3. Розділові знаки при однорідних членах речення.
4. Відокремлені члени речення.
5. Розділові знаки при уточнювальних членах речення.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Сльнікова Н. І. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Мовні норми) / Сльнікова Н. І.,

Голопич І. М., Полтавська Д. В. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – 44 с.

2. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. 2-ге вид., випр. і допов. Київ: Алерта, 2011. 694 с.

3. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; [ред.: Є.І. Мазніченко та ін.]. Київ: Наук. думка, 2015. 286 с.

4. Шевелєва Л. А., Дудка О. О. Український правопис. Практикум: Навч. посібник / За ред. проф. А. О. Свашенко. 2-е вид., доп. – Харків: Парус, 2004. – 464 с.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Абревіатури 66, 86, 92, 132, 147.

Абсолютні синоніми 66, 77

Акцентуаційні мовні норми 58

Антонім 8, 9, 22, 65, 67, 68, 79.

Апостроф 59, 69, 141, 149, 150, 154.

Безособові форми на -но, -то 128.

Відмінок 95, 98.

Двокрапка 155, 162.

Дієприкметник 18, 83, 115, 118, 119, 120, 121, 128, 129, 133, 158, 159.

Дієприслівник 18, 79, 115, 119, 128, 133, 159, 160.

Дієслово 70, 71, 115, 117, 119, 121, 130, 131, 132, 134.

Дужки 109, 152, 153, 155, 165, 169.

Емфатичний наголос 58.

Епістолярний стиль 29

Запозичені слова 66, 71.

Знак оклику 30, 155, 156, 165

Знак питання 155, 165.

Ідеографічні синоніми 65

Іменник 6, 17, 24, 48, 49, 58, 63, 67, 70, 71, 79, 82, 83, 84, 88, 90 – 100, 103, 104, 106 – 11, 113, 118, 122 – 124, 130 – 132, 144 – 149, 153, 154, 159, 162.

Інфінітив 17, 59, 115, 117, 119, 128, 133, 162.

Іншомовні слова 71.

Керування 12, 123, 133, 134, 135, 138, 140.

Кома 32, 86, 93, 113, 118, 134, 136, 148, 155, 156, 160, 164, 167, 169, 170.

Конфесійний стиль 26, 46.

Крапка 155, 160, 162, 165.

Крапка з комою 155, 160.

Крапки (...) 155, 164.

Культура мови 7, 8, 46, 89.

Лапки 94, 147, 155, 165, 166, 168.

Лексикалізовані сполуки 72.

Лексичні норми 65, 81.

Лексичні помилки 76.

Логічний наголос 9, 23, 62, 130.

Милозвучність 51.

Мова 6 – 13, 18, 21, 33, 34, 56, 57, 59, 60, 64, 66, 71, 74, 76, 77, 80, 87, 89, 91, 100, 105, 110, 111, 112, 115, 116, 121, 126, 127, 128, 133, 134, 140, 149, 154, 161, 165, 172, 173, 174.

Мовлення 6 – 11, 20, 29, 51, 56, 65, 68, 72 – 74, 74, 76, 78, 81, 93, 98, 103, 111, 112, 115, 117, 124, 132, 133.

Мовні кліше 73, 74, 81.

Мовні норми 10, 11, 46, 56, 58, 63, 81, 89, 100, 105, 110, 115, 121, 126, 140, 141, 154, 155, 174.

Мовні штампи 75.

Морфологічні норми 90, 100.

Наголос 7, 9, 23, 48, 54, 58 – 63, 70, 95, 107, 129, 130, 141, 149.

Науковий стиль 13.

Номенклатурні найменування 72.

Омографи 70.

Омоніми 6, 8, 9, 22, 62, 65, 70.

Омофони 70, 81.

Омоформи 70, 81.

Орфоепічні норми 11, 48.

Офіційно-діловий стиль 16, 46.

Пароніми 6, 8, 9, 65, 68, 76, 81, 134.

Підмет 128 – 132, 138, 140, 162, 174.

Плеоназм 43, 76.

Порядок слів 14, 128, 129, 132, 140.

Прийменник 51, 56, 70, 90, 98, 104, 109, 116, 122 – 126, 133, 135, 137, 146, 159, 164.

Прикметник 6, 18, 24, 48, 54, 58, 63, 67, 71, 82 – 88, 100 – 106, 111, 115, 118 – 122, 124, 128, 129, 131, 146 – 150, 153, 154, 158, 159.

Прислівник 119.

Присудок 91, 130, 131, 132, 140, 162.

Публіцистичний стиль 18.

Рід 8, 11, 18, 24, 29, 30, 31, 42, 66, 68, 69, 79, 90 – 93, 99, 100, 103, 104, 113, 123, 128, 131, 132, 135, 139, 149, 156, 157, 161, 162, 166, 172, 174.

Розмовний стиль 22.

Росіянізми 10, 76.

Синонім 6, 8, 9, 15, 22, 65, 66, 68, 76, 74, 78, 79, 81, 122, 124, 132, 134.

Синтаксис 15, 19, 30, 128, 133.

Синтаксичні норми 128, 133., 140.

Складені термінологізовані назви 72.

Словотвірні норми 82, 88.

Способи словотворення 82, 83.

Стиль засобів масової інформації 19.

Стійкі дієслівні сполучення 73.

Ступінь 68, 91, 101, 102, 129.

Суфікс 15, 24, 48, 49, 54, 58, 83, 84, 87, 91, 95, 96, 101, 102, 103, 106, 119, 141, 144, 147 – 150.

Тавтологія 9.

Тире 44, 155, 162, 165, 166, 167, 174.

Топонім 49, 84, 85, 86, 88.

Узгодження 12, 130, 140.

Фразеологізми 8, 19, 22, 24, 72 – 80, 103.

Фразеологічні вирази 73.

Фразеологічні єдності 73.

Фразеологічні сполучення 73.

Фразовий наголос 63.

Числівник 6, 52, 59, 63, 67, 70, 93, 103, 105 – 111, 124, 129, 130, 131, 162.

Число 92, 96, 106.

Список використаної літератури

1. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити. Навч. видання / За заг. ред. О. Сербенської. – Львів, 1994. – 150 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович – К. : Либідь, 1991. – 256 с.
3. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: [навчальний посібник] / Н. Д. Бабич – Львів : Світ, 2003. – 431 с.
4. Волкотруб Г. Й. Практична стилістика сучасної української мови: Використання морфологічних засобів мови : Навч. посібник / Г. Й. Волкотруб. – К. : ТОВ “ЛДЛ”, 1998. – 175 с
5. Дудик П. С. Стилiстика української мови : навч. посiб. для студ. вищ. навч. закл. / П. С. Дудик. – К. : ВЦ „Академiя”. – 2005. – 368 с.
6. Єльнікова Н. І. Навчально-практичні матеріали до семінарських занять із української мови професійного спрямування (Мовні норми) / Єльнікова Н. І., Голопич І. М., Полтавська Д. В. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – 44 с.
7. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (Стилiстика та культура мови) / Я. С. Єрмоленко – К. : Довiра, 1999. – 435 с.
8. Загнітко А. П., Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк – Донецьк: ТОВ ВКФ "БАО", 2004. – 474 с.
9. Караванський С. Пошук українського слова або боротьба за національне «я» / С. Караванський – К: Академія, 2001. – 240 с.
10. Кацавець Р. С. Українська мова: професійне спрямування : [Підручник] / Р. С. Кацавець. – К. : Центр. учб. л-ри, 2007. – 256 с.
11. Мацюк З, Українська мова професійного спілкування : [навчальний посібник] / З. Мацюк, Станкевич Н. – К.: Каравела, 2005. – 352 с.
12. Мацько Л. І. Стилiстика української мови: [Підручник] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К.: вища школа, 2003. – 462 с.
13. Нелюба А. М. Теорія і практика ділової мови / А. М. Нелюба. – Харків : Акта, 1997. – 192 с.
14. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови: [Підручник] / О. Д. Пономарів. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
15. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, І. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. – 3-тє вид., перероб. – Київ: Либідь, 2005. – 488 с.

16. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 2-ге видання. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 520 с.
17. Талалаєв К. О. Інструментарій сучасної доклінічної предикції. URL: <http://repo.odmu.edu.ua:80/xmlui/handle/123456789/3617>
18. Токарська А. С., Кочан І. М. Українська мова фахового спрямування для юристів / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – Київ, 2008. – 416 с.
19. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови : Монографія / В. А. Чабаненко – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 251 с.
20. Черноус О. В. Проблеми правового регулювання видів щорічних відпусток працівника поліції / Черноус О. В. // Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції: Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (20 – 21 травня 2017 року, м. Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2017. С. 113 – 116.
21. Шевелєва Л. А., Дудка О. О. Український правопис. Практикум: Навч. посібник / За ред. проф. А. О. Свашенко. 2-е вид., доп. – Харків: Парус, 2004. – 464 с.
22. Шевчук С. В. Ділове мовлення: підручник / С. В. Шевчук – 4-те вид. – К. : Арій, 2007. – 576 с.
23. URL : <https://ukrreferat.com/chapters/dilovodstvo/frazeologichni-zasobi-dilovoi-movi-referat.html>

Інформаційні ресурси

<http://www.slovnyk.net/>

<http://velyka-chy-mala-litera.wikidot>

<http://rodovyi-vidminok.wikidot.com>